

Әдебиет Хрестоматиясы

Жийен Жыраұ Тағай улы

Күнхожа Ибрайым улы

Бердақ Ғарғабай улы

Мазмуны:

<i>ПОСҚАН ЕЛ</i>	<i>4</i>
<i>ЖАЙЛАҰЫМ</i>	<i>62</i>
<i>ЯРАНЛАР</i>	<i>63</i>
<i>ҚАШАН КӨРЕРМЕН</i>	<i>66</i>
<i>КҮН ҚАЙДА</i>	<i>67</i>
<i>ШОПАНЛАР</i>	<i>69</i>
<i>ЕШКИМ БАР</i>	<i>71</i>
<i>БАЙ БАЛАСЫ</i>	<i>72</i>
<i>УМЫТПАСПАН</i>	<i>73</i>
<i>ТҮЙЕ ЕКЕНСЕҢ</i>	<i>77</i>
<i>ОРАҚШЫЛАР</i>	<i>80</i>
<i>ЕЛ МЕНЕН</i>	<i>82</i>
<i>НЕГЕ КЕРЕК</i>	<i>84</i>
<i>ЖАРЫМАДЫМ</i>	<i>87</i>
<i>НЕ БОЛДЫМ</i>	<i>89</i>
<i>ЗАМАН</i>	<i>90</i>
<i>МЕНИҢ БАЛАМ</i>	<i>92</i>
<i>СӨК САНАР</i>	<i>94</i>
<i>АҚ ҚАМЫС</i>	<i>95</i>
<i>САЗАН АҰ</i>	<i>96</i>
<i>ХАЛЫҚ УШЫН</i>	<i>98</i>
<i>ЖАҚСЫРАҚ</i>	<i>105</i>
<i>САЛЫҚ</i>	<i>107</i>
<i>БЫЙЫЛ</i>	<i>109</i>

<i>БОЛҒАН ЕМЕС</i>	<i>111</i>
<i>ЗАМАНДА</i>	<i>120</i>
<i>ДӘҰРАН</i>	<i>123</i>
<i>БИЛМЕДИМ</i>	<i>124</i>
<i>ЖАЗ КЕЛЕРМЕ</i>	<i>126</i>
<i>ИЗЛЕР ЕДИМ</i>	<i>128</i>
<i>КӨРИНДИ</i>	<i>134</i>
<i>АЙРАЛЫҚ</i>	<i>136</i>
<i>КЕЛИН</i>	<i>138</i>
<i>ОЙЛАНБА</i>	<i>140</i>
<i>ӨМИРИМ (үзінди)</i>	<i>142</i>
<i>ТАРИЙХЫЙ ПОЭМАЛАРЫ</i>	<i>148</i>
<i>- АМАНГЕЛДИ</i>	<i>148</i>
<i>- АЙДОС БАБА</i>	<i>152</i>
<i>- ЕРНАЗАР БИЙ</i>	<i>156</i>
<i>- АҚМАҚ ПАТША (үзінди)</i>	<i>163</i>

Жийен Жыраў Тағай улы

ПОСҚАН ЕЛ

Ата журты Түркстан,
Онда да паян етпеди.
Күни-түни қыйналып,
Он еки айда тапқаны,
Қыс азыққа жетпеди.
Кемтар болды суўлары,
Ексе егин питпеди.
Жаўгершилик көп болды,
Сансыз адам қырылып,
Ғарға жеген өликке,
Жылға, сайлар топ болды,
Зулымға дады жетпеди,
Адам өлди қан төгилди,
Бийгүна гелле кесилди,
Ақ денели арыўдың,
Бурымлары есилди.
Қолы жеткен шоштыйып,
Үлгисиз тон пишилди,
Сағыйраның қанлары,
Суў орнына төгилди,
Атаға бала қарамай,
Балаға ата қарамай,
Кийерине кийим жоқ,
Жол жүриўге жарамай,
Жасы қайтқан ғаррылар,
Бүгилген бели аналар,
Көшкен көшке ере алмай,
Жолда қалды биразы,
Далада қалды көмиўсиз,

Қызыл кумды асалмай,
Дәрманы кетти ашлықтан,
Аяғын қыя басалмай,
Перзентлери жылады,
Өлген ата-анасы,
Қәўимине қоса алмай,
Бүлгиншилик көп болды,
Қарақалпақ посқан ел,
Хорезмге жетиўге,
Хәммелери буўды бел.
Ата журты Түркстан,
Өмирлик жайлаў болмады,
Ғәрип пенен қәсерге,
Жетим менен жесирге,
Саясын ҳеш бир салмады.
Алды менен басшысы,
Еки ийнин жалмады,
Бузық болды ийшаны,
Әдилсиз болды қазысы,
Гүнасыздан биразды,
Гүналы деп қыйнады.
Еки жақлап, үш жақлап,
Күнниң жүзин көрсетпей,
Кеўилге қайғы жамады.
Хәй ағалар, ағалар!
Постық сонда сандалып,
Арқаладық арбаңлап,
Ақырет көрдик өлимлик,
Ишерге суў болмады,
Көзимизден жаўдырап,
Ашлықтан қаттық, қақпаштай,
Қол-аяқлар салдырап,
Қар бурқырап қан жаўды,
Турмады ҳеш бир жадырап,

Сонда да бизде кийим жоқ,
Жалаң аяқ, жалаң бас,
Киятырмыз қалжырап,
Баз биреўдің қолында,
Қундақлаўлы баласы,
Анасынан сүт шықпай,
Тамшылайды көз жасы,
Оны көрип өксийди,
Неғылсын ғәрип анасы,
Оған берер нәрсе жоқ,
Тек шырағым панасы,
Қазан-табақ арқалап,
Киятыр байғус атасы.
Ўай бийшара аналар,
Ўай бийшара жас қызлар!
Бүгилисип беллери,
Жасы қайтқан ғаррылар,
Тайнып ақ таяғын,
Беллери әбден бүгилип,
Басалмайды аяғын,
Отырады дем алып.
Он-он беси қуралып,
Үн қосысып жылайды,
Қайғы менен пақырлар,
Көзиниң жасын булайды,
Далада қалдық дослар деп,
Қой, қозыдай шуўлайды,
Қыйын болып халлары,
Таслап оны кете алмай,
Келеди қайтып баллары,
Бирин-бири жетелеп,
Өнбейди сирә жоллары,
Уай пақырлар, аналар!
Перзентине сүйенип,

Әри-бери жүреді,
Онда-дағы болмайды,
Оны көріп баллары,
Қушақлайды мойнынан,
Атасы менен анасы,
Арман-берман сарғайып,
Дәртке иши жанады,
– Хош болыңыз балам! деп,
Зорға ийек қағады.
Дейди олар ақырында:
«Ашылсын балам бахтыңыз,
Болмағайсыз бизлердей,
Хош болсын бәрхә ўақтыңыз,
Душпанларды жеңгейсиз,
Сынбағай хеш бир сақтыңыз»,
Деп пақырлар ақырын,
Жанын тәслим етеді;
Жылап-жылап баллары,
Басына белги салады.
Кепинлерге–кепин жоқ,
Орап гөне кийимге,
Апарып ойға көмеді,
Көмген менен пақырлар,
Көзи қыймай анасын,
Таслай алмай атасын,
Төгеді көзден қан жасын.
Жасқа толып көзлери,
Қун-қуў болып жүзлери,
– Анам! – деген сөзлери!
Өңмениңнен өтеді.
Ах жигитлер, жигитлер,
Ах досларым, досларым,
Оннан да өтип барамыз,
Күннен күнге тарықтық,

Гүман болды жан сақлаў,
Қыя шөлде шалықтық,
Балалы ҳаял көп еди,
Бирге шыққан биз бенен,
Посқыншылар тағы көп,
Киятырған из бенен,
Қыйын болды бәринен,
Емизиўли балаларға.
Шырқырайды, жылайды,
Оны еситип мениң де,
Төбе шашым жуўлайды,
Анасы пақыр қыймайды,
Өзинен дәрман кетсе де,
Қушақлайды тасламай,
Анасы өлген көп балалар,
Қундағында иңгалап,
Жол бойында көп қалды,
Ғарға, қузғын семирди,
Жас жанлардың қанына,
Қудай сая салмады,
Олардың шыбын жанына.
Уай пақыр, жас жан нетейин,
Сени алып жүрерге,
Өзимде де дәрман жоқ.
Усынып саған берерге,
Қолымда шерек наным жоқ.
Болғанда наным жас жанлар,
Бермес пе едим сизлерге!
Адам болсаң аман-саў,
Еритпеспедим излерге,
Шырақларым саў болсаң,
Болар ең қуўат бизлерге,
Оңарыңды гөзлер ең,
Ерип туўры излерге,

Шырақларым не пайда,
Жетпедиңиз нийетке,
Бул сыяқлы айрылмас,
Келдиңиз дуўшар мийнетке,
Жас басларың түспеди,
Бир ғана күн зийнетке.
Уай жас ғана жанларым!
Шым-шырқадай улларым!
Қызыл гүлдей солдыңыз.
Бул нийетке жете алмай,
Қула дүзде қалдыңыз,
Бул дүньяға шыққанда,
Не көрдиңиз шырағым?
Бир күн ойнап күле алмай,
Гүлдей болып солғаның,
Жаман батты жас жанлар,
Қула дүзде қалғаның.
Қарақларым не пайда?
Көликли көлик бермеди,
Суўлы суўын бермеди,
Жыласақ та удайы,
Көздиң жасын көрмеди.
Малы бар – малын бермеди,
Қырылсақта топ болып,
Неге өлди демеди,
Шырақларым сизлердиң,
Бахтыңызға не болды?
Адамға адам қарамай,
Кетти бәри жөнине,
Адам емес адамлар,
Ғәрипке хеш бир қарамас,
Өз малына масайрап,
Аш деп халын сорамас,
Далада биреў өлсе де,

Өлигине қарамас,
Мийримсиз залым заманда,
Дүньяға шығып шырағым,
Не көрип кеттик дейсизлер?!
Ах жигитлер, жигитлер!
Ах досларым, досларым!
Қайсы бирин айтайын,
Ондағы көрген зорлықтың?
Үш күн өтті арадан,
Түркстаннан шыққалы,
Соннан бери санасам,
Тоқсан төрт адам өлипти,
Жасы хәм де ғаррыдан,
Немиз қалды ойлаңлар!
Тоқсан төрт адам кеселден,
Төсегинде өлген жоқ,
Әўел бастан елинен,
Оңғылық пенен келген жоқ,
Ушырады қысымға,
Шыдамады тутымға,
Ишерге нәрсе таппады,
Ертели-кеш жутымға,
Байлардың посып көшиўи,
Жери жетпей көшкен жоқ.
Буяққа кеткен ашларға,
Жер берместиң хийлеси,
Толтырып көзди жасларға,
Оннан да етпек өлеси.
Соның ушын ол байлар,
Ерте көшти ашлардан,
Хорезмниң жерине,
Олардың неси кетеди,
Саўарына саўын бар,
Ишерине тамақ бар,

Кийерине кийим бар,
Төсерине төсек бар,
Жамыларына көрпе бар,
Усылары тап-тайын,
Олардың кимнен зары бар.
Ўай досларым, досларым!
Байға бир пул өлгениң,
Қараўытып қан жутып,
Көздің жасын ишкениң,
Досларым бир пул оларға,
Оттай сөнип өшкениң.
Мине бүгін жигитлер,
Төртінші күн болып тур,
Түркстаннан шыққалы,
Өлди бир жүз қырық адам,
Буларды көрип мен сорлы,
Күймеймен неғып отларға.
Әдира қалған туўған жер,
Болмаған соң абадан,
Ойнап-күлип жатарға,
Киятырмыз минекей,
Қай жерлерге барамыз,
Қәйерден жай табармыз?
Ол тағы бизге уўайым,
Қайғы жамап қайғыға,
Кеўил толды дәртлерге,
Аўыр салмақ түсип тур,
Билетуғын мәртлерге.
Ал жигитлер мен сорлы,
Посқан елдің, ишинде,
Қобызымды қолға алып,
Қайғылы нама шаламан.
Неге қапа болмайын?
Мына өлген жас жанлар,

Мына өлген аналар,
Анаў өлген аталар,
Көзлерин ғарға шоқыйды,
Таппаған соң паналар.
Ыңыранбайын мен неге,
Мынаў халық шубырған,
Барарына жери жоқ,
Батарына көли жоқ,
Атақлы етип барарға,
Мәканлы жайы, жери жоқ.
Соны көрип мен сорлы,
Қуўраған қуў қобыздың,
Қулақларын бурайман,
Кеўлим дәртке толған соң,
Қайғыларды жырлайман.
Туўысқан қалды далада,
Туўған қалды далада,
Аналар қалды далада,
Аталар қалды далада,
Ақ сүт берген жан анам,
Келермен қайтып қасыңа,
Ырза бол биздей бахытсыз,
Сорлы перзент улыңа,
Бизлерди жаңа туўғанда,
Усындай болар деппедин?
Асырағанда жан ата,
Рәхәтин көрсет деп едің,
Хор болмасын балаларым...
Ата солай деп едің,
Өлмесликке ашлықтан,
Озалдан ғамын жеп едің,
Не пайда болды ол исиң?
Негизинен болмады,
Шайқалып егин егерге,

Сенде бир жер болмады,
Жазында қатық ишерге,
Сенде саўын болмады,
Көсип еркин жатарға,
Сенде ақ үй болмады,
Емин еркин ишерге,
Сенде тамақ болмады,
Жыл он еки ай жүргенде,
Қабың дәнге толмады,
Бул күнің де көп болып,
Постырды бизди залымлар,
Өскен жерде қоймады,
Соның ушын аналар!
Соның ушын аталар!
Көшкен көшке ердіңлер,
Ярым күнлик жолларға,
Зордан-зорға жүрдіңлер,
Оннан соңғы күнлерде,
Беллериңиз бүгилип,
Қабырғаңыз сөгилип,
Көзиңиздің жаслары,
Тас буршақтай төгилип,
Қалдың қула-далада.
Ғарға менен қузғынға,
Қасқыр менен шағалға,
Тойғанынша жем болып,
Ах аналар, аналар!
Ах аталар, аталар!
Сенлердің бул қалғаның,
Өзегимди өртеди,
Жүрегимди сындырды,
Бул дүньяға шыққалы,
Есимди билип иңгәлап,
Етегимди жапқалы,

Қайғының суы қандырды,
Түркстаннан шыққалы,
Сегиз күн өтти арадан,
Өлди үш жүз қырық адам.
Жолдың бойы қуры емес,
Қушақласқан өлимтик,
Көргенде қуйқаң жуулайды,
Бул дүньяға шыққанға,
Пушайманлар қыласаң,
Қылтыйып қуры жүргеннен,
Өлимге ырза боласаң.
Усы дәртке шыдамай,
Қобызларды қолға алып,
Далада қалған дағдарып,
Туысқанларды ойға алып,
Өксип-өксип жылайсаң.
Ал досларым, досларым,
Өлгенлерди қояйын,
Өлгенлер санын айтыўға,
Тилим жетпес гүрмелип,
Басқадан гәпти қозғайын.

Қобызымды қолға алып,
Айып көрмеңлер ағалар,
Сезимнің болса қәтеси,
Кеширерсиз қыйналмай,
Кеткен шығар көп қәте,
Айтқан бираз сөзимде,
Жаслар турды көзимде,
Қайғы менен сарғайып,
Қан қалмады жүзимде,
Айтқанларым болмады,
Көп душпан жүрди изимде.
Енди мине сөз қылып,

Айтайын деген дәстаным.

Усы ашлықта атадан,
Хәм айрылып анадан,
Жетим қалды Минайым,
Айрылмастай қайғыны,
Оған берди қудайым,
Сол жылы, тап сол жетим,
Жетип еди он үшке,
Өзи сулыў қыз еди,
Көргеннің мийри қанғандай,
Қаслары қара қыйылған,
Аўызға үрип салғандай,
Жетим еди бийшара,
Қайырқомы жоқ еди.
Түркстаннан шыққан соң,
Атасы менен анасы,
Өлип еди бир күнде,
Арба жолдың бойында,
Қалып еди пақырлар,
Қызыл қумның ойында,
Соннан бери бул қызды,
Қасыма ертип әлпешлеп,
Ишпесем де өз басым
Тапқанымды берип ем.
Кейнимнен қалмай олдағы,
Жүрер еди ағалап,
Төмен қарап тунжырап,
Ата-анасын айтады.
Мен де оған жылайман,
Сай сүйегим сырқырап.
Базда ол қыз бийшара,
Тынбайды жылап шырқырап,
Мине бүгин жигитлер,
Он күн өтти арадан,

Өлим орын алғалы,
Ата журты Түркстан,
Биз сорлыдан қалғалы,
Бес күн болды анықтан,
Қасымдағы жетим қыз,
Маған жолдас болғалы.
Ал жигитлер, қулақ сал!
Баслайын мине сөзимди,
Түни менен бір тынбай,
Астық талай бийикти.
Оннан да бетер қыздырып,
Иштеги дәрт-күйикти,
Таң саз берип атқанда,
Бир бай көшке илестик,
Отыр екен дем алып,
Түсирип барлық жүклерин,
Қурсақларын қампайтып,
Қәхәрленген түклерин,
Оннан да бетер узайтып,
Жетим қызды жетелеп,
Нан берер деген үмитим,
Оннан басқа ойым жоқ,
Болады деген бундай ис.
Бул бир асқан бай екен,
Төрт түлиги сай екен,
Быдым-быдым бет-аўзы,
Бир баласы бар екен.
Отыр екен төрінде,
Тамақ ишип тамсанып,
Өзи байдың баласы,
Ерке екен енеғар.
Мойнын созды, умтылды,
Қасымдағы жетимге,
Қарады да жутынды.

Сол ұақлары бизлер де,
Кейнимизге шегиндик,
Қайтайық деп кейинге,
Шатпақланған затларды,
Қағып салдық ийинге,
Кетейин деп атқанда,
Услап алды шалғайдан,
Жаңағы байдың баласы,
Өзи бай болғаннан соң,
Жетти бизге шамасы,
Маған айтты жекирип,
Тойғаннан соң тамаққа,
Қайта-қайта кекирип:
«Қасындағы жас қызды,
Қайда алып барасаң?
Қәйерлерге апарып,
Оны малға сатасаң?
Маған бер мына қызыңды?
Хаяллыққа аламан,
Жаман болса негизи,
Қой кейнине саламан,
Айтқанымды қылмаса,
Қарқыратып шаламан,
Қәне сөйле жолаушы!
Бересең бе бул қызды?
Қандай жууап айтасаң?» –
Деген ұақта мен де айттым:
– «Жетим еди шырағым,
Ғәрип еди бул нашар,
Ата-анасы жолда өлип,
Халы қыйын болған соң,
Ертип едим изиме,
Қондырмайын деп ғарғаны
Ушығадай жүзине,

Ойлап едим шырағым», –
Деп айтсам да зарымды,
Тыңламады есерсоқ,
Жуўырып келди қасыма,
Салып кетти басыма,
Қарамады мен сордың,
Көзден аққан жасыма.
Қолымдағы жетимди,
Зорлық пенен алыўға,
Умтылысты анталап,
Хәммелери умтылды,
Айтайын десем арзымды,
Төрде отырған байы да,
Ол да келип қасыма,
Таяқ урды аямай,
Өзим болса аш адам.
Айқасыўға жарамай,
Әри-бери жыладым,
Көздің жасын буладым,
Бермеймен деп жетимди,
Узыныма қуладым,
Тағы тийди бир таяқ,
Көзим тынды тунжырап,
Есим аўды сол мәхәл,
Қол-аяғым қалтырап,
Жетим кетти қолымнан,
Аға деген даўысы,
Қулағымды жарып, шырқырап,
Хәр қайсысы урған соң,
Аўды есим таяққа,
Неғып күшим жетеди,
Сол секилли саяққа,
Қолымнан кеткен жетимнің,
– «Өлдим!» деген даўысы,

Зорға келди қулаққа,
Әри-бери жүриўге,
Келмесе де халларым,
Тырбаңлайман сояққа,
Туралмайман орнымнан,
Зиреклеп қан ағады,
Тынбай ғана мурнымнан.
Қолымнан кеткен жетимге,
Барыўға халым жетпеди,
Хәлсиреген аяғым,
Түргелейин десем де,
Айтқанымды етпеди.
Тағы да аўды еслерим,
Барлық ғана денемнен,
Сап болғандай күшлерим,
Сол жетимнің зарына,
Жанды оттай ишлерим,
Қайғы менен қападан,
Қайрылды мениң тислерим.
Күни менен тағы да,
Оңбаған соң өмирде,
Еткен хадал ислерим,
Дуўры келди буларға,
Кешегі көрген түслерим.
Аўыр жара улғайып,
Аўды енди еслерим,
Азап болды удайы,
Көрген мына күнлерим,
Ўай жигитлер, жигитлер!
Ах досларым, досларым!
Бир ўақлары болғанда,
Көзимди ашып қарасам,
Баяғы жерде нәрсе жоқ,
Көшипти бай қалмастан.

Өлимдар болған мен сорға,
Рәхмин салмастан,
Кеткен екен зулымлар.
Жетим қызды шырлатып,
Көзди салып қарасам,
Еки адам отыр басымда,
Оннан басқа бир жан жоқ,
Қыбырлаған қасымда,
Бул отырған ким десем,
Таласып емшек емискен,
Тай-қулындай тебискен,
Белғанама қуўатым,
Еки бирдей қанатым,
Мени таслап кете алмай,
Қалған екен көшлерден.
Басымды олар сыйпалап,
Аўзыма суў тамызды,
Жатқанымды қайғылап,
Көзинен жаслар ағызды.
Айттым сонда оларға:
– «Мениң ушын жыламаң,
Көздиң жасын буламаң,
Тәўекел етип хәр иске,
Мәрт болыңлар қайтпастай, –
Қарсы келген жаўлардан,
Аттың басын тартпастай», –
Деп оларға сөйерде,
Нәсият бердим әстелеп,
Билгенимди көп айттым,
Сөз маржанын кестелеп,
Олардағы бул сөзге,
Қайта-қайта қуўанды:
Айтқаның рас, аға, – деп,
Жылағаннан жубанды.

Тез жүрейік турсаң, – деп,
Аўзыма суў тамызды.
Есимди жыйдым соннан соң,
Орнымнан зорға түргелдим.
Асылдым да оларға,
Кейинине мен тез ердим,
Түн кеш екен ол ўақта,
Жулдызлар тур жымынлап,
Қара булттың қасында,
Ай тур тағы қарайып,
Үркерлердің тусында,
Даўыл есип тағы тур,
Саратанның жазында,
Киятырмыз биз сонда,
Үшеў болып жол менен,
Арқаланып жай жүрип,
Еки бирдей баўырым,
Бетиме мениң қарайды:
– Саў болғайсаң аға, – деп,
Хал-жайымды сорайды.
Өзлери жемей береди,
– Бир тислем нан қалды, – деп,
Хәлленемен мендағы,
Емин-еркин оны жеп,
Шықпас жанға жигитлер,
Болады екен хәр ис сеп,
Қасымдағы куўатым,
Еки бирдей қанатым,
– Дем алайық, аға, – деп,
Таса жерге отырды,
Адым атып жүрерге, –
Халы қалмай болдырды,
Ашлық қурсын, арсыз жаў,
Қызыл жүзди солдырды,

Қайғы менен қапалар,
Жас жүрегін талдырды,
Мен де отырман қасында,
Еки бирдей жаслардың,
Қараўыл боп басында.
Бөленип турды көп дәртке,
Аққан көздің жасында,
Еринлери қыбырлап,
Қасларын зорға қағады,
Гиреўленип көзлери,
Шақмақтың отын жағады.
Аға деген даўысы,
Зордан-зорға шығады,
Мийлери жаман айланып,
Өкпе аўзына тығады,
Жас жүрегі хәўлирип,
Шалқасына жығады.
Қатты ескен ол самал,
Бетлеринен қағады,
Үргін үрип шаң шығып,
Ақырзаман болады.
Хаўадағы қара булт,
Дүньяның жүзин шолады,
Жымыңласқан жұлдызлар,
Жерге қарап сырқады.
Бул сырыққан жұлдыздай,
Жас жанлардың өшкени,
Қайғы менен қан жутып,
Ақыретке көшкени,
Қақлығысқан қара булт,
Өлимнің суўын ишкени,
Буршақ пенен жаўынлар,
Ескен қатты даўыллар,
Жылай-жылай муңлының,

Қорлықта күни кешкени.
Ах досларым, досларым,
Шолпан жұлдыз батқанда,
Түңги қуслар оянып,
Жапалақлар жатқанда,
Таң да атты сарғайып,
Қызыл-жасыл доланып,
Күн шықпады уядан,
Алмадай болып қызарып,
Көринеди қыядан,
Ол неге қызыл болмасын?
Ол неге шықпай турмасын?
Қан төгилип атқанда,
Жазықсыздан жанларды,
Ғарға шоқып жатқанда,
Адамның ушлап баласын,
Мал орнына сатқанда,
Мийримсиздің қоллары,
Қызыл қанға батқанда,
Күн шығып, неге ай туўсын?
Ай туўып, неге күн шықсын?
Хал дәрманым жоқ болып,
Жылға сайлар көп болып,
Қызыл гүлдер солғанда,
Ах жигитлер, жигитлер!
Таң атып, күн шыққанда,
Қасымдағы қуўатым!
Еки бирдей қанатым,
Турмақшы болды орнынан,
Сол ұақлары ағалар,
Кейинимизден тап болды,
Бирге шыққан жолдаслар,
Қурбы менен қурдаслар.
Олар көрип бизлерди,

Қушақласып жылады,
Шыдай алмай биразы,
Бойын таслап қулады,
Дәрманы кетип биразы,
Ақ теректей сулады,
Бауырларым жыйналып,
Көзиниң жасын булады.
Қасымдағы аштан-аш, –
Талып жатқан екеўге,
Тарақтайдан нан берди,
Қолына олар тийиўден,
Қатып қалған нанларды,
Қытырлатып кемирди.
Маған да берди аз ғана.
Бир устақан, бир тал ет,
Мен де оны жеп алдым,
Жеп болған соң буларды,
Қуўат енди бойыма,
Оңалдым деп ойладым,
Қуўанышым сыймай қойныма,
Тикке турдым орнымнан,
Исенип өз ҳалыма,
Көз жиберип қарасам,
Еки бирдей жолдасым,
Аш өзекке түсипти,
Жаңағыларды жеген соң
Не болғанын билемпти,
Еси аўып талыпты,
Басларын зорға шайқайды,
Кирпигин зорға қағады.
Хәмме дослар жыйналып,
Бири қалмай қыйналып,
Суў тамызды аўзына,
Сүйеп атыр басларын:

– Жазыл баўрым, жас жан», – деп,
Жаўдыр қара көзинен,
Ағызады жасларын.
Бир ўақлары болғанда,
Есин жыйды екеўи,
Шықпай қалды жанлары,
Тамақ болып тиреўи,
Бурынғысынан өзгерди,
Көзлеримнің гиреўи,
Сөйлеўге тили гүрмелди.
Аманласты кейнинен,
Келген ҳасыл дослар менен,
Қушақласып қайтадан,
Бетлеринен сүйисип,
Тентиреклеп турдылар,
Бир тислем нан жеген соң,
Өлмеске жетти қоллары,
Ағайин жетип кейининен,
Ашылды саррас жоллары,
Апа, аға деп бақырып,
Қуўанысты баллары.
Сол отырған жерлерде,
Дем алдық тағы азғана,
Бар тамақты бөлип жеп,
Базар қылып барына,
Жетеклесип сөйерден,
Түстик тағы жолларға,
Қасық, шөмиш, табақты,
Мықлы ушлап қолларға,
Бир-биреўге хал болып,
Қай бир қумнан өте алмай,
Маңлайдан төктик терлерди,
Арқаланып умтылып,
Жыйнадық барлық күшлерди.

Ортамызда бир ешек,
Көрпе-төсек артыўлы,
Бәри гөне олардың,
Жаңасы жоқ жартыўлы,
Ортаға бала мингизип,
Ешегимиз жүк артқан,
Ол да арық өлеси,
Қыстан азып шықтылар,
Паналап от жеп турарға,
Болмаған соң төлеси,
Қара көзим жаўдырап,
Баяғы жерден шыққаннан,
Үш күн өтті арадан.
Соннан бери досларым,
Таўыстық барлық аўқатты.
Енди жаман тарықтық,
Өлер болдық ашлықтан.
Кесиртке менен тасбақа
Услатпады жеў ушын,
Тасбақа менен хәккелер,
Қолымызға түспеди,
«Аштың аўы жүрмейди»,
Дегендей-ақ досларым,
Ағаштан басқа нәрсе жоқ,
Оны жеўге тамсанып,
Таңлайға татыр нәрсе жоқ,
Кемиремиз ағаштың,
Қыя шыққан тамырын,
Ол да ашшы уў екен.
Шығарамыз қамырын,
Сексеўилдің жаслары,
Болады екен зәхәр уў.
Шөплерди жеп, ашшыдан
Исти бет хәм аўзымыз.

Тамақларымыз гүп болып,
Қарлықты және даўсымыз,
Өлерге мүмкин күн болды,
Ол ашлықта бир кеште,
Ортадағы ешекти,
Отыны мол жерлерге,
Жеткеннен сон жақсылап
Сойдық оны пуштарлап,
Үйтпе қылды хәммесин,
Зая етпей бирисин,
Бир жаңқадан бөлистик,
Писирдик отқа терисин,
Тағы тойдық етине,
Қалғанларын бөлисип,
Салдық тулып, қалтаға,
Ешектің жүги бизлерге,
Дөхмет болды тағы да,
Гөпе көрпе, шапанды,
Тырмыш алып арқалап,
Арадан еки күн өткенде
Қуладық бир теңизге.
«Айыршаның» үстинен,
Түсиў менен бул изге,
Қоныс бастық сол жерге
Аз ғана күн мәканлап,
Шалшық суўлар бар екен,
Онда балық мол екен,
«Муңайтпас» деген атаўға,
Қоныс бастық сол жерге,
Оның батыс жағында,
«Тербенбес» деген бар екен,
Ол да бийик қум екен,
Еки жағы қамыслық
Шыбыны да мол екен.

Жатқармайды түни менен,
Енди қаза тоқыдық,
Услайық деп балықты,
Адам бойы жерлерге,
Апарып салдық қазаны,
Балық түсти қазаға,
Қарнымыз тойып балыққа,
Ашлықтардан қутылып,
Шықтық аз күн жарыққа,
Жаз күнлери еди бул,
Жалаңаш-жалпы елеусіз
Жүре бердик еп пенен,
Қаза салып шалшыққа,
Жумыс қылып көп пенен,
Жазлар өтип бир күни,
Қылышын сүйреп қыс келди.
Қара бултлар тиркелип,
Ушқын қарлар бурқырап,
Жаз жайлаған үйреклер,
Жайыққа ушты шырқырап,
Тоқпақтай ести қатты жел,
Жаман болды шақылдап,
Енди бизге кийим жоқ,
Кийинип аў салыўға,
Жаман да болса етик жоқ,
Аяққа енди тартарға,
Қамыстан басқа нәрсе жоқ,
Түнде салып жатарға,
Топырақтан басқа төсек жоқ,
Тамақ ушын татарға,
Көз жиберсең нәрсе жоқ,
Бала-шаға тағы да,
Баяғыдай шуұласты.
Қыс жаман келди тағы да,

Дәртлер дәртке уласты,
Енди биз не қылармыз?
Қаяқтан тамақ табармыз?
Ах досларым, досларым!
Өлмеўге себеп табылды,
Қарабарақ мол екен,
Кебирге питкен қалып бос,
Табалмасаң тамақты,
Ишерлик ас сол екен.
Басындағы дәнесин,
Зая қылмай қағамыз,
Қағып алып хәммесин,
Күн шуўаққа жаямыз,
Кепкеннен соң дәнесин
Түйерге бизде кели жоқ,
Дигирманлар тағы жоқ,
Уўқалаймыз қол менен,
Қаўылдырығын қуямыз,
Шарлап алған тазасын,
Зәхәрден ашшы биразы,
Ишимизди жандырды.
Иш аўырыўдан адамлар,
Бурынғыдан да көп өлди.
Дәртке даўа болмады,
Ашшы ишип иш тырысты,
Оннан соңғы бир талап,
Атшоқай болды қазбаға,
Бул да болса әдира,
Ызғар жерге шыққан соң,
Қатып қалған тас болып.
Алынбайды жуўықта,
Излей алмайсаң бой жазып,
Қақаман қатты суўықта,
Барсақ та излеп ат шоқай,

Гейде тапсақ, гейде жоқ,
Қазарға түбин белде жоқ.
Соның ушын атшоқай,
Алынбайды тартсаң да,
Жерлери тоң болған соң,
Өнбейди ол жуўықта,
Ах досларым, досларым!
Ах жигитлер, жигитлер!
Он қос болдық жыйналып,
Посып келген посқыншы,
Арасынан солардың,
Күнде үшеў өледі,
Қыс өтпей-ақ қасымыз, –
Қойымшылық болды бир талай,
Бирме-бирге келгенде,
Биз бүйерге келгенде,
Үш жүзден аслам жан еді.
Өле-өле олардан,
Қалды бир жүз елли адам.
Олардың да жүрерлик,
Денлери де саў емес,
Кими жөтел, кими аўырыў,
Кимлерин суўық қағыпты,
Кимлери искен ашлықтан,
Қараўытқан жүзлери,
Шықпай жүрген жаны бар,
Жаўдырайды көзлери,
Зордан-зорға шығады,
Хәр бир айтқан сөзлери.
Ыңыранады биразы,
Көп қайралып тислери.
Ах досларым, досларым!
Бул қыс өтти усылай,
Кимлер өлип далада,

Кимлер өлип салада,
Қазасы жеткен бенделер, –
Күнде де өлди, түнде өлди,
Қалғанымыз жетистик,
Келер жылғы жазларға.
Қыстағы қалған қазаны,
Оңластырдық тағы да,
Бир күнлери дүзетип,
Апарып салдық шалшыққа,
Қалың муз кетер-кетпестен,
Шешинип түстик суўларға,
Денемиз қақ-қақ жарылды,.
Табанымыз айрылды,
Салғанда ол қазаға,
Тилеймиз тилек хәммемиз,
Жаз шыққан соң, қыс өтип,
Хәммемиз де қуўандық.
Балығы мол түскей деп,
Қумалақтан пал аштық:
Бир палшы балық жоқ дейди,
Балық жоқ деген палшыны,
Жеп қойғымыз келеди.
Балық мол деген палшыны,
Қушақлағымыз келеди.
Тартыс болды күни менен
Не түсер екен ертең деп,
Уйқыламай шықтық түни менен,
Түни менен уйқы жоқ,
Алыс жерге байраққа,
Ат жиберген кисидей,
Жатырмыз сонда ойланып,
Уллы қайғы түскендей,
Ала геўгим ўақытта,
Алаңлап турдық хәммемиз,

Балық көп деген ой менен
Солай болды дәмемиз,
Марданды салып ийинге,
Жүрип жеттик хәммемиз.
Қаза салған жерлерге,
Қол аяғымыз қалтырап,
Азаңғы түскен ақ қыраў,
Исиреди аяқты,
Ызғырып ескен желлери,
Қызартады қулақты.
Қолға алған шыжым жип,
Талдырады бармақты,
Қара суўық қайқайып,
Салады бизге салмақты,
Барсақ көлдің жағасы,
Қаймақласып қатыпты,
Салған бизиң қазамыз.
Көринип тур узақтан,
Баралмай турмыз жағада.
Суўық деген азаптан,
Айтыстық турып жағада.
«Я өлейик, қалайық,
Жағада бүштип турғаннан,
Қазаға таман барайық.
Қазада болса бир нәрсе
Беккем ушлап алайық.
Алып шығып жағаға,
Ақ марданға салайық,
Апарып үйге аман-саў,
Қазанларға асайық.
От жағып тезден писирип,
Сорпасына тояйық!
Ах жигитлер, жигитлер!
Бул , турғанды қояйық! –

Деп хәммемиз ғалаба,
Кийимлерди тасладық,
Қаза салған жерлерге,
Иркилмей жол басладық,
Бардық қаза қасына,
Хәммемиз де ентелеп,
Қыяқ музды қақ жарып,
Бир биримизди жетелеп,
Таяқ алып қолларға,
Қыйсық жолды төтелеп.
Барып көрсек қазаға,
Ақ шабақ пенен ақ сазан
Сыйғанынша толыпты,
Қуғанғаннан хәммемиз,
Дауыслап та жибердик,
Хәр балықты бир ушлап,
Сағағына қол өткердик.
Ала, ала балығын,
Тап түбине жетирдик,
Марданға салып шығардық,
Баяғы турған жағаға,
Әйне сәске ұақтында, –
Қазаны қарап биз болдық,
Ишинде қоймай бир шабақ,
Қадаларын суұырып,
Марданларды толтырып,
Жағаға қарап жуұырдық.
Санап көрсек балықты,
Тоқсан бири түсипти,
Ириси хәм майдасы.
Шөбиреси болса да,
Көпти бизге пайдасы.
Ем еди бизге ол күнде,
«Сасық көлдің» тортасы,

Соның үшін, биз оның,
Шылымын да жалаймыз,
Арқаладық қалдырмай,
Балықтардың барлығын.
Умытты сонда жигитлер,
Бул дүньяның тарлығын.
Арқалау менен ауылға,
Алып келдик күн бата,
Отыр екен жол қарап,
Қатын менен балалар да,
Ауға балық түспесе,
Қыйын деп бул халлар да,
Көргенде бизди қуанып,
Алдымызға жууырды.
Балықты көрип пақырлар,
Қуғаннан жылады,
Ағажанлап кимиси,
Шабакларды услады.
Алдық бөлип балықты.
Қара кеуилди хошладық,
Балықтардың хәммесин,
Үйме-үйге тең бөлдик.
Бирине қылап қылмастан,
Хәр үйге келди бес сазан,
Бир сазанның өзине,
Қайнайды толып бир қазан.
Аз болса да көп көрип,
Сорпа иштик, тойықдық,
Қарынымыз кампайып,
Тыныш уйқылауға қарадық,
Уртларымыз томпайып,
Қосларда жаттық шалқайып.
Мәзи-майрам биз болдық,
Тоқшылықтар улғайып,

Биригип хәмме ойнадық,
Азанда усы тойғанға,
Бүлбил болып сайрадық!
Ах жигитлер, жигитлер!
Жүктің көрки аршады,
Түйениң көрки наршады,
– Байдың көрки мал менен,
Қундыз тутқан паршады,
Адамның көрки кийимди,
Әсиресе ишимди,
Ишерге тамақ болмаса,
Кийиминди сатасаң,
Тоқ болса сениң тамағың,
Жақсы кийим табасаң!
Мине көриң жигитлер,
Кеше көшип келгенде,
Күни кеше жүргенде,
Қандай едик ашлықтан,
Қазаға балық түскели,
Қандай болдық абадан,
Бир күн жутар тамаққа,
Қаншелли биз мәс болдық,
Жаны бар жигит жатар ма,
Дегендей-ақ досларым,
Ерте турып тағы да,
Арқаға қарай жол шектик,
Хәммемиз барып көллерге,
Кешегиден жыллы күн,
Қатпаған екен кара суў,
Қарқылдасып шағала,
Ушқан екен аппақ қуў,
Бардықтағы жағаға,
Тасладық гүллән кийимди,
Мардан алып бардаңлап,

Әсте барып ардаңлап,
Жеттик қаза жанына,
Қазаны барып қарасақ,
Кешегиден бес бетер,
Қазаға балық толыпты,
Қуўанып тағы хәммемиз,
Қанамызға сыймадық.
Салдық жекен марданға,
Балығы көп болған соң,
Қалмады иште әрман да.
Усылай болып жигитлер,
Қарын тойды анықлап...
Қамыс қостан қутылдық.
Ық, пана ескен шыптадан,
– Қуп-қуў үйден қутылдық,
Шапан кийдик анықлап.
Ал жигитлер, жигитлер,
Қоныс басқан жеримиз,
«Мүңайтпас» деген атаўды,
– Белгили мәкан еттик биз.
Ал жигитлер, жигитлер,
Енди өлимнен қутылдық,
Жайнап-жаснап халық болдық.
Ақ дәрьяның бойынан,
Шалшық суўлы ойынан,
Жекен ордық жазында,
Жақсы шыпта тоқыўға,
Жазы менен жекенди,
Тынбастан ордық орақлап
Шыпталарды тоқыдық.
Шылымтал есип қатынлар,
Шыпталарын жуўырды,
Усылай болып жигитлер,
Қослардың ишин жақсылап,

Ауыл болдық, халық болдық.
Ешки алдық сауынға,
Кетпен урдық қауынға,
Усылай күн кеширдик...

Ал, жигитлер, жигитлер,
Тағы бир сөзди баслайын,
Қулақ салып тыңлаңлар,
Кешегі өткен күнимнен,
Бир толғауды баслайын,
Қобызымды қолға алып,
Тағы нама толғайын,
Қолымнан кеткен ол нашар,
Күйик болды әрманлы,
Ойымнан шықпай күн-түни,
Уйқымды шайдай ашады,
Ол көзимнің алдында,
Елеслейди турады,
«Аға» деген дауысы,
«Ана» деген сөзлери,
«Ата» деген сөзлери,
Жаудыраған көзлери,
Ойымнан шықпай барады.
Ойлайман да жылайман,
Көзимнің жасын булайман,
Шыдай алмай дәртине,
Узыныма қулайман.
«Қарағым-ау қайда», – деп,
Бармағымды шайнайман,
Излегим келип сол қызды,
Хәр нәрсени ойлайман,
Досларым менен ойластым,
Биразлары менен сөйлестим,

Биразы айтты олардың:
– Ол қыз ушын хәлек боп,
Несине оның барасаң?
Ойлауымша, ол нашар,
Аман емес бәледен,
Бай қолына түскен соң,
Жылай-жылай бийшара,
Қайғыда өлип кеткенди.
Усылай болып бийшара,
Жерине анық жеткенди,
Жаслығына қарамай.
Қабырғасын сөккенди,
Қәдирсиз қылып пақырдың,
Жүрегине тепкенди,
Жарамас жумысына,
Қызыл қанын төккенди.
Аман емес ол қызың,
Излеме, жора, хәлек боп,
Еңбегің күйер қыяда,
Қаларсаң сөйтип далада,
Өлерсең кеуіп салада,
Излеме, жора, ол қызды,
– Деп биреуі айтады,
Буның айтқан сөзлери,
Унамады, жақпады.
Қолымнан кеткен жетим қыз,
Ядымнан сирә шықпады,
Екинши достым ол айтты,
Азғана емес көп айтты:
– Излесең, жора, өзің бил,
Қолдан кеткен жетим қыз,
Мәнисин билсең қызыл гүл,
Заманы келсе пақырдың,
Сайрап турған жас бүлбил,

Сорастыр, жора сорастыр
Тири болса, бийшара,
Ырза болар өзиңе,
Мийри қанар пақырдың,
Айтқан арнап сөзиңе,
Қайғыда жүрсең, билемен,
Себеби, жора, сол қыздың
Қан жуырар жүзиңе,
Қалғаннан соң ол қызың,
Залым байдың қолында,
Тақатың сирә болмады,
Жалғызбан деме, жоражан,
Ерейин мен изиңе.
– Қыдырайық екеуимиз,
Қолдан кеткен жетимди,
Тири болса тирисин,
Өли болса өлисин,
Көзимиз бенен көрейик.
Өлген болса ол пақыр,
Ғаққына дуға етейик,
Екеулеп излеп, жоражан,
Қыздың турған жерине,
Саррас жүрип кетейик.
Асқар таўлар келсе де,
Ушан теңиз келсе де,
Иркилместен өтейик.
Хабарын билсек ол қыздың,
Шаршамайық узақ деп,
Жанып турған от болса,
Тайынбайық дозақ деп.
Тири көрсек пақырды,
Еңбектиң шын қайтқаны,
Орынланғаны қалдықсыз,
Баяғыда айтқаны,

Тири болса, бийшара,
Ырза болар бизлерге,
Ырзаман деп өзи айтар
Излеп келген бизлерге,
Кетейик, жора, кетейик,
Қонсақтағы дүзлерге, –
Деп айтқанда достымның,
Қушақладым мойнынан,
Мийрим қанды еситип,
Ойлаған оның ойынан,
Айландым деп ақылыңнан,
Тағы сүйдим аўзынан.
Айтқаның ырас, жан достым,
Берекет тап сол ушын,
Етер болсаңыз хызмет,
Бир ғана емес, жоражан,
Жүз мәртебе рахмет,
Қайыл қылып жетимди,
Тийгизсең маған дәремат,
Достым мың-мың рахмет, –
Дедимдағы достыма,
Енди анық исендим,
Ўәделестик екеуимиз,
Кетер күнди белгилеп,
Жүрер болдық, төтелеп
Тағы қайта ойластық,
Аз ғана емес көбирек,
Бир неше күнлер кеңестик,
Етиклерди жамадық,
Азықларды тақладық,
Бас қосқан досларым
Еки сазан қақладық,
Оған шыбын қондырмай
Қәдирли етип сақладық,

Бар нәрсени аз күнде,
Тақластырып болған соң,
Көлге салған қазаны,
Кейинде бала-шағаны,
Қалғанларға тапсырдық,
– Аман болсақ келермиз,
Тез арада айналып,
Излеп жүрмең бизлерди,
Келмей калсақ қыйналып,
Деп оларға көп айтып,
Кетеримизди билген соң,
Мойнымыздан қушақлап,
Алған сәўдик ярымыз.
Қушақлайды, ағалар,
Улымыз бенен қызымыз,
Даўысына олардың
Жасқа толды-аў көзимиз.
Кете алмадық сол күни,
Аўыл менен хошласып,
Ертеңине азанда,
Түстик уллы сапарға,
Хешким иркиниш етпеди,
Жазымсыз жерге тоқтарға,
Үйреншикли мен сорлы,
Қобызымды тасламай,
Алып жүрдим арқалап,
Қасымдағы жолдасым,
Арқалады азықты,
Жетим ушын екеўимиз,
Көрдик бундай жазықты.
Ара-тура екеўимиз,
Үнди қосып майданда,
Айтамыз муңлы қосықты.
Арман жолға шыққан соң,

Қушақласып қайтадан,
Беккемледик дослықты,
Арамыздан аразлық,
Жоқ қылдық тағы қаслықты.
Жол тарттық енди екеуимиз,
Узақ қыя шөллерге,
Нәзеримиз түспеди,
Жалтыраған көллерге,
Жете алмадық жууықта,
Атағы шыққан еллерге.
Ушқан қус бизге еристи,
Сол жүристе бизлерге,
Шаңқай түсте қысынып,
Тер төгилди көзлерге,
Сол далада екеуимиз,
Келемиз мына сөзлерге:
– Күлки болмай душпанға,
Тапқаймыз ол жетимди,
Ишимиз толмай пушпанға,
Жеткеймиз оның жерине,
Көрсек оны көз бенен,
Өрманымыз сирә жоқ,
Жүргенин көрсек аман-саў,
Болар еди кеўил тоқ,
Деп екеуимиз сол жерде,
Көп налыслар етемиз,
Қыйыр-қыйыр шөллерден,
Қыйналып өтип келемиз.
Узақ-узақ жоллардан,
Удайы жүрип келемиз,
Қанат күйген ыссыда,
Жанып тағы күйемиз,
Қолымызда бар кишкентай,
Аўызы жабық суўқабак,

Бизлер елден шыққанда,
Толтырып едик оны да,
Соның менен хәзир де,
Еплестирип еп пенен,
Жибитемиз таңлайды,
Бир жутым ғана суўларға,
Ишип мийир қанбады,
Бир жутқан суў ыссыда,
Хеш дәремет болмайды,
Сондадағы күн ушын,
Бирден ишип қоймадық,
Соның ушын сақланып,
Қақпашқа бир тоймадық.
Тоя жесек қақпашты,
Таңлай жаман кебеди,
Сол ыссыда терлеримиз,
Сыртқа қарап тебеди,
Шөл үстине шөл болып,
Алартады көзиңди,
Қубартады жүзинди,
Суў да жаман ашлықтан,
Ашлық жаман суўыңнан,
Екеўи де жоқ болса,
Кетеди қуўат бойыңнан.
Енди бизлер ой таптық,
Күндиз уйықлап жатамыз,
Күн батар ўақта турамыз,
Салқын менен сәўирлеп,
Аяўсыз аяқ басамыз,
Салқын менен жол жүрдик,
Аз ғана емес мол жүрдик,
Қараңғылар болса да,
Адаспай жол табамыз,
Қабакқа қуйған аз-кем суў,

Үшінші күнде тауыстық,
Қақпашымыз молшылық,
Жеўге оны қорқамыз,
Соның ушын жол жүрип,
Аш та болып барамыз,
Өзлеримиздің күшинен,
Бир жанқадан қақпашты,
Таңлайымызға басамыз,
Тойдырып болып тамақты,
Алға қәдем басамыз.
Төрт күн болды биз елден,
Сапар тартып шыққалы,
Соннан берли жигитлер,
Суў қарасын көрмедик,
Мийримиз қанып хәз етип,
Бир уртлам суў ишпедик,
Бундай қыйын шөллерде,
Енди әбден шөлледик.
Таң саз берип атқанда,
Көринди бизге жарқырап,
Әмиўдәрья суўлары,
Қара таўға жақынлап,
Жеттик Хожа көлине,
Сонда, көрдик суўды биз,
Енди өлдик дегенде.
Қасына суўдың келген соң,
Баяғыдай қуўандық,
Түнге дейин дем алып,
Артықша суўға шомылдық,
Түстен кейин кешлетип,
Тағы жолды баспаға,
Көтердик биз кеўилди,
Дәрьядай болып таспаға,
Қолайландық сол ўақта,

Қаратаўдан аспаға,
Сол ўақлары болғанда,
Күн де батып баратыр,
Намазлыгер ўақ етип,
Намазшам жақын киятыр,
Суўға тойдық қайтадан,
Қабағымызды қол алып,
Толтырдық суўға жаңадан,
Қутылдық сонда қуўанып,
Шөл деген жазадан.
Мәрдана болып мәрдәңлап,
Тойып алдық қақпашқа,
Қолға алып таяқты,
Қыялап басып аяқты,
Өрмеледик басына,
Қара таўдай таўлардың,
Қасқарайған мәхәлде,
Шықтық онық үстине,
Аяқ соқпақ жол менен,
Тунде жүрип келемиз,
Адыр-будыр көк таслар,
Аяғымызды қағады,
Таслар қаққан жеринен,
Қызыл қанлар ағады,
Аяққа кийген гөне етик,
Табаны түсти тас қағып,
Жалбырады ултаны,
Қасымдағы ол жигит,
Жигитлердің султаны,
Шешип алды етигин,
Жалаң аяқ болды да,
Арқасына арқалап,
Алдыма түсти ардақлап,
Мен де шешип етикти,

Арқаладым тырмышлап,
Аяғымды сонда тас,
Киятыр бәрхә жырғышлап,
Небир таслар батады,
Табанымызды айғышлап.
Сол мәхәллер болғанда,
Үркердиң шықты жулдызы,
Жымыңласып хәммеси,
Көринди хаўа қундызы,
Жақты түсти азғана,
Турғандай-ақ хұр қызы,
Бир үңгирге түскенде,
Арқа жақтан ақырған,
Тынбай бәрхә улыған,
Жаман сеслер еситилди,
Қулақты түрип тыңласақ,
Шыннан қасқыр екени,
Сол ўақытлары билинди,
Бурыннан мәлим бизлерге,
Таўдың жаман қасқыры,
Адамнан басқаны жемейди,
Урсаңдағы порсықтай,
Таяқларың өтпейди,
Болмаса қолда мылтығың,
Оған дадың жетпейди,
Соның ушын, жигитлер,
Жаман қорқып алақлап,
Дәрман кетти бойлардан,
Қол-аяқлар саўдырап,
Жығыламыз хәр ўақыт,
Қара тасты кушақлап,
Көзимизден жас ақты,
Жаңбыр қусап буршақлап,
Баратырмыз жуўырып,

Бир қуўысқа жеткенше,
Жанымыз қалмай асығып,
Жан-жағымызға қараңлап,
Бир қуўысқа жеткенде,
Басқа пана еткенде,
Келе қалды үш қасқыр,
Қутырғандай жалаңлап,
Бизлерди көрип қасқырлар.
Шоңқайысып улыды,
Оннан басқа сол ўақыт,
Онлаған қасқыр жыйылды,
Жыйылып алып хәммеси,
Таўдың үстин тырнады,
Домалаған тасларды,
Табанына жыйнады,
Шашты сөйтип ҳәр жақтан,
Жанымызды қыйнады.
Сол ўақлары қасқырлар,
Жақынлады қасымызға,
Атқан оқтай ҳәрбир тас,
Келеди тийип басымызға,
Жейтуғын болды қасқырлар,
Рәхим етпей ол сурлар,
Көзден аққан жасымызға,
Бизлер де қарап қалмадық,
Қарастырып қасымызды,
Оң қолымызға тас алдық,
Пана қылып ой-жарды,
Бурынғы жерден тайсалдық,
Қолымыздағы тас пенен,
Урдық гөзлеп қасқырды,
Ылақтырған тасымыз,
Ҳешбир зая болмады,
Барып тийди қасқырға,

Әжел оқ болып жабысты,
Қамаған қарабасқырға,
Бирден урған тасымыз,
Бүйирине тийипти,
Тийген тасқа шыдамай,
Иши жанып күйипти,
Шалқасынан бир қасқыр,
Ауызын ашып өлипти,
Енди бизлер тынбастан,
Ылақтыра бердик тасларды,
Ылақтырған тасымыз,
Қағып турды басларды,
Анталаған қасқырлар,
Бизлер беттен басылды,
Тастан өлген өлиги,
Бир-бирине Қосылды,
Жейди деуге бизлерди,
Өкпелери осылды,
Маңлайлары жарылып,
Қызыл қаны жосылды,
Тийген тасқа денеси,
Азымшық емес ысылды,
Қашарына жай таппай,
Қасқырлар жаман қысылды,
Көз жиберип қарасақ.
Бизиң атқан тасымыз,
Маңлайларын қақ жарып,
Алты қасқыр өлипти,
Өзимизге қарасақ,
Қасқырдың атқан таслары,
Шекемизге тийипти,
Зардабынан солардың,
Қабырғамыз исипти,
Тула бойымыз зил болып,

Бойға қанлар қатыпты,
Қасқырдың атқан таслары,
Денеге жаман батыпты,
Саў басымызды саўдаға,
Усылай етип шатыпты,
Түни менен уйқламай,
Қабағымыз қатыпты,
Дорбадағы қақпашты,
Оны да шаң басыпты,
Қасымыздағы қасқырлар,
Батқанда тегис жулдызлар,
Таңның атар алдында,
Тарады жайлы-жайына,
Турып бизлер сол ұақыт,
Таяқтан өлген қасқырдың,
Бардық жетип қасына,
Барсақ оның қасына,
Көзлери шығып далаға,
Беккем жайып қушақты,
Шалқасына жатыпты,
Терисин, алыўға тырыстық,
Қолға алып пышақты,
Аўдарып хәм төңкерип,
Терисин алдық қасқырдың,
Сөйерде турып аз ғана,
Күнге жайып кептирдик,
Қасқырлардың терисин.
Сабақ алып қолымызға.
Шақлап кесип шаққылап,
Бүрип алдық аяққа,
Талайман деген қасқырдың,
Өзин бизлер өлтирип,
Шаштық қанын қыяға,
Жазасын бердик усылайша,

Жеймен деген шунаққа,
Қалдырдық гөшин далада,
Қайтып келер қонаққа,
Қабақтағы суўды ишип,
Тойып алдық қақпашқа.
Жүрип кеттик жол менен,
Киятырмыз тез жүрип,
Тез жүрсек те иркилмей,
Аяқты қыя басалмай,
Ғарып талдық, жигитлер,
Қара таўдан асалмай,
Бир ўақлары болғанда,
Таўдан түстик төменге,
Киятырмыз тек жүрип,
Тағы да буннан өрлеўге,
Арқамызда арқалаўлы
Үш қасқырдың териси,
Төмен түстик бир ўақта,
Қарап едик көз салып,
Қалың қамыс көринди,
Әтирапында аўыл жоқ,
Кең майданлық жер екен.
Оннан да өтип барамыз,
Бул жерлерден өткенде,
Көл жағасы қамыслық,
Сол жерлерге жеткенде,
Бир шопанға жолықтық.
Аманластық көристик,
Аз ғана емес, бираз ўақ,
Отырып бирге сөйлестик.
Сөздің басын қурадық,
Мүшкіл күнге жарадық.
Ереке байдың аўылын,
Бул шопаннан сорадық.

Жетимди айтып тағы да,
Өксип-өксип жыладық,
Сол ұақлары ол шопан,
Бетимизге қарады.
Хал-жағдайды анықлап,
Қайтадан ол сорады.
– Ондай болса, ағалар,
Ереке байдың аўылын,
Билемен анық, ағалар,
Не жұмысыңыз бар еди?
Қапа шеккен усайсыз,
Ереке байдың аўылы,
Бир майдан жол жүрсеңиз,
Көринеди алыстан,
Бийик қумда жайлаўы, –
Деп сол қойшы сөйерден,
Зорлық қылған зулымға,
Силтеди бизди анықлап,
Енди әбден қуўандық,
Билип алдық ол байдың,
Қайерлерде турғанын.
Басқа жаққа көше алмай,
Диңкесиниң қурығанын,
Тағы аз ғана жол жүрдик,
Аз ғана емес мол жүрдик.
Көринди байдың аўылы,
Минарланып алыстан,
Жақынлағанда аўылға,
Отырып ғана дем алдық.
Аўылға туўры бармадық,
Көринбедик хешкимге,
Жата бердик сөйерде,
Күн аўып песин болғанда,
Қайғы менен қан жутқан,

Гүниренген сес шықты,
Еситкенде сол сести,
Ериксиз көзден жас шықты.
Қулақ салып тыңласақ,
Байқастырып қарасақ,
Деп келеди ол бир сес,
Зейин қойып байқасақ,
– Ах, қудайым, қудайым,
Атадан мени айырдың,
Анадан мени айырдың,
Қанатымнан қайырдың,
Ата-анамнан айрылып,
Жолда жалғыз қалғанда,
Еки көзим алақлап,
Арба жолда турғанда,
Кетиўге көзи қыймаған,
Жылама деп шырағым,
Маңлайымнан сыйпаған,
Жийен атлы ағамнан,
Айырды оннан қудайым,
Жеткенде жасым он үшке,
Дәрт үстине дәрт қосты.
Ереке байдың баласы,
Тартып алды мен сорды,
Қайырқом ағам қолынан,
Айырдың қудай айырдың,
Хәммесинен айырып,
Қанатымнан қайырып,
Енди неғып қойыпсаң,
Алмай мениң жанымды.
Төкпей қызыл қанымды?
Қойыпсаң неге қудайым,
Болмас еди әрманым,
Көрсетип алсаң көзиме,

Қайырқом болған адамды, –
Деген зарлы сеслерди,
Еситкенде анықлап,
Қайғылы оның сестине,
Туралмадық биз шыдап.
Алдына шықтық әстелеп?
Көрди ол қыз бизлерди,
Көрген менен бизлерди,
Танымады анықлап.
Ан-таң қалып қарады,
Көзиниң жасы моншақлап,
Қанлы жас толған көзине
Бизлер булдыр көриндик,
Соның ушын бул пақыр,
Танымады жууықта,
Қарай берди алақлап,
Сол ұақлары шыдамай,
Жууырып бардым қасына.
Қасына барып қарасам,
Сарғайыпты жүзлери,
Қанлы жасқа қарайып,
Толған екен көзлери,
Қолынан ушлап турдым да,
– Әуел елден шыққанда,
Атаң өлип қалғанда,
Анаң жолда өлгенде,
Кейниңнен жетип қарағым,
Қайырқом болған ким еди?
Жылама, деп шырағым,
Нәсият берген ким еди?
Кейнине ертип еки күн,
Тапқанын берген ким еди?
Атаң менен анаңның
Басына барып, шырағым

Белги салған ким еди?
Адам өлип атқанда,
Биразлар аўнап жатқанда,
Қыйырлы қыя шөллерден,
Шөллетпей сени өткерген,
Ах, қарағым, ким еди?
Оннан бери өткенде,
Бир бай көшке жеткенде,
Нан сорпаға барғанда.
Таяқ жеген ким еди?
Ерки кетип басынан,
Ҳайран болған ким еди?
Байға күши келе алмай,
Ўайран болған ким еди?
Бай баласы бассынып,
Қайта-қайта урғанда,
Таяқ жеген ким еди?
Сарғайтып еди жүзинди,
Жас қылмайын деп көзинди,
Бер дегенде Ереке,
Қарағым, бермей өзинди,
Тартыста қалған ким еди?
Он үш жасар ўағында,
Мени сеннен айырып,
Сени меннен айырып,
Қанатымызды қайырып,
Аямай урып басларға,
Қула дүзде майырып,
Азар берген ким еди,
Есимди мениң тандырып,
Таяққа басты жардырып,
Сек секилли жетимди.
Шырқыратып қолымнан,
Алып кеткен ким еди?

Билесең бе, қарағым,
Билмейсең бе, қарағым,
Билмейсең бе, шырағым?
Дегенімде ол пақыр,
Не болғанын билмеди.
«Сен едің аға» дерине,
Аўып қалды еслери,
Гүрмелип тили келмеди.
Ғешбир тахат етпеди,
Мойынымнан қушақлап,
Көздің жасын моншақлап.
Узынына қулады.
Менде оны қушақлап,
Көздің жасын тыймадым.
Көргенде излеп келгенди,
Қанама ғешбир сыймадым,
Мен де оны қушақлап,
Не болғанымды билмедим,
Қасымдағы жолдасым,
Басымызды сүйеди.
Бир ұақлары болғанда.
Қолымнан кеткен жетимим,
Есин жыйды елеўлеп,
Есин жыйып болған соң,
Бетиме мениң қарады.
«Ыраспа аға, түсим бе» деп
Мойнымнан тағы қушақлап,
Қасымдағы жолдасым,
Сүртип көздің жасларын,
Сыйпады қыздың басларын:
– Ах, шырағым, шырағым,
Қолымыздан кеткели,
Тиримедиң, қарағым,
Сен кеткели бизлердің,

Ишкенимиз зәхәр болды,
Мени ойлап, қарағым,
Қақырығымыз қан болды,
Әлле қайда жүр екен,
Әлле қайда өлди екен? –
Дейип сени, қарағым.
Тири емес деп едик,
Сондадағы, қарағым,
Жийен менен екеуимиз,
Излемеге киристик.
Шықтық бизлер, шырағым
Муңайтпас деген атаўдан.
Арқаланып азықлы,
Қамыс қос деген отаўдан,
Арқаланып азықлы,
Астық бийик ол таўдан,
Жолға шығып шырағым,
Көрдик талай азапты.
Көре алмадық көллерди,
Көре алмадық еллерди,
Аўқатымызға қақпаш жеп,
Астық бираз жерлерди.
Енди өлдик дегенде,
Жеттик Хожа көлине,
Хожа көлге келгенсоң,
Суўға қандық хәз етип,
Жатып сонда дем алдық,
Қара таўдан асыўды,
Сонда жатып ойладық.
Соның менен, қарағым,
Күн батар-батпастан,
Арқаланып ардаңлап,
Өрмеледик сол таўға,
Шығып едик бул таўға,

Адамды талап жейтуғын,
Қасқырлары мол екен.
Қас қарайған ұақытта,
Шуўлап бизди қамады.
Кеўилдеги қайғыға,
Тағы қайғы жамады.
Өлместің еттик хийлесин,
Қамап келген қасқырдың,
Быразларын сол жерде,
Тас пенен урып өлтирдик,
Көнин жайып далаға,
Мәнисине келтирдик,
Күнге жайып терисин,
Шыжлаған күнге кептирдик.
Шарық қылып аяққа,
Оны тағы биз бүрдик,
Аман есен, қарағым,
Таўдан астық тарығып,
Төменге түстик тағы да
Қанлар жутып зарығып,
Хабарыңды, қарағым,
Бир шопаннан сорадық,
Сонын менен, қарағым,
Сени излеп биз келдик,
Алдымыздан дус келдің,
Мынаў аўылға баралмай,
Жар жағалап жүргенде,
Келди сениң зарларың,
Халлас еткен даўысың,
Ах, қарағым, қарағым,
Қайсы бирин айтайын!
Соннан бери зар болған,
Қыйын қыстаў жерлерде,
Маңлайыңнан сыйпаған

Қосылдың бүгин ағаңа.

Көз айдын, шырағым, көз айдын,

Ақыры болғай бул истиң,

Көз айдын енди, қарындас,

Күткениңе қосылдың,

Көз айдын болсын муңлы бас

Қарағым, енди жылама,

Көзиңнің жасын булама.

Беккем байла белиңди,

Деген ұақта ол қыз да,

Ушып турды орнынан,

– Ғамқорымның ғамқоры,

Излеп келген ағамның,

Жәрдемшисимедиң деп,

Қушақлады мойнынан,

Қосылып тағы жыластық,

Мен де айттым ол қызға,

Көрген қорлық-азапты.

Басты қосып хәммемиз,

Белди беккем байладық.

Жақсы ойды ойладық,

Бириккен соң үшеуимиз,

Қайта-қайта ойластық.

Хешкимлерге көринбей,

Қашар болдық түн-менен,

Сонда турып қыз айтты:

– Жаяў қашып, ағалар,

Баралмаймыз хеш жерге,

Қашқан менен биз жаяў,

Услап алар душпанлар,

Кимимизди өлтирер,

Кимимизди тирилей,

Услап алып кисенлеп,

Бенде қылар, ағалар.

Соның ушын, ағалар,
Жанымды отқа жағайын,
Белимди беккем байлайын,
Байдың үйир жылқысын,
Түни менен жайлайын.
Жеткермейди қуўғанға,
Қуўып жетер қашқанға,
Дал бедеўден, ағалар,
Терлик салып тербетип,
Үшеўимизге үш атты,
Түни менен сазлайын.
Жеткермейди қуўғанға
Өйткени, ағалар,
Жылқы баққан жылқыман,
Таныс еди өзиме,
Әўел баста, ағалар,
Көринип еди көзиме,
Соның ушын ол енди,
Үш ат сазлап алыўға,
Көп жәрдемлер береді.
Дегенинде бизлер де,
Ондай болса, шырағым,
Күтә мақул дедик те.
Биз таярмыз сен ушын,
Басты тиктик өлимге,
Ўәде берип екеўимиз,
Қалдық қалың тоғайда.
Кешке жақын бизлерге,
Шөпшек терген кисі боп,
Көп тамақлар жеткерди.
Тойдырды бизди тамаққа,
Исимизди питирди.
Жата бердик бизлер де,
Қыздың тилеп тилегин.

Байқадық сонда серледик,
Жаўдан қайтпас жүрегин,
Азамат екен қарындас,
Биз қусаған муңлы менен,
Байланысы мол екен.
Билдик тағы тилегин,
Тилеги мол болған соң,
Жеткерипти керегин,
Күн қызарып батқанда,
Аўыл-аймақ тырс етпей,
Шырт уйқыда жатқанда,
Үш бедеўди жетелеп,
Келди жетип қасымызға.
Қасында бар бир жигит
Келбетлери келискен,
Жылқыман дегени де
Минайымның сол екен.
Саспайды сондай күнлерде,
Ер жигит екен, мәрт екен,
Қушақласып көристи,
Олдағы хәм биз бенен,
Жолларың болсын кетсең деп,
Жуўап берди сөйерден.
Сол ўақлары биздағы,
Таярландық қайтыўға,
Көз жиберип қарасақ,
Минайым атлы жетим қыз,
Кийипти жақсы кийимди,
Қолға алып жарақты,
Белине беккем илипти,
Еки жүзлі қанжарды.
Өткен қайғы өшлерин,
Душпанынан алыпты,
– Усы болсын ўәде деп,

Бизлерге берди еки атты.
Жолдасыңыз болғай деп,
Дослар күлип удайы.
Душпанның гүли солғай деп,
Минип алдық торы атқа.
Қатарласып жол тарттық,
Душпанынан өш алдық,
Жетим қыз жетти муратқа.

Күнхожа Ибрайым улы

ЖАЙЛАҰЫМ

Ата журты Түркстаннан келгели,
Ата-бабам қоныс басқан жайлауым.
Анадан тууғалы, ести билгели,
Қатар менен ойнап-өскен жайлауым.

Күн бойына байыр етип турақлы,
Мен кетермен, әрман менен жырақлы,
Қамыс орған алтау-жетеу, орақлы,
Терис төбе, Узын қайыр жайлауым.

Өлим хабарынан келмегей саза,
Енди айтайын сөзди аманлық таза,
Ержан атау менен шығысы «Ырза», –
Теңизлерде аұқат еткен жайлауым.

Балық аұлап Тоқтас, Мантик бойынан,
Балық шаншып жазда жүрген ойыннан,
Шаншып сайлап жүрип жайын мойнынан,
Ата-бабам аұқат еткен жайлауым.

Әбдимурат молла, Ибрайым менен,
Және қапталында Измурат герен,
Қытай, Қоңырат хәм де қалың ел менен, –
Ата-бабам аұқат еткен жайлауым.

Аласат табылса, барлық ел көшер,
Көбейип тур арамыздан қан ишер,
«Жетим – жылай, ылақ – маңрай күн кешер»
Әрман менен жүрмен мен де жайлауым.

Жайлаўым Жалайыр, Көпир ҳәм «Ақбөгет»,
Суў келер ме деген бизде бар үмит!
Шақак урар ақыр бир күн қыз-жигит,
Әрман билен қайғыда өскен жайлаўым.

Әўелха өскеним Көк өзек бойы,
Адамның жетерме шуғылға ойы,
Пуқараның таймағайлар бақ-күйи,
Арзыў әрман билен өскен жайлаўым.

Қызлар менен суҳбет етип билгенше,
Дослық, меҳрибанлық етип өлгенше,
«Сен арман тур, мен берман тур» дегенше,
Арзыў әрман билен өскен жайлаўым.

Бекман шағыл, Жаңа суўдың бойлары,
Шарқыраўық «Мүйтен» бөгет жайлары,
Жайылған байлардың сансыз қойлары,
Көзиме тотыя жүрген жайлаўым.

Көл саға, Айырша, Тербенбес теңиз,
Әсиресе, Айыршада өскенбиз,
Бириккенде көкейлерин кескенбиз
Әрман билен айра түскен жайлаўым.

ЯРАНЛАР

Көрген соң тынарма Күнхожа сөзи,
Йығлар бул азаптан адамның өзи,
Балалардың ана деп бул айтқан сөзи,
Бул сөзиме қулағың сал, яранлар.

Жылап-жылап шырақларым өшеди,
Бул истиң тәғдирин кимлер шешеди,
Йығлай-йығлай сорлы күни кешеди,
Не қыларман енди буған, яранлар.

Зар жылап отыр ғой үйимнің иши,
Мениң жайым жер төлениң мүйеши,
Еки ул бар аға өзимнен киши,
Не қыламан енди буны ағалар.

Жылайды бийшара анасын айтып,
Дәрт үстине және дәртти молайтып,
Жүрермен дүньяда ағалар айтып,
Бир басқа бир саўда түсти, яранлар.

Бул басым берк екен, жарылған емес,
Залымлардың күни тарылған емес,
Бизлерден душпанлар сарылған емес,
Душпанларға бахыт берди, яранлар.

Бул дүнья өтерсең, ақырың паны,
Алдадың қыядан жол салып, мени,
Саў болса адамның ағалар дени,
Бир басқа бир саўда болды, яранлар.

Жетимлер телмирип жерди қазарлар,
Мениң бүлгенимди кимлер жазарлар,
Мөхмин кулға бермес едим азарлар,
Бир басқа бир саўда болды, яранлар.

Бул дүньяның опасы жоқ бийпаян,
Ол өзиңе сениң әўелден аян,
Илая душпанлар етпегей зыян,

Болмаса хал қыйын болды, яранлар.

Бул заман тарылды ўақтым өт енди,
Не қылайын айтып енди бөтенди,
Мен сорлы зар жылап, хайран етеди,
Бир басқа бир заман болды, яранлар.

Теңизде аў салсаң, хәргиз балық жоқ,
Диземде димарым, белде халым жоқ,
Мен сорлыға, ғәриплерге жарық жоқ,
Қараңғы думанда қалдым, яранлар.

Заман тарылып тур, аспан тутылып,
Таба алмадым жолды бәрха умтылып,
Залым себебинен әрманда болып,
Бир басқа бир саўда болды, яранлар.

Бул заман тарылды, кейни болмады,
Залымлардың қызыл гүли солмады,
Кеўилимнің ўақыты хош болмады,
Басқа ақырзаман түсти, яранлар.

Байға жүрсе жарлы ҳақын алалмай,
Ойнап соннан жаслар шалқып жүре алмай,
Бир кеткенлер ел дийдарын көре алмай,
Бир басқа бир заман болды, яранлар.

Яранлар сөз тыңлап қулақ салмаға,
Қаст еткен душпанның ақлын алмаға,
Шын жәннетке досың менен бармаға,
Қолың былға, жолды силте, яранлар.

Тыңлап мениң пидә арзы-халымды,
Өзиң жеткергейсең ырысқалымды,

Қыйнап залым мениң шыбын жанымды,
Ата-анамды жерлер қушты, яранлар.

Ўа, дариқа, бул дүньяда қызық жоқ,
Ғәриплерде әзизлик бар, бузық жоқ,
Бәйгиден өтерге белли сызық жоқ,
Аламат, баламат болды, яранлар.

Соның ушын бул дүньяда йығларман,
Азап билен қана бағрым дағларман,
Қашан ўақтым, бахтым келип шағларман,
Адамның руўхы гәда, яранлар.

Бул заман тарылды, тартылды танап,
Өмиримниң азабын болмаспан санап,
Жүрмедим ағалар бир майдан шағлап,
Бул дүнья ақырет болды, яранлар.

Душпанға сырыңны қылмағыл аян,
Узақ өмириңе етерлер зыян,
Шағып денелерин уўлы хәм жылан,
Биразлардың өмири өгти, яранлар.

Айра түстим туўып өскен елимнен
Қартайдым, дәрманым кетти белимнен,
Йырақ болып турғаным жоқ елимнен,
Бир басқа бир саўда болды, яранлар.

ҚАШАН КӨРЕРМЕН

Паяны жоқ бул дүньяда,
Қашан анамды көрермен?

Әрман билен бул дүньяда,
Йығлап-йығлап мен жүрермен.

Дүньяның жәбири жаманды,
Душпанның басы аманды,
Байыў-патшаға, зор заманды,
Сонлықтан йығлап жүрермен.

Көп жыл болды елден кеттим,
Хийўа барып хызмет еттим,
Елди сағындым, зар еттим,
Халқымды қашан көрермен?

Қара пул болмай табысым,
Келип тур мине намысым,
Әбдимурат жақын достым,
Аўылды қашан көрермен?

Ядымнан анам кетпеди,
Бир күн бир айдай өтпеди,
Тапқаным тамағыма жетпеди,
Аўылды қашан көрермен?

КҮН ҚАЙДА

Ордық орақ, шаптық отын, қаздық жап,
Тердик масақ, ийнимизге салдық қап,
Жас өмирлер гүлдей солып, болдық сап,
Бул жүристен енди бизге күн қайда?

Орақ орып, өмир бойы болдық кул,
Ислесек те ала алмадық қара пул,

Не жананлар байы өлип қалды тул,
Енди бұған жайнап-жаснар күн қайда?

Күни-түни ордық пишен, салыны,
Гүздің күни жыйдық пискен тарыны,
Өмиринше бир тоймаған қарыны,
Аш, жалаңаш биз сорлыға күн қайда?

Салық салып усы халға хәр дайым,
Салығын салыўға биз болдық қайым,
Бир жутым бул ўақта болды уўайым,
Бул жүристен енди бизге күн қайда?

Ийинге тартарлық және жоқ кийим,
Хәм де ағайин жоқ, қәўендер бейим,
Көсилип жатарға және жоқ үйим,
Бул жүристен енди бизге күн қайда?

Тапқанымыз жетпей қара теңгеге,
Аўыстырып кийим алып кийерге,
Хәм базарлық қатар-қурбы жеңгеге,
Алып барар енди бизге хал қайда?

Не пайда, жигитлер, жалғаншы дүнья,
Алдады бизлерди жол салып қыя,
Қара басқа бул не деген ўақыя,
Бул жүристен енди бизге ел қайда?

Ашығың бар еди, талмадай бойы,
Қатарынан артық ақыл хәм ойы,
Болар деп қуўанған жақсылық тойы,
Жийемурат, көретуғын күн қайда?

Жийемурат, сениң менен едим дос,

Жер айдасам, бирге барып салдым қос,
Жоқшылықтан, қалдың мине бүгін бос,
Ашығыңа жететуғын күн қайда?

Буяқтағы көрген қорлық-азапты,
Күни-түни етип аўыр талапты,
Шай орнына ишкен айран шалапты,
Қушақласып айтатуғын күн қайда?

Қайғыдан қарайып, қайнаған иши,
Билектен майрылып, жоқ болған күши,
Сайымбетжан едің бизлерден киши,
Сақтың сынбай жүретуғын күн қайда?

Бес жасыңда ағаң менен қой бақтың,
Сен шопаны болдың майда ылақтың,
Жол тап, жан шырағым, сынбасын сақтың
Жайнап-жаснап туратуғын күн қайда?

Қасымдағы еки бирдей жолдасым,
Қайғылыққа түсти мениң бул басым,
Көзден көл-дәрья боп ақтылар жасым,
Бул дүньяға шыққан менен не пайда?

ШОПАНЛАР

Сарылып күни-түн қойдың изинде,
Қан қалмай сарғайып қызыл жүзинде,
Қанды жас қапланып еки көзинде,
Қула дүзде жүрген мынаў шопанлар.

Ийнинде жумыры салынған торға,

Меслерин арқалап қозғалып зорға,
Төслери қайқайып шығалмай қырға,
Асқар қумды аралаған шопанлар.

Шарықтан шырмалып еки аяғы,
Аўыр болып талдан кескен таяғы,
Аўыр сөзге хәм сарсылып қулағы,
Қула дүзде қайғыда жүр шопанлар.

Үстинде шапаны бийтлери ағып,
Қанын сорып, арқасына от жағып,
Тикен кирип аяғынан қан ағып,
Етиксиз тоғайда жүрген шопанлар.

Киминиң арқасын таяқлар тилген,
Биразының қолы отларға күйген,
Жасы жетпей қыпша бели бүгилген,
Сансыз қой кейнинде жүрген шопанлар.

Ата-аналары өлип жасынан,
Таз болып торағы ағып басынан,
Қызыл қум сел болып көздің жасынан,
Жай табалмай жүрген мынаў шопанлар.

Аш болса кейнине ермей ийтлери,
Тарыққаннан тарғыл болып бетлери,
Қус түткендей тилким-тилким етлери,
Азаптан шыға алмай жүрген шопанлар.

Жетим болып шарға болған бойлары,
Артық хәммелерден ақыл-ойлары,
Қайысып баққаны байдың қойлары,
Бир ылаққа үш жыл жүрген шопанлар.

Қайнаған ыссыда қумларды басып,
Алаңлап көзлери, ақылдан сасып,
Қойы жайылғанда арқасын қасып,
Күни ушын жүрген ғәрип шопанлар.

Беллери бүгилип, көзлери тынып,
Жаталмай дем алып бир майдан жылып,
Топыраққа былғанып, терлери ағып,
Төсексиз далада жатқан шопанлар.

ЕШКИМ БАР

Еки қулағы салынған,
«Саў» – деп маңырап жалынған,
Он бес жыл жүрип алынған,
Рейим аға, бир ешким бар.

Саўрысын көрсең қалақтай,
Өкпеси искен талақтай,
Сүти таўдағы булақтай
Рейим аға, бир ешким бар.

Жалғыз болсада мыңдай маған,
Айтарлық сөз усы саған,
Айтсам жағар сөзим оған,
Жанымнан жақсы ешким бар.

Бир-биреўге етип мирәт,
Көрдим аға жүдә рәхәт,
Қудайға жүз де рахмет,
Бир енди жалғыз ешким бар.

Кешиўлер болса, кешип кет,
Шешиўлер болса, шешип кет,
Ағажан келип, сүт ишип кет,
Ағажан, жалғыз ешким бар.

БАЙ БАЛАСЫ

Астына минип жорғаны,
Кийипти өңкей торқаны,
Қасында болыс, порқаны,
Сондай болар бай баласы.

Тарлықты хеш бир ойламас,
Ылақ шаўып тойдан қалмас,
Айтқаныңа қулақ салмас,
Менмен болар бай баласы.

Жаман болса да жақсыдай,
Атағы бар айтарлықтай,
Келген сөзлерге тартынбай,
Сөйлер еркін бай баласы.

Қызларды көрсе қызығып,
Сөз салғанша асығып,
Жайраңлайды, жүрмес буғып,
Сондай еркін бай баласы.

Болса да мурны пушық,
Мыңқ-мыңқ етип айтар қосық,
Келбетин қарасаң – пасық,
Сонда да зор бай баласы.

Арқасы болса да бүкир,
Халын билип етпес шүкир,
Иши қара толған пикир,
Ардаңлайды бай баласы.

Аўзы жыртық болсадағы,
Еситпесе де қулағы.
Қыйсық болса да аяғы,
Дүзиў-сәнли бай баласы.

Болсадағы көзи соқыр,
Етседағы мурны пыр-пыр,
Мерекеде алдында отыр,
Сонда да зор бай баласы.

Қол созып ушқан қусларға,
Салқын түсирип жазларға,
Ылақ таслайды қызларға,
Кеўли өсип бай баласы.

Қызлардың иши күйеди,
Басларын жорта ийеди,
Хәр ким тапқанын түйеди,
Той баслайды бай баласы.

УМЫТПАСПАН

Өмиримде бир ис көрдим,
Буны ҳеш ўақ умытпаспан.
Жаңа едим хәм гөнердим,
Оны ҳеш ўақ умытпаспан.

Хийўа ханнан адам келди,
Шуўлатып хәм барлық елди,
Қайыстырып мықлы белди,
Буны ҳеш ўақ умытпаспан.

Шыбын жанға ғәзеп етти,
Сонда бизге дерек жетти,
Хийўа ханы алып кетти,
Буныдағы умытпаспан.

Айдады бизди Хийўаға,
Қоймай бир майдан саўаға,
Дәрт үстеме болды даўаға,
Буны ҳеш ўақ умытпаспан.

Қайыққа миндик дарғада,
Көп ойландық ол жағада,
Жыласты ини, аға да,
Буны ҳеш ўақ умытпаспан.

Дарғадан өттик аржаққа,
Интизар болдық бержаққа,
Жүресең деди сол жаққа,
Оныдағы умытпаспан.

Бес-алты бақсы қуралды,
Бул истиң жөни соралды,
Кеўил хәр иске таралды,
Өмиримше умытпаспан.

Көз жас төгилип далаға,
Қарамай ата-балаға,
Келдик атақлы қалаға,
Буны ҳеш бир умытпаспан.

Үш ағаш тур кең майданда,
Орналасып қызыл қанға,
Қыйылып хәм шыбын жан да,
Турғанларын умытпаспан.

Бул дар екен көринген,
Көп адамлар илдирилген,
Табанлары тилдирилген,
Буларды хеш умытпаспан.

Адам өлген жайып қушақ,
Көздің жасы моншақ-моншақ,
Қолларында өткир пышақ,
Жәлләтларды умытпаспан.

Кирдик қалаға тез жүрип,
Анталады ийтлер үрип,
Тахт үстінде дәўран сүрип,
Турған ханды умытпаспан.

Ертеңине ханға бардық
Жай жағдайды хәм де айттық,
Етти бизлерге жаманлық,
Буны хеш ўақ умытпаспан.

Жыйылыпты гүллән бақсы,
Кими жаман, кими жақсы,
Жасаўыллар болып сақшы,
Сынағанын умытпаспан.

Соңғы күни келди гезек,
Жаз күнлер хәм болды гүзек,
Болдым сонда жетим гөжек,

Буларды ҳеш умытпаспан.

Шертгим дуўтар, айттым қосық,
Кеўилимде қайнап қосық,
Табылмады ҳеш бир дослық,
Душпанлығын умытпаспан.

Бақсыларға байрақ берди,
Жақсыларды жаман көрди,
Лапгөй деп шаўқым көтерди,
Буны ҳеш ўақ умытпаспан.

Әкелди алдыма түйе,
Жақсыларды жаман көрди,
Өлимтикке болдым ийе,
Буны ҳеш бир умытпаспан.

Хийўа хан келди қасыма,
Салды зәўлимди басыма,
Қарамай аққан жасыма,
Турғанларын умытпаспан.

Қотыр түйе байрақ алдым,
Басқасынан қуры қалдым,
Өмирликке тамға етип,
Умытпасқа ойға салдым.

Мен ойладым сол ўақытта:
«Хан ақылсыз», – деп тахтта,
Өз исине болып пухта.
Жүргенимди умытпаспан.

Хийўадан алған сыйым сол,
Аўылға қарап тарттым жол,

Байланды әбден еки қол,
Бул қорлықты умытпаспан.

Қайтып Хийўаға келмеспен,
Сөз айтты сирә демеспен,
Өз еркимди ҳеш бермеспен,
Қорлықларын умытпаспан.

Қорлығы өтти өзиме,
Жаслар келтирди көзиме,
Қалғанлар қарар сөзиме,
Бундағы умытпаспан.

ТҮЙЕ ЕКЕНСЕҢ

Шөк дегенде шөгермисең?
Көп жасаған түйе екенсең.
Тоқтамыстан аррағырақ,
Шыңғыс ханды билермисең?

Сизге айтаман, түйе жора,
Бир көзиң көр, арқаң жара,
Пириңиздур – Ойсылқара,
Оны нарым, билермисең?

Жанлық пири – Шопан аға,
Малдың пири – Зәңги баба,
Жылқы пири – Жылқышы ата,
Оларды хәм билермисең?

Патшалық жол соннан қалған,
Қусты жыйнап заўал салған,

Жер жүзине патша болған,
Сүләйманды билермисең?

Түйе болсаң малдан озған,
Буўра көрсең, арқаң қозған,
Шилпе-шилпе көзиң тозған,
Бәрін түйем, көрермисең?

Қозғалмайсаң тийгендей оқ,
Мойыныңда әжел қурық,
Айтқанымнан хабарың жоқ,
Бир жуўабын берермисең?

Шылбыр емес буўдаң аўыр,
Қуртлар жеген қатпа баўыр,
Өзиң арық, арқаң жаўыр,
Туўғаныңды билермисең?

Шыңғыс ханнан беррегирек,
Мәдеминнен аррағырақ,
Кийип өткен зер-зербарақ,
Мәдирейим ханды билермисең?

Адамзат пенен исиң жоқ,
Ийелер сени ки сиң жоқ,
Аўзыңда жалғыз тисиң жоқ,
Жантақ жеўди билермисең?

Ойлап, ойлап, ойлап турсам,
Шәхәрге пайтах жар урсам,
Төбелеп ет қылып сойсам,
Насыбай пулы болармысаң?

Патшаның сенсең жас малы,

Уқсаған малға дусмалы,
Мәдемин ханның бас малы,
Жети атаңды билермисең?

Жәханның келген апаты,
Шахның берген бизге аты,
Хийўа ханның зияпаты.
Жол қәрежет болармысаң?

Семирсин деп жем берди ме,
Жем берсе де кем берди ме,
Қаңтарыпты, дем берди ме,
Буны нарым, билермисең?

Кел дегенде келермисең,
От жеймен деп жүрермисең,
Көзиң соқыр, суўсармысаң,
Усы ўақытта өлермисең?

Сен де қуўрап қалған тикеш,
Ат қошшылар, буйдасын шеш,
Қара буўра қыйсық, өркеш,
Заманында түйе екенсең.

Өспей шықпай қалған жүнің,
Өзи жасық арық етиң.
Ғарам өлип, дүзде көнің,
Қалатуғын түйе екенсең.

Күлки болып ярға, досқа,
Шежиредеги қалған нұсқа,
Буннан жақсы кеткен босқа,
Көп жасаған түйе екенсең.

Айры өркеш, келбетің зор,
Көп жас минип, қурыпты тор,
Қартайғанда болыпсаң хор,
Заманыңда түйе екенсең.

Сеннен туўған тайлақ болса,
Бул да берген сыйлық болса,
Төлиң менен байрақ болса,
Өнип-өсер түйе екенсең.

Көп жасаған түйе олжа,
Мақтумқулыдай алдың болжа,
Әўере болған Күнхожа,
Заманыңда түйе екенсең.

ОРАҚШЫЛАР

Полат орағы қолында,
Жүрген талаптың жолында,
Атыздың оңлы, солында,
Жүрген күн-түн орақшылар.

Ийнинде күнлик шапаны,
Пақалға тырналып саны,
Бәрқулла қыйналып жаны,
Атызда жүр орақшылар.

Беллери төмен бүгилип,
Оннан да бетер ийилип,
Көзинен жасы төгилип,
Зар жылап жүр орақшылар.

Туўған жерлерин сағынып,
Қайғыдан ҳәйкел тағынып,
Хал сорасқанға шағынып,
Қайғыда жүр орақшылар.

Өскен жерине жете алмай,
Жумысты тасдап кете алмай,
Асқар кумлардан өте алмай,
Қайғыда жүр орақшылар.

Тапқаны жетпей тыйынға,
Иси айналып қыйынға,
Келе алмай тойға, жыйынға,
Зар жылап жүр орақшылар.

Орақшылар ойланады,
Тәнде жаны қыйналады,
Жипсиз киби байланады,
Ҳақы аздур мийнети көп.

Не қылсын олар қыйланбай?
Жумыс ислейди бир тынбай,
Аўыл-елине қайта алмай,
Жүрген мынаў орақшылар.

Қарасақ жүзлери сары,
Орғанлары пискен тары,
Бул ислерге келип ары,
Жүрген мынаў орақшылар.

Аўылға аман қайтқайсыз,
Балаларыңды қуўантқайсыз,
Душпанларды муңайтқайсыз,
Хош аман бол, орақшылар.

ЕЛ МЕНЕН

...Бир нешшелер кийип қамқа паршалар,
Алтын менен толтырса да аршалар,
Халқыңды сораса зулым патшалар,
Қассап яңлы күни кешер дар билен.

Адамға қаст етип мийрими келмес,
Ким жаман, ким жақсы парқыны билмес,
Жыласаң да көздің жасыны көрмес,
Патшаң жаман болса, күнің зар билен.

Уламаға керек туўры сөзлемек,
Ғақ жол менен шәриятты гөзлемек,
Халықтың оңарын бәрха излемек,
Байланысып түйин шешиў ел менен.

Бир-биреўге туўысқанлық бермек қол,
Қара түнде сәрдар болып таппақ жол,
Питиў ушын удайына оңлы-сол,
Ислеў керек барлық жағын ел менен.

Аспанға ушарсаң, болса қанатың,
Шад боларсаң, шадлы болса елатың,
Халқың менен болса тилек-муратың,
Сапа сүрсең узағына ел менен.

Алдында жол баслар ағаң хәм болса,
Жаптан туўры ағар суўың хәм болса,
Ексең гүлиң ғұмшаланып солмаса,
Кеўлим шадланады узақ жыл билен.

Опасыз дүньяда ашылған гүлдер,
Қәпестеги сайрап турған бүлбиллер,
Дүньядағы бағыў-хәрем, шәменлер,
Оның рәўиши, көрки ел билен.

Атқа минип даңқың көкке жетирген,
Қысымлығын күннен-күнге өтирген,
Өзине жақынның исин питирген,
Олардың хәм күни кешер ел билен.

Ғәзийне толысы алтын ақшаның,
Хәўли-хәрем, және бағы-бақшаның,
Халықты сораған ханыў-патшаның,
Шалқығаны ғәрип-қәсер ел билен.

Мәрўерттен салынған сарай жайлардың,
Аспандағы жақты жулдыз, айлардың,
Малы көп дүньяда муңсыз байлардың,
Шалқыўына себеп сорлы қул билен.

Адамның көркейип адам болмағы,
Көңилдің шадланып, шалқып турмағы,
Көзге түсип уллы атақ алмағы,
Есигинде үйир-үйир мал билен.

Халықтың қатарда халық болыўы,
Қараңғы түнектің жарық болыўы,
Көкиректің шадлықларға толыўы,
Талап етсе, хұжим етсе ел билен.

Дүньяға бийқарар келгенин билмес,
Я алыс, я жақын парқыны билмес,
Жолдың узақлығын жигит билдирмес,

Сапар шексе жақсы хадал дос пенен.

Жамандай қылығын хәргиз басламас,
Тарыққанда көз жасларын жасламас,
Өмиринше өлмегенше тасламас,
Жолдас болсаң узақ жолға мәрт билен.

Мақтумқулы Мәгрип өтти дүньядан,
Әрман менен жоллар салып қыядан,
Өте алмай бөгетсиз теңиз, дәрьядан,
Өмиринше күни өтти зар билен.

Меи йығларман көрип заманның түрин,
Бәрха баян етсем сөздің келерин,
Душпанларым жайды өзиңиз зәрин,
Көзим гиреуленди бәрха түн менен.

Мен жылап кимлерге налыс етермен,
Бул дүньяда бул қәпести нетермен?
Әрман билен дауаласып кетермен,
Өлгенимше ырзаласып ел менен.

Мақтумқулы Мәгриптей алдыңды болжа,
Өлген соң аларсаң тилиңнен олжа,
Қысқарт сөзди соры қайнаған Күнхожа,
Өлгениңше хошласып кет ел менен.

НЕГЕ КЕРЕК

Сайраған бүлбил болмаса,
Иши хаўазға толмаса,
Бәрқулла жайнап турмаса,

Ашылған гүл неге керек?

Сарқырап суы ақпаса,
Еккен егинлер қанбаса,
Ұақтында тасып-тынбаса,
Аққан сулар неге керек?

Узақтан көзге түспесе,
Шамалы қатты еспесе,
Төбеси бултқа тиймесе,
Асқар таулар неге керек?

Жадырап жазы болмаса,
Шууақты көгал қылмаса,
Өз ұақтында жаумаса,
Қара жамғыр неге керек?

Көрген нәрсени алмаса,
Пәтленип қанат қақпаса,
Жоқ жерден аңды таппаса,
Қаршыға қус неге керек?

Қарасын үзип кетпесе,
Артықша қарыу етпесе,
Қашақ қоянға жетпесе,
Қайың тазы неге керек?

Озалда төсин көрмесе,
Таңлап жемлерин жемесе,
Байрақтан озып келмесе,
Дал бедеулер неге керек?

Беллерин беккем буумаса,
Өткен өшлерди қуумаса,

Анадан артық туўмаса,
Пасық перзент неге керек?

Бойы күн сайын өспесе,
Душпан көкейин кеспесе,
Таймай гүреске түспесе,
Қорқақ палўан неге керек?

Халықтың арын арламаса.
Бары-жоқты барламаса,
Аш хәм тоққа қарамаса,
Аўан басшы неге керек?

Халыққа әдил болмаса,
Жылағанды жубатпаса,
Халық татқанды татпаса
Тахт ийеси неге керек.

Еки жақты тең көрмесе,
Дуўры төрелик бермесе,
Әдиллик пенен шешпесе,
Кәтқудалар неге керек?

Ашқа қайыры болмаса,
Майға қарыны толмаса,
Дүньяның жүзин шолмаса,
Аса байлық неге керек?

Дәрьядай толып таспаса,
Күн сайын күши аспаса,
Елди жаўлардан бақпаса,
Қуры батыр неге керек?

Ата-анасын күтпесе,

Айтқанларына көнбесе,
Ата-анам демесе,
Жаман перзент неге керек?

Күндей күлип жайнамаса,
Бүлбил болып сайрамаса,
Қуўанысып ойнамаса,
Қуў өмирлер неге керек?

ЖАРЫМАДЫМ

Сөзимди тыңлап халайық,
Усыма бизге ылайық?
Ортаға сөзди салайық,
Әрман билен жарымадым.

Бул дүньяда өтер-кетер.
Өтпесе бир нәўбет жетер,
Мендей болған әрманда өтер,
Өмир зинҳар жарымадым.

Сөзимди жәрия әйлесем,
Қуры далада қайғы жесем,
Дин Хорезмди излесем,
Ашна таўып жарымадым.

Күнхожа боп атым кешти,
Дүньяда еңбегим ешти,
Бир жәм етсем ақыл-хуўышты,
Жалғаншыда жарымадым.

Дүньяның тарттым азабыны,

Душпан тыңламас сөзимни,
Думан қаплап жер жүзини,
Жақтылыққа жарымадым.

Балаларым отыр жалаңаш,
Күйик пенен ағарды шаш,
Атамнан қалған жүн шанаш,
Шанашқа да жарымадым.

Үлкен асым тыран шабақ,
Салып жегенім жекен табақ,
Таба алмадым басқа тамақ,
Бир жутымға жарымадым.

Қыппа жалаңаш сүйгеним,
Дүньядан сөйтип күйгеним,
Болмады мениң дегеним,
Бир жутымға жарымадым.

Жетпей тапқаным жутымға,
Қамысты жақтым отынға,
Түўесилмес бул халыма,
Раўа болып жарымадым.

Болмады жаманда парық,
Аяғымда жаман шарық,
Астымдағы атым арық,
Көликке де жарымадым.

Мен сорлының иши дәртли,
Не қылайын мен күдиретти?
Биздейлерге бурмас бетти,
Соның ушын жарымадым.

Сөзлерим пәтиұасыз болды,
Сөйтип ишим дәртке толды,
Найсапларда дуұры жолды,
Тутпаған соң жарымадым.

Мақтамадым аталықты,
Сөйтип еттим хаталықты,
Ол хәм етти жаманлықты,
Сол себептен жарымадым.

Атым мениң халыққа мәлим,
Сорлылықтан жетпес халым,
Бул сөзим дүньяға мәлим,
Ақырет билен жарымадым.

НЕ БОЛДЫМ

Шықтым дүньяға не көрдим,
Жасап дүньяда не болдым?
Қайғы-қапада жер болдым,
Қысым болды шыбын жанға.

Жасым жетти, исим питти,
Аз дәўран басымнан өтти,
Ғаррылық камалы жетти,
Енди бул ўақта, не болдым?

Тоным диземе жетпеди,
Жыламай күним өтпеди,
Ойлаған ойым питпеди,
Мине қартайдым, не болдым?

Көзим тынды гиреўленип,
Ғаррылық нышаны енип,
Қабырғамды қайғы сөгип,
Қайғы қаплады, не болдым?

Анадан жетим қалыппан.
Қаңғырған жетим болыппан,
Азғырды мени көп душпан,
Хорлықта хәзир, не болдым?

Сақал-шашларым ағарды,
Ақша жүзлерим сарғайды,
Қол-аяғым салдырайды,
Ойланып хәзир, не болдым?

Қуўатым кетип белимнен,
Хабар келип тур өлимнен.
Жақын болып қайғы билен,
Қартайып хәзир, не болдым?

Бағсыз жерлерде сайрадым,
Хәр нәрселерди ойладым,
Қайғыға тисти қайрадым.
Ақыры, халқым, не болдым?

Жасым жетпей питти исим,
Нәрсе қалмай түсти тисим,
Жоқшылықтан кетти есим,
Шығып дүньяға, не болдым?

ЗАМАН

Қарап турсаң бул заманға,
Сондай жайсыз шыбын жанға,
Жылға-сайлар толды қанға,
Әлеумет бул қандай заман?

Жылаған көп, өксиген көп,
Хәм ашлықтан ийт етин жеп,
Бир жутымға етеди еп,
Қайғы камал болды заман.

Жесир қатын, жетим уллар,
Тентиреп ботадай бозлар,
Шабакқа сатылды қызлар,
Хәсирет-қайғы болды заман.

Халық посып мөканынан,
Хәм айрылып үй-жайынан,
Табалмады бир тислем нан,
Қайғы қырғын болды заман.

Малы барға хеш гәп емес,
Малсыз оларға тең емес,
Бул күнимиз күн емес,
Қара түнек болды заман.

Ата баладан айрылып,
Қанат-қуйрықтан майрылып,
Тамақ табалмай сарсылып,
Жүрген қайғы болды заман.

Бала-шағалар жалаңаш,
Пулсыз, тағы қарыны аш,
Көзинен ағып қанлы яш,
Қыяметлик болды, заман.

Егинлерди суўық урды,
Ерте бастан суў қурыды,
Кимлер асып кетти қырды,
Қыян-кески болды, заман.

Суў ақпады, жаплар ылай,
Ем-дәри болды, басалай,
Көз көр болды жылай-жылай,
Аш-әптада болды, заман.

Аштан өлгенлер көп болды,
Өликке жылға топ болды.
Ашлыққа аўарыў жуп болды,
Қыян-кески болды, заман.

МЕНИҢ БАЛАМ

Ингалайды, шырқырайды,
Жубанбайды жыласа,
Анасынан сүт шықпайды,
Қанша ықлас қылса да.

Анасы аш, балам жатыр,
Жубанбастан шырқырап.
Анасы да қайғыда отыр,
Қапталында зар жылап.

Балам мениң шарға болды,
Анасынан сүт шықпай,
Ашық болып гүлдей солды,
Адым атып жүре алмай.

Мениң балам бала еди,
Душпанынан өш алғандай,
Мениң балам сондай еди,
Жаўға ойран салғандай.

Мениң балам,
Кейниме ере алмай,
Мен де оны
Аяйман да жылайман,
Жүрмен өзим жақтылықты көре алмай.

Мениң балам,
Өлди еки жасында,
Көне алмадым оған шыдап,
Көп жыладым қасында.

Мениң балам –
Өлип кетти,
Дедигине жете алмай,
Өмир жасын қысқа етти,
Адым атып жүре алмай.

Мениң балам саў болғанда –
Жүрер еди сайранлап,
Өлим оғы тиймегенде –
Гүресер еди бел байлап.

Мениң балам –
Гүлдей солды жасынан,
Ис ақыры сондай болды.
Өтти бул да басымнан.

СӨК САНАР

Бармағыңды бүгесең,
Адамды жөнсиз сөгесең,
Берместі жаман көресең,
Қара берман, сөк санарым,

Сөкті санайсаң биреулеп,
Көзіңнің алды гиреулеп,
Қудай мал берді сүриулеп,
Усы пығлың, сөк санарым.

Сонша малың бар қорада,
Түйең жайылар сахрада,
Көп дәнің жатыр урада.
Пығлың кеткен, сөк санарым.

Қарыз сорап келдим саған,
Не исиң бар дедиң маған,
Антлар иштиң сөйлеп жалған,
Пығлыңнан тап, сөк санарым.

Қатыныңның аты Әнар,
Ол бийшара көпти аяр,
Ғарамы ғаслың, сөк санар,
Буйырмас бул жыйған малың.

Анаў қойың өрис-өрис,
Сыйырың жүр гирес-гирес.
Түйе деген ол бир ырыс,
Ғәммеси буйырмас саған.

Анаў атларың үйирде,

Қос өгизлерің егинде,
Жылайсаң ылақ өлгенде,
Пығлың жаман, сөк санарым.

Әзирейли жаныңды алар,
Алқымыңды кеспей сояр,
Жыйғаның артында қалар,
Бул пығлыңнан, сөк санарым.

Сөк санар – сықмар, шығымсыз дегени (таярлаушылар)

АҚ ҚАМЫС

Жапырағың сарғышланып,
Көринеди көзиме,
Қайғы менен көп қыйналып,
Уқсатаман өзиме.

Көп шөллепсең суў ишинде,
Батып-шүмип турсаң да,
Қалтырайсаң жел песинде,
Сонша тамыр урсаң да.

Тамырыңның пайдасы аз,
Беркиспеген ылайға.
Тоқсан түсип болмады жаз,
Биз не қылдық қудайға?

Ескен самал сени қозғап,
Қайыстырды белиңди.
Ушырады ер жетпестен,
Ғумшаланған гүлиңди.

Турпатыңа қарап турсам,
Сарғаймаған жериң жоқ,
Ислеринди ойға алсам,
Жақтыға шығар күнің жоқ.

Қара берман, қамыс, сен де,
Қуўрама суў ишинде,
Сендей болып турман мен де,
Көк тайғақтың үстинде.

САЗАН АҰ

Табанымды тас қопарып,
Түсерме деп сазанлар,
Салдым сени көлге апарып,
Қайнарма деп қазанлар.

Қарап көрсем бүгін барып,
Сазан түүе шабақ та жоқ.
Қара суўды келдим жарып,
Емес мениң қарыным тоқ.

Сени салып қара суўға,
Ғеш бир пайда таппадым,
Оқты атып ушқан қусқа,
Оны да ғеш жарытпадым.

Әрманым көп кеўлимде,
Сазан балық түспеди,
Қайыстырды қайғы мениң,
Ғеш бир исим өнбеди.

Бизиң талап келиспеди,
Қанша ғайрат салсамда,
Илгерилеп ис өнбеди,
Мудам таққа турсамда...

Не болғаны талабыма,
Қыр шығады удайы,
Жалғыз балық болмаса да,
Ығбалыма шыдайын.

Қайығым жоқ, жекен салда,
Таянаман таяўды,
Басқа нәрсе жоқ ғой қолда,
Салмасам да таяўды.

Бердақ Ғарғабай улы

ХАЛЫҚ УШЫН

Жигит болсаң арысландай туўылған,
Хызмет еткіл удайына халық ушын.
Жигит болсаң арысландай туўылған,
Қашпас хэзге қара бастың ғамы ушын.

Ойлан Бердимурат, айтқыл сөзинди,
Көтермей лап етип қуры өзинди,
Қызартпағай биреў сениң жүзинди,
Қолдан келсе хызмет исле халық ушын.

Жетерсең муратқа хызметлер етсең,
Елатың силтесе, ғайры елге кетсең,
Душпанның хәр қашан басына жетсең,
Аямағыл хызметинди халық ушын.

Жигит болған жигит адам ертеди,
Айтқан сөзин палдан шийрин етеди,
Бир сөз айтса ықырарына жетеди,
Соған мегзес хызмет етер халық ушын.

Залымлар тыңламас мұхминнің зарын,
Олар ойлар өзлериниң оңарын,
Хеш ўақытта залым қолында барын,
Жаратпаслар бар болса да халық ушын.

Ойлы жигит жақсы, билимпаз келер,
Айтқан гәплериңе түсимпаз келер,
Ақылсыздың қәсийети аз келер,
Ақмақлар хеш хызмет етпес халық ушын.

Хызмет етер адам өзін хош етип,
Душпанын муңайтып достын шад етип,
Кеше-күндиз ата-анасын яд етип,
Хызмет етер ата-ана, халық ушын.

Жақсы ермес пасықлардың сөзине,
Көп берилмес өз басының қазине,
Ғайрат берип өлгенинше өзине,
Хызмет етер мұдама уллы халық ушын.

Жақсының үйине адам көп келер,
Жаман болса оның көзі жеп келеп,
Қуры тили менен «аға» деп келер,
Қасиеті болмас оның халық ушын.

Пухта етип ислеітуғын исини,
Жыйнасақ деп елат пенен есини,
Изине ертер бәрхә жақсы кисини,
Ақыры өзине теңер халық ушын.

«Бөри арығын хеш ұақытта билдирмес»
Жақсы адам душпанларын күлдирмес,
Қолдан келсе оған дәўран сүрдирмес,
Сол жигиттің жаны қурбан халық ушын.

Ая кеўлим, ойлан, әсилик етпе,
Менмендик әйлеп сен нахаққа кетпе,
Хасла сырды душпаныңа билдиртпе,
Сонда исиң бәржай табар ел ушың.

Адам уғлы бөри бирдейин болмас,
Биринің гүли солса, бириники солмас,
Жақсы болса бийәдеплик ис қылмас,

Жақсы болса хызмет етер халық ушын.

Сөйлейин болажақ ислерди болжап,
Хасла ис етпеслер жаманлық ойлап,
Көрген истиң ишин-сыртыны жайлап,
Барлық күшин сарп етер халық ушын.

Исиңде жигитлер қамлық болмасын,
Ғумшаланса гүлиң хәргиз солмасын.
Билек күшли болып, қолың талмасын,
Хызмет исле қолыңызда бар ушын.

Дослық пенен хәр бир иске тақ турсаң,
Жан аямай ел-журт ушын ис қылсаң,
Қайғыланбай уллы иске қол урсаң,
Сонда мениң кеўлим өсер халық ушын.

Жақсы адам аяғына бас урар,
Жаманлар дарғазап етип, тас урар,
Мәрт жигитлер халық исине тақ турар,
Соныңдайлар хызмет етер халық ушын.

Ғош жигитке мәдет болса елаты,
Күн-күннен артады оның қуўаты,
Изинде қалады жигиттиң аты,
Соның ушын хызмет ислер халық ушын.

Бул заманда жәбириў-жапа шегермен,
Қара көзден қанлы жаслар төгермен,
Залымлардың зулымын көрип сөгермен,
Күйгенликтен жаным ашыр халық ушын.

Болмады хеш жерде мәнзил-мәканым,
Зәхәр-заққым болды ишип-жегеним,

Болмады айтсам да мениң дегеним,
Кеўил жубатаман текте халық ушын.

Бердимурат хақыйқатты изледің,
Мудам өзиң туўры гүзар гөзледің,
Жаўызлардан қорықпай сөзди сөйледиң,
Жан-тәниңди бердиң бәрха халық ушын.

Қуўат бергей тағы нәзик беллерге,
Мәдет бергей таза ашылған гүллерге,
Бахыт келерме екен бизиң еллерге,
Өлгенше айтарман сөзди халық ушын.

Жигитлер, айтайын тыңлаң зарымды,
Мен баян етейин арзыў-халымды.
Азап пенен алар болды жанымды,
Бердимурат айтар дағын халық ушын.

Әжел жетип өлсем, бул күнде өзим,
Кейнимде қаларлар тәрийп боп сөзим,
Көрди бир нешшени тириде көзим,
Парқын билген хызмет етер ел ушын.

Сөзлерим, ағалар, досларға жағып,
Душпанды ақыры тасларлар қағып,
Жақсы адам дос тутып, өзине бағып,
Бар күшин аямас жақсылар ушын.

Бердимурат тыңлап сөзиңди көргил,
Жүрген соқпағыңнан изиңди көргил,
Қайғы шекпей ғәриплерге қол бергил,
Сонда ис еткениң мүхминлер ушын.

Көп жылама, өз баўырыңды дағлама,

Сазды шертип ғайры елде шағлама,
Душпаннан қәуип етип, жолыңнан қалма,
Өмириңше хызмет исле халық ушын.

Бул азапты меннен соңға бермесин,
Адамға ҳеш мүсәпирлик келмесин,
Бул зулматты енди көзим көрмесин,
Көрсө, көзден жасым ағар ел ушын.

Қайтармағыл достың ҳеш бир нәзерин,
Қолдан келсе, қурғыл шадлық базарын,
Өткермегил досқа гәптиң азарын,
Дослар хызмет етер яраны ушын.

Сорлыларды ғамғун етпе хәр дайым,
Тилегимди қабыл еткей ылайым,
Жалғыз сүйенишим, халқым–панайым,
Жүзимди солдырар душпан дағ ушын.

Душпанларды бул заманда зор еттиң,
Сол себепли бизлерди де хор еттиң,
Ийшанлардың биразларын уры еттиң,
Оның урлықлары зыян халық ушын.

Мойын бурып, кеўлим қапа болмағыл,
Қайғыланып сарғыш тартып солмағыл,
Бийәдеплик исти ҳасла қылмағыл,
Сонда раўаж табар исиң халық ушын.

Жаманлар қасынан қоңсы көширер,
Өзиниң дедикли антын иширер,
Жақсы адам болса, гүнә кеширер,
Сонда раўаж, мениң кеўлим ел ушын.

Жаман адам өзинен кем көрерлер,
Душпанлығын етип азап берерлер,
Наданлар халықты жеп, дәўран сүрерлер,
Кеўлим қабарады мениң сол ушын.

Жаман адам билмес сөзиниң парқын,
Барқулла жаманлар ағайын, халқын,
Көтермекши болып өзиниң даңқын,
Удайына зыян етер халық ушын.

Жақсы адам сөз мәнисин аңлайды,
Жаман адам пасық сөзди тыңлайды,
Жаман адам хәргиз ақыл алмайды,
Кеўлим мениң ўайран болар сол ушын.

Жақсы адам жағар шийрин жаныңа,
Жаман адам бояр қызыл қаныңа,
Қол салар ол және сениң наныңа,
Жаманларды журт жек көрер пейли ушын.

Аға-беглер, тартса жат-журтқа несип,
Душпанлар қуўанар көкейин кесип,
Жүрер, күнлер барма кеўилим өсип,
Барлық өмирим бағыш мениң халық ушын.

Жаман жолдас найзасына илдирер,
Жақсы жолдас адамгершилик билдирер,
Душпанды муңайтып, достын күлдирер,
Солар хызмет етер уллы халық ушын.

Ағалар, сөзимди көрмеңлер айып,
Кисини айтпайман сыртынан сайып,
Мен тилермен, тилек, қолымды жайып,
Мениң кеўлим шадланарма халық ушын?

Залымнан ул туўса, атаға тартар,
Күн санап газзаплық ҳикмети артар,
Халыққа жақпас кесапатлы жол тутар.
Ондайдың пайдасы болмас халық ушын.

Жақсы жигитлердің пейли тар болмас,
Жақсыларға жаман ислер кәр болмас,
Бийәдеплик ислер ядыңда болмас,
Соннан кеўлиң толар ҳәр ўақ халық ушын.

Бердимурат дурыс айт, сөйлеме ялған,
Бул дүнья узақ жол, атаңнан қалған,
Жақсы жүрер бул заманда ақыл алған,
Жақсылар хызметин етпес өзи ушын.

Адам айтар адамгершилиқ сөзлерин,
Мәлим етпес натуўрыға излерин.
Көрди соныңдайды мына көзлерим
Ҳәр бир исиң маған бүгин яд ушын.

Ақыллы адам билер сөзлердің парқын,
Хор қылмаслар ондай жигитлер халқын,
Билер ақыл менен алыс, жақынын,
Сондай адам ислер бәрха халық ушын!

Ойлансам, сөз келер изме-из өзи,
Өзи емес дүзетер адамның тези,
Жойылмас жақсының айтқан ҳәр сөзи,
Шад болады кеўлим ҳәр ўақ сол ушын.

Ҳақ исин яд етип бул Бердимурат,
Тарийип етип аз емесдур жазды хат,
Айттым бир неше сөз етип ихтияд,

Оның парқын ойлағанлар ел ушын.

Шайыр едим, көзим көргенин жаздым,
Кеўлимнің билип, сезгенин жаздым.
Заман қысыметинен сарғайдым аздым,
Боларма деп жақты күнлер халық ушын.

Сыйлайман өлгенше ғәрип анамды,
Қолдан келсе буздырмайман ханамды,
Хұрметлеймен мени өсирген панамды,
Бар хызметим панам – уллы халық ушын.

Жақсыны пәм әйле сөйлеген сөзден,
Жаманның парқы хеш билинбес жүзден,
Ишки сырын айырып болмайды көзден,
Соны сынаў пайда уллы халық ушын.

Ғәрипке бергейлер узақ, жыл өмир,
Өмир шад болмаса боларлар көмир,
Сөзлерим мерўертдур айтылған хәр бир,
Жаздым дослар, арнап уллы халық ушын.

Атым Бердимурат халықтың қулы,
Сахрада сайраған шәйда бүлбили,
Он гүлинен ашылмаған бир гүли,
Дегенине жете алмады халық ушын.

ЖАҚСЫРАҚ

Ақ бийдайы тұрып сулы сепкеннен,
Таза салы тұрып, шигин еккеннен,
Жөнсиз қырық күн қайғы-уўайым шеккеннен,

Ден саўлықта бир күн шадлық жақсырақ.

Дүньяға шыққан соң бахтың ашылса,
Душпанларың аяғына бас урса,
Жаў бағынып, еки қолын қаўсырса,
Көзди алартқаннан иззет жақсырақ.

Жумыс исле туўылған соң ел ушын.
Жаныңды аяма елде ер ушын,
Киндиктен қан тамып, туўған жер ушын,
Өлип кеткениңше хызмет жақсырақ.

Орымбет, Нурымбет, Жалал, Сұлайман,
Сапар, Мырза, Арзыў, Еримбет иймам,
Халықтың қанын сорған гилең бий ийман,
Бәринен биздей бир гедей жақсырақ.

Анаў отырыпты Қулмурат, Муўса,
Кеўли хеш ағармас қырық шайып жуўса,
Жарлыларға бахыт, нурлы күн туўса,
Өшимди алмасам өлген жақсырақ.

Басқа кемлик келип түсти уўайым,
Себепсиз таяқ жеп, недур гүнайым?
Жерди-көкти халық әйлеген қудайым,
Бул жүристен әжел келген жақсырақ.

Бир ақшам айттырып урдың жазықсыз,
Не шара байлаўда турмыз қазықсыз,
Қарақалпақ күнің өтти жарықсыз,
Бул өткен өмирден зиндан жақсырақ.

Не ҳасыл сөз айттым, өтти паянсыз,
Не хызметлер еттим, кетти аянсыз.

Мен де жан едим журтқа зыянсыз,
Хорлық көрдим, тек өлгеннен жақсырақ.

Бердимурат айтар көре алмай жақты,
Өлим кетер болды ашылмай бахты,
Бердимурат – халықты, халық – Бердақты,
Жалғзындай көрер, жаннан жақсырақ.

САЛЫҚ

Былтырғыдан быйыл жаман,
Қалай-қалай болды заман,
Ғәрийп-қәсер қалмай аман,
Он тилладан келди салық.

Буны салды Нурымбет жан,
Буйырды деп аталық хан,
Халық поссын деп неше сан.
Он тилладан келди садық.

Маған хеш гәп ешегим бар.
Сатып беремен бир базар.
Өтген жарлы аш Ерназар,
Оған қыйын болды салық.

Ол пақырдық нәрсеси жоқ,
Емес тағы қарны тоқ,
Ғадалға бир таўығы жоқ,
Албыратты оны салық.

Үйинде бар жетим баллар,
Тамақ, нан деп зар жылар,

Көзден ағып қанлы жаслар,
Жүдә қыйын болды салық.

Мөр ушлаған Бәхәўатдийин.
Бизлерде жоқ қара тийин,
Гилең ашқа болды қыйын,
Жүдә аўыр келди садық

Анаў жатқан Палым лаққы,
Оның журтта барма ҳаққы?
Берер едим оған заққы,
Ҳал дәрманды қуртты салық.

Анаў жүрген Елмурат,
Астында жаман ала ат,
Оған не деген салтанат,
Киси қаны болды салық.

Өндиреди аш халықтан,
Жетим жылайды сонлықтан,
Бай аман қалды салықтан,
Дөхмет болды төлеў салық.

Анаў отыр Қулымбет бай.
Таяр алдында аппақ май,
Ал халықлар жүр табалмай жай,
Дөхмет болды усы салық.

Анаў мешит мунарланған,
Басларында шырақ жанған.
Қуран ашып халықты сорған,
Ийшанларға жоқдур салық.

Ақ үзикли үлкен отаў,

Өз алдында болып атаў,
Ерман ахун отыр анаў,
Оғандағы жоқдур салық.

Анаў жүрген Пирим шолақ,
Етип жүр ол жалақ-жулақ,
Салық десе таяр ол-ақ,
Бизлер ушын қыйын салық.

Ўақтым өтти қайғы менен,
Жас айрылмай көзим сеннен,
Сорасаңыз буны меннен,
Усылайынша болды салық.

БЫЙЫЛ

Мураплар алды тилланы,
Айтты олланы-билланы,
Қазбай жылдағы салманы,
Суў там-тарыс болды быйыл.

Суў келмеди көк шыққанда,
Әтшөк қуслар шақырғанда,
Я бақ деп шығыр қурғанда,
Жаплар кеўип қалды быйыл.

Жүз өткенде, егин ектик,
Қарық жарып қаўын тиктик.
Ақыры ийт түйнек жедик,
Жаманлыққа түсти быйыл.

Суў келмеди атызларға.

Әспек болды күши барға,
Ақсақ мурап – ақсақ ғарға.
Байлар менен жүрди быйыл.

Қоян жылы жақынлады,
Жылқы жылы халық шуўлады,
Қорқып жүрегим суўлады,
Сондай қыйын болды быйыл.

Шегиртке жеди арпаны,
Қалыпты тозаң-топаны,
Айырып келип қопаны,
Қабан да жаў болды быйыл.

Жерлеримиз болды аяқ,
Әспекти ашып, жедик таяқ,
Мурап болып өңкей саяқ,
Қасық дәнсіз қалдық быйыл.

Басалайды баса тартып,
Быламыққа шопақ қатып,
Жутым ушын кийим сатып,
Қыйыншылық болды быйыл.

Аштан өлди нешше адам,
Суўыққа да бермей шыдам,
Ашлық болды кетпей мудар,
Бәринен де өтті быйыл.

Аман қоймай усы халға,
Көп адамды салып жолға,
Қазыўға айдады бәрха,
Сүргиншилик болды быйыл.

Бардық қазыўға азықсыз,
Жедик таяқты жазықсыз,
Байлаўлы турдық қазықсыз,
Қазыў аўыр болды быйыл.

Ылайды алды, шаққаны,
Таўсылып кимнің тақаны,
Тийди мураптық бақаны,
Сондай қырғын болды быйыл.

Адамлар жүр жалаң аяқ,
Ғалы оның қалай болмақ,
Мурап сонда да урды таяқ,
Жаман ислер болды быйыл.

Солай болып истиң жөни,
Қозғала алмай, шықпай үни,
Биразлардың қалды көни,
Өлгенлер көп болды быйыл.

БОЛҒАН ЕМЕС

Бул дүнья-дүнья болғалы,
Патша әдил болған емес,
Шайырлар қәлем алғалы,
Хатқа туўры салған емес.

Инағыў бектиң баллары,
Бәрқулла жетти қоллары,
Қыйсық болса да жоллары,
Ғеш ўақ ҳарып-талған емес.

Кетпен урсаң да тамырына,
Қара хәр истиң сабырына,
Қол алсақ да дабырына,
Хәргиз гүли солған емес.

Болмады айтқан нийетим,
Қор қылып мынаў үмметим.
Жылай-жылай барлық жетим,
Жыламас ўақ болған емес.

Қәдирсиз ғәриптиң жаны,
Сүрмеди заўқы-сапаны,
Иштеги қайғыў-жапаны,
Жоқ қылар ўақ болған емес.

Кеўлиме қайғы толтырып,
Жетимниң гүлин солдырып,
Өзлери наймыт болдырып,
Хеш ўақытта қалған емес.

Өзлерине жақынлардан,
Қаўми-қарындашы туўғаннан,
Тәбиғасы бақылынан,
Батырып хеш алған емес.

Бизиң халықтың бийлери,
Саздур жаҳанда үйлери,
Таймастай хеш ўақ гуйлери,
Дуўры жуўап айтқан емес.

Басқанда уллы қонысты,
Еткенде барып жумысты,
Хәм мақтап Қүлен болысты,
Ағаң сарпай алған емес.

Қолда барды тартып алды,
Бәле-мәтер артып алды,
Айтысқан жоқ жатып алды,
Оны җеш ким билген емес.

Сондай болса да жумыр бас,
Жарылмады бул қара тас,
Көзимнен ақты қанлы жас,
Ғеш ким келип сүрткен емес.

Мениң бул айтқан сөзлерим,
Сөзим емесдур өзлерим,
Жумылғанша көзлерим,
Ғеш ўақ жассыз болған емес.

Зая өткердим өмиримди,
Көп тиледим жүримимди,
Бастан өткен күнлеримди,
Ғеш бир адам билген емес.

Биразлар жүдә зор болды,
Биразлар жүдә қор болды.
Лашынға қурған тор болды.
Торды җешким үзген емес.

Қарағай емес, сөкит болдым,
Қартаң емес, жигит болдым,
Таўдан ушқан бүркит болдым,
Қонар жерим болған емес.

Жарғанат болдым пәри жоқ,
Жылан болдым зәри жоқ,
Жансыз болдым кәри жоқ,

Оны адам билген емес.

Сыбызғы болдым, саз болдым,
Үнім шықпады, аз болдым,
Палапан емес, ғаз болдым,
Қонарға көл болған емес.

Узын емес ырғай болдым,
Барлық сөзде шырғай болдым,
Дән жоқ жерде торғай болдым,
Оны хеш ким билген, емес.

Гүл болдым, гүл жайнамадым,
Ойшыл болдым, ойламадым,
Бүлбил болдым, сайрамадым,
Хәдийсе аз болған емес.

Мурыны жоқ пушық болдым,
Мағызы жоқ ушық болдым,
Қырғыйдан қашқан шымшық болдым.
Қашарға жер болған емес.

Қарағай емес қайың болдым,
Бақшада лаладай солдым,
Семсер алып, сермер болдым,
Оны хеш ким билген емес.

Қаршыға болдым қорықтым,
Томағам болып торықтым.
Тастай түнекте жабықтым.
Хеш ким қәдирим билген емес.

Мал отысы – боян болдым,
Қустан қашқан қоян болдым,

Досларыма зыян болдым,
Оны ҳеш ким билген емес.

Селсиз күни жаўын болдым,
Сәнсиз ескен даўыл болдым.
Түйнек салған қаўын болдым,
Шошқасыз күн болған емес.

Аўзын урадай ашқаны,
Абройының қашқаны,
Ҳеш ўақытта шошқа-шошқаны,
Аўызласып жарған емес.

Шошқа шайнап билегимди,
Жарып мениң жүрегимди.
Бәрха түйип түйнегимди,
Урқанды жайдырған емес.

Көкейимди кеспесе де,
Қайғы уўайым жеспесе де,
Мени сорып теспесе де,
Тескеннен кем қылған емес.

Бәзирген өтти, дүньядан,
Гөрүғлы кеткен жутып қан,
Ақыры әжел болды зиндан,
Гөрине ҳеш ким кирген емес.

Залымлардың жәбири өтти,
Жылай-жылай есим кетти,
Неге бунша сорлы өтти,
Жақты күним болған емес.

Биразлар аш, биразлар ток,

Тоқ адамның қайғысы жоқ,
Аш адамның уйқысы жоқ,
Оны тоқлар билген емес.

Аспанды қара булт басып,
Ғаплетте бенделер сасып,
Ғәриптердің бақты асып,
Хеш ұақытта шалқыған емес.

Баўырлас баўыр, ханамда,
Ғамқорым мениң панамда,
Туўған ғәрийп ол анамда,
Қалың мал хеш болған емес.

Бурынғылар, көрген екен,
Бөгет болып жүрген екен,
Атам тухым берген екен,
Қалың малы болған емес.

Ата-бабам малды жыйнап,
Шыбын жанын бәрха қыйнап,
Шақақласып күлип ойнап,
Ашлықтан жалшыған емес.

Қарақалпақтың халқы бүлип,
Қоңсы отырған еди күлип,
Биразлары жолда өлип,
Жүз жыл қоныс басқан емес.

Қарақалпақ халық болғалы,
Халық атағын алғалы,
Хақтағала жол салғалы,
Бир теңликти алған емес.

Бүлген ел қарақалпақ болды.
Қырылса да урпақ болды,
Бердимурат–Бердақ болды,
Дағын хешким билген емес.

Ийшанларда мириўбет жоқ,
Бай-бийлерде сақаўат жоқ,
Бул күнде саў-саламат жоқ,
Халық саламат болған емес.

Биразлардың кеўли хошты,
Залымлар шалқыды, йошты,
Қанат байлап көкке ушты,
Олар хеш зар болған емес.

Мен-менликтен заўал таптым,
Кем-кемнен камал таптым,
Залым сөзин ғаўал таптым,
Ықрарын ол билген емес.

Аға-беглер сыртым пүтин,
Ишим жанып болды түтин,
Асырып залымлар хәддин,
Хеш бир рәхим қылған емес.

Болған емес жақты бирақ,
Жақын жерим болды жырақ,
Астымдағы ғашырым пырақ,
Атқа тең келген емес.

Бул дүньяға келген адам,
Қайғы хәсиретке берип шыдам.
Бой жазалмай кеттик мудам,
Билмей хеш ким қалған емес.

Бул дүнья-дүнья болмады,
Әрмансыз ашлар болмады,
Душпанның гүли солмады,
Тилегим ҳеш болған емес.

Бердимурат мениң өзим,
Алды-артымды көрмес көзим,
Тахиқ шежиредур сөзим,
Бирақ қәдирим болған емес.

Досқа-дослар зыян етпең,
Ўапасызға паян етпең,
Жолдан шығып ҳәргиз кетпең.
Жолдан шыққан оңған емес.

Етсемде халыққа ылайық,
Желкемди қыйды бийдайық,
Бул сөз кеўлиме пайық,
Буны ҳеш ким билген емес.

Ҳай, яранлар, мусылманлар,
Дүньядағы мөҳмин жанлар,
Қаўми-қардаш, дос-яранлар,
Ҳеш ўақ тилек болған емес.

Тилек қабыл болар қашан?
Кимлер ара, кимлер ийшан,
Кетермиз бе биз бийнышан,
Паяны ҳеш болған емес.

Бул дүнья қайғыў, ғаплетти,
Адамларды әўере етти,
Нешелердиң басына жетти,

Ҳеш бир әдил болған емес.

Ғәрип-қәсер пақырларға,
Көрмейтуғын соқырларға,
Ҳеш ўақыт мұхмин қулларға,
Ҳеш жақтылық болған емес.

Өлген өлди, өлмегенлер,
Бул дүньяға келмегенлер,
Ақырет азап көрмегенлер,
Ҳеш ўайым қылған емес.

Бул дүньяның дәрти жаман,
Қуўан, басың болса аман,
Түсти басқа ақыр заман,
Инан дослар ялған емес.

Бул заманның түри бетер,
Ҳәр ким бастың ғамын етер,
Қара думан қашан кетер?
Сөнген шырақ жанған емес.

Дүньяға келдим не көрдим!
Қайғы-хәсиретте көп жүрдим,
Ада болмас иштеги дәртим,
Ҳеш ким көзин салған емес.

Бердимурат мениң өзим,
Күнхожаны көрди көзим,
Еситтим Әжинияздың сөзин,
Олар да шад болған емес.

ЗАМАНДА

Шаққан аяқ басып хызмет етпесең,
Күн көриў қыйындур бундай заманда,
Ойлап-ойлап мақсетиңе жетпесең,
Күнлер көриў қыйын бундай заманда.

Азаматлар, аяғыңды шаққан бас,
Шаққанлап баспасаң, көзден ағар жас,
Мениң менен болмасаңда шын жолдас,
Нәзер салың сумы шыққан заманға.

Аман жүриң қолыңыздан келселер,
Адам болып, ар-намысты билсеңлер,
Душпанның қолынан биреў өлселер,
Тек әйтеўир қайғырарсаң заманда.

Жолда душпан орды қазып жатарлар,
Қолынан келсе, кәпеслерде тутарлар,
Өзи тиймегенге кесек атарлар,
Қараңғы қаплаған қайғы заманда.

Көллер жүда болды өрдек, сонадан,
Ерлер жүда болды қатын-баладан,
Қыз-жаўан айырылды ата-анадан,
Қараңғы қаплаған қайғы заманда.

Суўға сәўле салған көкте жулдызлар,
Саяда отырған нәзәлим қызлар.
Ядыма түскенде, баўырым сызлар,
Қайсы бағдың анары бар заманда.

Шежиреден көрдим өткен күнлерди,
Ғәрип-қәсер азап көрген түнлерди,

Азап берип, душпан езген еллерди,
Қараңғы қаплаған қайғы заманда.

Душпаннан ҳеш ўақыт алма аманат,
Көтерерсең ақырында жаман ат,
Бул заманлар болып атыр әләмат,
Кимсе ғамгин, кимсе шад бул заманда.

Сапар етсең, аман-есен келгейсең,
Ар-намысты өлгениңше билгейсең,
Журт тиймесе өзиң қарап жүргейсең,
Қыйын болар ҳаллар бундай заманда.

Байлаўлыдур бул заманда қолларың,
Бердимурат қыйын сениң ҳалларың,
Ашылмады сениң жүрген жолларың,
Әрман менен кетер болдың заманда.

Залымлар езип жүр халықларды сансыз,
Бетинде қаны жоқ, гилең иймансыз,
Мөмин куллар отыр телмирип нансыз,
Душпанлар жәбири өтти заманда.

Бул дүньяда жүрген менен пайда жоқ,
Шадланармыз деген енди ойда жоқ,
Ғәриплерге ҳайт-мереке, той да жоқ.
Келин зийнет таппас бундай заманда.

Жылдан-жылға заман териске айланды,
Жол таба алмай ақыллылар ойланды,
Жүйрик, шешен тиллеринен байланды,
Қараңғы қапланған қайғы заманда.

Қыз-жаўанлар еркин дәўран сүрмеді,

Шағлап күлип, теңи менен жүрмеді,
Шәрият деп, оларға жол бермеді,
Қараңғы қаплаган қайғы заманда.

Мен өлмеспен, сөзим жүрер бәрхама,
Туұысқаны көп адам жаудан қорқама?
Залымлардан қорықпай сен хәм бир шағла.
Шағлауға жол болмаса да заманда.

Дуўтарымды шертип қосық айтаман,
Нама салып, дуўтарыма қосаман,
Азап пенен ел журтыма қайтаман,
Қараңғы қаплаган қайғы заманда.

Бердимурат қойғыл, болмағыл, хәси,
Аяққа киймединің бир жақсы мәси,
Шаппаттай нан болды, сөзимнің бәси,
Нан таба алмай кеттің қайғы заманда.

Ойласаң бул дүнья бийпаян екен,
Душпан иси халыққа көп зыян екен,
Байлар – қасқыр, түлки, халық – қоян екен,
Қараңғы қаплаган қайғы заманда.

Өз басыма отырып, әрман етермен,
Сөзимди оқысам, фәрман етермен.
Қосық айтып әрман менен кетермен,
Бир жазылып айта алмадым заманда.

Хәсиге кетпейин, тоба етейин,
Хәй, ағалар, өтирик айтып нетейин,
Өлсем сөзим қалар, айтып кетейин,
Сөзим орын алар қайсы заманда?

ДӘҰРАН

Келген соң адам көп жасқа,
Қартайған соң болар қәсте,
Гүңгиртленип көзлі жаста,
Бул басымнан өттиң дәўран.

Тынлаң қурбы хәм қурдасым,
Жигирма бес өтти жасым,
Қайғыда болды бул басым,
Әрманлықта өттиң дәўран.

Мени салдың жанған отқа,
Өкпемди хәм қойып партқа,
Кем тасладың бизди артқа,
Сөйтип бизден өттиң дәўран.

Бай болмадым жыйнап малды,
Бий болмадым салып барды,
Бәри меннен арта қалды,
Кереги жоқ ондай дәўран.

Байға бардың, бахыт болдың,
Сынбайтуғын сахыт болдың,
Жөнин таптың қыйсық жолдың
Хәркимлерге кеттиң дәўран.

Жарлы адамға жантаспайсаң,
Көпке дейин уялмайсаң,
Қалай-аў деп ойланбайсаң,
Бизден қашып жүрсең дәўран.

Астымда жоқ көлик ешек,

Төсенгеним топырақ, кесек,
Малы жоқты еттің өсек,
Күлки еттің бизди дәўран.

Ата-анама келмедин,
Бизге мал-халды бермедин,
Көзлердиң жасын көрмедин,
Бул басымнан өттің дәўран.

Енди маған керегиң жоқ,
Жүрегимнен өткенде оқ,
Басымнан өтти дүнья б...
Қашсаң жолың болсын дәўран.

БИЛМЕДИМ

Бул дүнья тарма, кең бе?
Ойлап мәнисин билмедим,
Бул өмирлер маған теңбе?
Не боларымды билмедим.

Айрылдым жалғыз қостардан,
Қуба қосақсыз қошқарман,
Асалмай қалдым асқардан,
Не боларымды билмедим.

Артымда аға-иним жоқ,
Жүрегимнен өтип жүр оқ,
Өтер басымнан дүнья б...
Не боларымды билмедим.

Өтер болдым өз дәўраным,

Шығар болды шыбын жаным,
Ағар болды қызыл қаным,
Не боларымды билмедим.

Белимде мәдар қалмады,
Көзим қызыққа тоймады,
Заман қайғымды жоймады,
Не боларымды билмедим.

Жастан айрылдым анадан,
Жетим қалдым хәм атадан,
Жуда болдым ғой панадан,
Не боларымды билмедим.

Үстимде жаман ылашық,
Оның да бар жери ашық,
Дүнья маған болды қашық.
Не боларымды билмедим.

Жүзим сарғайды қападан,
Өмирим хорланды қападан,
Жаңылдым нағып тобадан,
Не боларымды билмедим.

Жүрип душпанлар изимнен,
Айырды жақсы күнимнен,
Ләтте түспеди ийнимнен,
Не боларымды билмедим.

Аға беглер кулақ салып,
Мендей болмағай халың,
Өлеғойсам еске алың.
Не боларымды билмедим.

ЖАЗ КЕЛЕРМЕ

Даўыл болды, үргин үрди,
Қосымның қамысын түрди,
Думан басты аспан, жерди,
Пухараға жаз келер ме?

Жанымды алды сыран суўық,
Зарпынан жарылды уўық,
Өмиринше көрген хорлық,
Пуқараға бақ келер ме?

Тамағым жоқ ишерге,
Көлигим жоқ көшерге,
Төсегим жоқ төсерге,
Биз сорлыға жаз келерме?

Жүрген жерим Айырша атаў,
Аяғыма салды матаў,
Қай ўақытта тарқар татаў,
Бул хорлықтан хәз келер ме!

Ағалар бул ис әбести,
Қашан жыйнар адам ести,
Теңизлер сеңге сирести,
Бул ўақытта жаз келер ме?

Теңиз ашшы суў сорлақ дуз,
Қостың иши болып тур муз,
Ең жаманы болып тур гүз,
Қыслар өтип, жаз келер ме?

Арқам Тоқтас суўы терең,

Адам бармас үлкен өзен,
Аўыр мийнет женшип жүрген,
Пуқараға жаз келер ме?

Жалайыр көпир бойында,
Күн кешер хал қыйында,
Адамның усы ойында,
Қыслар өтип жаз келер ме?

Қара суўық қысты елди,
Бултлар басып теңиз көлди,
Әбдижәмийдин улы өлди,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Аспан/жерди бастылар булт,
Сиреспе болды дүнья-журт,
Етемен еле де үмит,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Бизлерде болмады жарак,
Аўқатымыз қарабарак,
Қудай болды жалғыз шабақ,
Усы ўақта жаз келер ме?

Аўылда маллар қалмады,
Сыран суўықлар жалмады,
Сыран тарқар ўақ болмады,
Аласатта жаз келер ме?

Елиме жаман дус болды,
Мениң айтарым қыс болды,
Алтын-гүмислер мыс болды.
Пуқараға жаз келер ме?

Қызыл тилим болды айғақ,
Аяқ бассам бар жер тайғақ,
Көз жиберип деймен қай ұақ.
Биз сорлыға жаз келер ме?

Көсиліп жатар үйім жоқ.
Ийинге тартар кийім жоқ.
Тоқтан бизлерге буйым жоқ,
Биз сорлыға жаз келер ме?

Жалғыз туўысқан ағамның,
Аққан дәрьядай сағамның,
Өкпе менен қолқамның,
Баласы өлди жаз келер ме?

Бул ялғаншы дүнья қайда,
Табалмадық излеп пайда,
Бундай азап бәрха ойда,
Шықпай өтер жаз келер ме?

Қараңлар ҳасыл-затыма,
Фарьяд еткен шын дадыма,
Келиси болмай елатыма,
Ақыры болды жаз келер ме?

ИЗЛЕР ЕДИМ

Табылса маған керек зат,
Аяқ жетсе излер едим,
Кейингиге қалдырып ат,
Бойды жазып сөйлер едим.

Ағалар, керек затым бар,
Жүректе толған дәртим бар,
Қайтпаған мениң пәтим бар,
Бойым жазып сөйлер едим.

Билген адам маған келсе,
Мениң бул дәртимди билсе,
Мен айтайын тыңлай билсе,
Дәртке даўа излер едим.

Бедеў минип шапқан әлўан,
Гүрес болса айырар палўан,
Сүриў өмирлик дәўран,
Болса соны излер едим.

Ҳаққа налыс етейин мен,
Өтирик айтып нетейин мен.
Елди излеп кетейин мен,
Бир имканын гөзлер едим.

...Ол жоғалған мениң ағам,
Жыртылмаса егер жағам,
Аққан билим-булақ сағам,
Табылғанша излер едим.

Ықлас берип ондай сөзге,
Жибермей жеңил минезге,
Түсиў ушын бизиң көзге,
Керегимди излер едим.

Излейтуғыным туўған иним,
Думан басқан ай хәм күним,
Шығарыўға еркин үним,
Өлгенимше излер едим.

Излер едим мен атамды,
Кешириң болса қәтемди,
Шад қылыўға елатымды,
Бахыт жолын излер едим.

Қапылса да дүнья сонша,
Тартынбастан оған онша,
Сайыр етип табылғанша,
Досларымды излер едим.

Ханаласым, қарындасым,
Саўдаларға түсти басым,
Мәрт жигит болғай жолдасым,
Қәўендерди излер едим.

Қарындас маған кәўендер,
Үстиме жабар қасыл зер,
Айтар көрген рахметлер,
Досларымды излер едим.

Шам-шырақтай гүл жүзлери,
Жан алар жадыў көзлери,
Дәртке даўа минезлери –
Адам болса излер едим.

Бириккенде нешше арыс,
Әлхәббиз деп айтар алғыс,
Излегеним мениң жолбарыс,
Нағыз шерди излер едим.

Егер тапсам ол шерлерди,
Өзгертер едим түрлерди,
Гүлистан етип жерлерди,

Дүнья жүзин излер едим.

Сизлердей мен де адамман,
Бирақта көзсиз сонаман,
Соған дым күйип жанаман,
Бахыт болса излер едим.

Жолынан адасып қалған,
Мухминлерге сәрдар болған,
Ғәрип-қәсер қолтықлаған,
Мийримлини излер едим.

Ойланып тапқыл жолыңды,
Созба хәуаға қолыңды,
Сәрдар болар ақыллыны,
Тапқанымша излер едим.

Хәмде көп көрген қарияны,
Халыққа мәлим жарияны,
Яки теңизди, дәрьяны,
Кешип өтип излер едим.

Сабырлыққа байлап белди,
Аралап Қоңырат, Қытай елди,
Хәмде қоймай теңиз көлди,
Излегенде табармедим?

Шар китаптан тура қаштым,
Наўайыдан саўат аштым,
Физулиден дүрлер шаштым,
Дилўарларды излер едим.

Мақтымқулыны оқығанда,
Айтар едим хәр заманда,

Кемис барма беглер онда,
Сөзин таўап қылар едим.

Тапсам излеген досымды,
Жақыннан салып қосымды,
Саўдаға салмай басымды.
Ғақыйқатлық излер едим.

Қаратаў алдымнан келсе,
Әйдархасы адам жесе,
Адамның парқын ол билсе,
Ғақыйқатлық ислер едим.

Мен өзим бийкар емеспен,
Алыстан қайғы жемеспен,
Ғаслан ялған сөйлемеспен,
Бахыт болса излер едим.

Берсе маған Дағыстанды,
Не қыламан зимистанды,
Жақсы десе Ғиндстанды,
Бахыт ушын излер едим.

Мен етпейин ғасла қахар,
Өлсем де бир келер бәхәр,
Яки излесем барып Бухар,
Қандайларды табар едим.

Халқым ушын салып күшти,
Алыўға залымнан өшти,
Араласам Ургеничти,
Яранларды излер едим.

Жолдас ертип жолға шықсам,

Дәрьядай бир толып тассам,
Жақсылардың аўзын бақсам,
Сөз маржанын дизер едим.

Сездирместен бий хәм ханға,
Хәм оларға жақын ханға,
Ата журты Түркстанға,
Барып жоқты излер едим.

Ойлан сөзди алға қарап,
Оған барар халға қарап,
Шыққыл үйден жолға қарап,
Жолды тапсам излер едим.

Бердимурат изле-изле,
Жақсы жолды тезден гөзле,
Көп ишинде жақсы сөзле,
Деп айтқанда билер едим.

Ойланып тапсам жүйесин,
Бетине жағып күйесин,
Сум душпанның несийбесин,
Кесиў жолын излер едим.

Жоғымнан таппадым дерек,
Басылмады хеш ўақ жүрек,
Мен сорлыға дәўран керек,
Сол дәўранды излер едим.

...Заман қалай заман болды?
Қарағай басын шортан шалды,
Бирнешеден кеўлим қалды,
Жарық жолды излер едим.

КӨРИНДИ

Бул дүнья қурысын көз жетпес жериң,
Айтыўға тил жетип, тарқамас шерин,
Ашлықтың азабын көрдилер елим,
Жер бети аядай маған көринди.

Жарғанат жүр үсти қызыл, пәри жоқ,
Тамақ табар тық-тықтайын кәри жоқ,
Суўықта жүрерге оның халы жоқ,
Жаз күнлери қыстай болып көринди.

Жорға жүрмел, тулпар киби жүйриклер,
Адамзатқа шад болғанда кереклер,
Бағы-хәрем, бақша хәм де тереклер,
Көзлериме шеңгел шелли көринди.

Халын билмей зикир айтып «аллалар».
Адамларды алдап, бәрха оллалар,
Суўпы, ийшан, ахун және моллалар,
Көзлериме шайтан яңлы көринди.

Бул дүнья тарылды, алапат болды,
Көрмеди думаннан мухминлер жолды,
Бизден бурын неше заманлар болды,
Өткен дүнья бир пул шелли көринди.

Адамға мийримсиз жәлладлар, жаўлар,
Халықты көп жылатқан аталық, ханлар,
Басқа аўыр қайғы салды залымлар,
Көзлериме шаян-жылан көринди.

Көринди-көринди өзимдей ғәрип,

Ақша жүзи солғын тартып сарғайып,
Ағалар бул исти көрмеңлер айып,
Бәршеси көзиме ялған көринди.

Думан тарқап күннің көзи көринсе,
Жорға минген омбасына сүринсе,
Бахыт анық келсе, я түске енсе,
Бир жасым он жылға татыр көринди.

Дүнья десең қара жумбай көзинди,
Зулматлары отқа тартар өзинди,
Пәтиұасыз етер залым сөзинди,
Заман маған зиндан киби көринди.

Әдалат жоқ беги-патша, ханларда,
Хош кеўил жоқ, ғәрип, пақыр инсанда,
Бизлер шыққан бул ўапасыз дүньяда,
Хәр бири көзиме ялған көринди.

Бердимурат шайыр және тапқыл сөз,
Сен айланып жан-жағыңа жибер көз,
Киятырмыз әрман менен жүрип тез,
Дүнья айланған бир пәлек көринди.

Дүньясы қурысын қазан урғандай,
Жасаўыллар найза алып турғандай,
Қара басқа ақыр заман қурғандай,
Заман маған қара думан көринди.

Махитабан емес, мажнун көринди,
Шапқан атым арықлықтан сүринди,
Кем-кемнен аңланар сөзлерим енди,
Бәршеси дүньяның ялған көринди.

Бул дүнья, керекдур өлгенше бенде,
Азаптар шегемен залымнан күнде,
Жаным аман жүрсе бул шийрин тәнде,
Залымлардың иси пинхан көринди.

Ойлан, Бердимурат, заман тарылды,
Жүреклерим солғын тартты, жарылды,
Мен сорлының жолы жаман тарылды,
Заман хәр бир жерде жаман көринди.

Мен наыйман заманым тур тарылып,
Жарымадық ислесек те сарылып,
Жерменлер жоғалса, қарны жарылып,
Деген тилек досларымда көринди.

Ойлан, Бердимурат, қысқарт сөзинди,
Қысқартпасаң топырақ басар жүзинди,
Залымлар көрсетпес басқан изинди,
Жамалың бир саат мийман көринди.

АЙРАЛЫҚ

Баўырымды гирян етти,
Залым айралық-айралық.
Кеўлимди ўайран етти,
Залым айралық-айралық.

Басыма түсип әлапат,
Қутыла алмастай салапат,
Көрсетти бизге кәрапат,
Залым айралық-айралық.

Айралықтың жәбири өтти,
Жылай-жылай бәри кетти,
Азы-кем айтсақ не етти,
Залым айралық-айралық.

Көллерим бар, көллерим бар,
Көп ұрыұлы еллерим бар,
Не бир жаман ислериң бар,
Залым айралық-айралық.

Енди сени көрмек жоқты,
Тәрийп етсем ылайықты,
Мен айтаман халайықты,
Залым айралық-айралық.

Айралық деген үлкен дәрт,
Сабыр етпесе оған мәрт,
Кеўлине өлгенше дәрт,
Залым айралық-айралық.

Дослар ырза болған менен,
Қаўмы-қардаш туўған менен,
Зәрре ұайым қылған менен,
Не пайда жаман айралық.

Айралықтың жәбири жаман,
Баста ҳәр күн ақырзаман,
Бурында Баҳрам, Гүландам,
Булар айралық-айралық.

Айрылып тәнде күшиңнен,
Ҳеш бир алалмай өшиңнен,
Жанып бәрҳама ишиңнен,
Жүргизер залым айралық.

Айралықтың жәбири өтер,
Өлмесе бир нәўбет жетер,
Айтқыл кеўил парқын нетер?
Залым айралық-айралық.

Кеўлинде тутсаң налышты,
Баян әйлеп жазы-қысты,
Биреўдің жанса сол пушты,
Залым айралық-айралық.

КЕЛИН

Қасың қара, белиң нәзик,
Оң қолында алтын жүзик,
Ғайратыңды бүгин көрдик,
Қупыяда илдің келин.

Шашың қара, бетің аппақ,
Қундыз кирпич, жупқа додақ,
Писте мурын, аўзың оймақ,
Келбет жағың келген келин.

Өңириңе тағып теңге,
Әрманың бар оннан өнге,
Хәм қәйниге болып жеңге,
Сүймесиңде турсаң келин.

Күни-түни азап шегип,
Көзлериңнен жасты төгип,
Қабырғанды қайғы сөгип,
Әрман менен турсаң келин.

Қулағыңда алтын сырға,
Тилиң шийрин кеўлиң жорға,
Келдим саған зорға-зорға,
Қарсы алдыңда турман келин.

Сондай үлги еткен есиң,
Жылтырайды ҳинжи-тисиң,
Ақылың хәм артық есиң,
Сондай болып турсаң келин.

Жарқырайды бетин айдай,
Туўған анаң сениң қандай.
Сөзиң шийрин, тилиң палдай,
Перийзаттан артық келин.

Артық сениң ақыл-ойың,
Тал шыбықтай хәм де бойың,
Қарма-жарма болып тойың.
Әрман менен турсаң келин.

Қайнағаңа басыңды ийип,
Қайғы менен қабак үйип,
Әрман менен ишиң күйип,
Сүймесиңде турсаң келин.

Артық бахаң елиў туўар,
Сеннен алып әкең саўар,
Бурынғының жолын куўар,
Бахтың солай болды келин.

Хорлық, азап көрген күниң,
Қапалықта өтти түниң,
Еркин шағлап шықпай үниң,

Қапалықта турсаң келин.

Сондай зарың келди маған,
Не айтайын барып саған,
Қайғыдаман мен де оған,
Күнің солай өтті келин.

Көп сарсылып болма қапа,
Қыя шөлде шекпе жапа,
Келсе саған сиңли-апа,
Не айтарсаң турып келин.

Усы бастан етип талап,
Биреуі ушын жүрме жылап,
Ертеректен теңинди тап,
Матаулықта турма келин.

ОЙЛАНБА

Жолдан қайтып артыңа,
Салып көп исти ядыңа,
Қараны тутып алдыңа,
Қарындасым хеш ойланба.

Ис питпейди қыйланғаннан,
Пайда да жоқ ойланғаннан,
Парық болмас байланғаннан.
Қарындасым хеш ойланба.

Исенбе аға-жеңгеге,
Қуғанба таққан теңгеге,
Сырыңды айтпа өзгеге,

Сүймесиң ушын ойланба.

Қапа болма, теңинди изле,
Хор болмастай жерди гөзле,
Жаман айтпа, жақсы сөзле,
Ҳақ иске хеш бир ойланба.

Малы көп деп кетпе оған,
Азап берер ахмақ саған,
Ўапасыз ол сөзи ялған,
Сүйгениңе хеш ойланба.

Келип тур мынаў сүйгениң,
Әзелде кеўил бергениң,
Көз ашып хәм де көргениң,
Соның ушын хеш ойланба.

Мин артына бүгин түнде,
Жылап жүрме күнде-күнде,
Соны ойлап турман мен де,
Оның ушын хеш ойланба.

Қара мал берген байыңа,
Қарарма ол хал-жайыңа?
Ылайықпа бул бойыңа?
Қосыл сүйгенге ойланба.

Зәңгинди өзим басайын.
Душпан жүрегин осайын,
Дәрьядай болың тасайын,
Кел, қарындас, хеш ойланба.

Қолыңды берде де берман жүр,
Ойға алма бөтен пикир,

Қосылып узақ өмир сүр,
Мин артына ҳеш ойланба.

ӨМИРИМ (үзінди)

Ялғаншы паний дүньяда,
Анадан туўдым не көрдим?
Өткениң бе дүньядан,
Бир күнше болмай өмирим?

Бердимурат мениң өзим,
Еситиң халық, айтқан сөзим,
Сарғайды ғәплетте жүзим,
Өтти әрманда өмирим.

Он жасымда оқып қәлем,
Жас үлкенге берип сәлем,
Жылаўымда ата-анам,
Меҳрибан болған өмирим.

Балалар менен оқып қуран,
Биле алмасам бағрым-бирян,
Сопдай етип зары-гирян,
Аху-фиғанлы күнлерим.

Ҳаққа етип налыс сонда,
Мешитте оқып анда-санда,
Балалықты сол заманда,
Ойнап өткерген күнлерим.

Он бир жаста ойын ойнап,
Жүргендей-ақ хайтта тойлап,

Күн-түн тынбай жанды қыйнап,
Шақақ урған сол күнлерим.

Қәдди дал назлар менен,
Кеуіл хошы сазлар менен,
Он бес жасты қызлар менен,
Жүрип өткерген күнлерим.

Он алтыда, он жетиде,
Зәрделер толып кеуілге,
Жақпай ойын-зауық бизге,
Машқалаға түскен күнлерим,

Жигирмада мәрттей болып,
Жүк көтерген нардай болып,
Арыслан киби ердей болып,
Күшиме толған күнлерим.

Талап етсем тууған елге,
Қууат-күшлер толып белге,
Шығып жигирма екиге,
Күшке толысқан күнлерим.

Жигерленген ғайрат күши,
Қызыл нарттай рәуиши,
Ғыжлаған жигирма үшти,
Шалқып өткерген күнлерим.

Жүрген жерлер шалғандай өрт,
Олар түссе бир үлкен дәрт,
Төрелик жоқ жигирма төрт,
Қызғынлы шоқ жас күнлерим.

Жигитликтен болмаған ес,

Болмас иске болып кес-кес,
Толысқан күш жигирма бес,
Қайырсыз хәсер күнлерим.

Белгили халыққа нышаны,
Ядымда тур хәр қашаны,
Қартайғанда Күнхожаны,
Көрген күнлерим күнлерим.

Айтып сөзлерди тыңлатып,
Кемис жерин хәм оңлатып,
Бир ярым ай бирге жатып.
Хәз етип өткен күнлерим.

Келди енди жигирма сегиз,
Шектим мийнет мысал өгиз,
Жетти мине жигирма тоғыз,
Жабыққан қара күнлерим.

Саўда түсип енди басқа,
Болып алдық қара қасқа,
Келдик енди отыз жасқа,
Өткенди көрген өмирим.

Бердимурат ойлан өзиң,
Жайнап турар еки көзиң,
Халыққа жағып айтқан сөзиң,
Еске алынар күнлериң.

Машқаласы түсип үйдиң,
Хызметин етип көп байдың,
Қурап шийрин сөздиң жүйин,
Қосықлар айтқан күнлерим.

Майханадур отыз алты,
Жигирма бес қашшан қалды,
Билиң енди сорлы халды,
Зары-гирян болған күнлерим.

Жас басқансоң болғандай парк,
Енди болды кеменіз ғарқ,
Отыз тоғыз, келдің бе қырық,
Хәр дайым шеккен күнлерим.

Қырық хәм өтти, келди елиў,
Қыйын емес парқын билиў,
Қайда қалды ойнап күлиў?
Қайғылы қапа күнлерим.

Хақ жеткермей мурадыма,
Ким жуўап берер дадыма,
Келдим енди алпысыма,
Хәсиретли хайран күнлерим.

Дүнья-дүнья болғаның ба?
Енди меннен қалғаның ба?
Қазан урып солғаның ба?
Суў киби тынған өмирим?

Көрдим Хорезм, Бухарды,
Даңқы шыққан көп шәхәрди,
Күйик пенен шаш ағарды,
Өттиң бе бастан өмирим.

Жүрип келе алмай жырақтан,
Кем емес боп қулбарақтан,
Астыма дизе қулақтан.
Қайғыда жүрген күнлерим.

Отырсам болдым опак,
Тура келсем болдым сопақ,
Күнлер қайда апақ-шапақ,
Өттиң бе бастан өмирим?

Жүриўге мәдар қалмады,
Бир күнше дүнья болмады,
Айтқанымды ҳақ қылмады,
Әўере болған күнлерим.

Адам менен болмай исим,
Түсти қалмай барлық тисим,
Бул дүньядан егтим тәслим,
Өтти дәўраным, өмирим.

Сөзлер айтсам көкей кесер,
Жигирма бес жинли ҳәсер,
Өткен күнлер ядқа тусер,
Өттиң бе бастан өмирим.

Мени айыплы қылмаңлар,
Наданның тилин алмаңлар,
Ондайларға көз салмаңлар,
Өтти дүньядан өмирим.

Дүньяға келип не көрдим,
Қайда болдым, қайда жүрдим,
Кимлер менен сана сүрдим,
Өттиң бе енди өмирим?

Аңла бул сөзди халайық,
Айтпақлық бизге ылайық,
Барлығын жария қылайық,

Өтти дүньядан өмирим.

Өлсең қәдирленер сөзиң,
Қапа болма дағлы өзиң,
Қайырлы болсын бул изиң,
Өттиң дүньядан өмирим.

Ким едиң сен Бердимурат?
Айтпа өтирик болар уят,
Биреўлер пәс, биреўлер зыят,
Өтип тур енди өмирим.

Бах, я әжел жетсе дедим,
Залым шырағы өшсе дедим,
Сонша налып қайғы жедим,
Өттиң дүньядан өмирим.

Ҳаққа налыс еткил енди,
Әрман менен кеткил енди,
Айтар сөзиң пүткил енди,
Өтти дүньядан өмирим.

Келме-кетпели сөз айттым,
Я билмеймен терис қайттым,
Пирге дақыл басым шаттым,
Өтти қәпесте өмирим.

Разы болың халықларым,
Кеўлимде кетти дағларым,
Әперди атын жанларым,
Өтти дүньядан өмирим.

Бердимурат халықтың қулы,
Сахрада өскен бұлбили,

Жазылды бул жылқы жылы,
Хош бол, қайғылы өмирим.

Фиган – муң-зар.

ТАРИЙХЫЙ ПОЭМАЛАРЫ

- АМАНГЕЛДИ

Көрип тамаша қылыңыз,
Не әжайып палұан келди,
Келсе бабасын билиңиз,
Журт ағасы Амангелди.

Амангелди журт ағасы,
Миян көлдің тоқ сабасы,
Мырза Полаттың бабасы,
Аты шыққан Амангелди.

Асан аталық болғанда,
Миянкөлди сорағанда,
Оны душпан өлтиргенде,
Қанын алған Амангелди.

Миян көлде Асан сонда,
Неше душпан барды онда,
Көп қолдаұлы Түркстанда,
Соған барды Амангелди.

Барып душпанды өлтирди,
Келлесин кесип келтирди,
Мәртлигин журтқа билдирди,
Арыслан туўған Амангелди.

Амангелди Түркстанда
Әмир етсе бир заманда,
Ләшкер тартып атланғанда,
Бөлек-бөлек думан келди.

Өзи батыр өзи даңқлы,
Соңында бар қоңырат халқы.
Уллы урыўдур қолдаўлы,
Соның ери Амангелди.

Ашамайлы хәм Сандаўлы,
Қостамғалы хәм қолдаўлы,
Қолдаўлы төрт ата улы,
Жақсысыдур Амангелди.

Гүрти, Аджир, Гүржистаннан,
Хәм де жөхит Түркстаннан,
Тус-тустан шықты неше сан,
Өткен атаң-бабаң келди.

Әмирдің аты Музаппар,
Хәм де батыр хан Мирайдар,
Шамурат ўәлләми Данияр,
Барып көрди Амангелди.

Қоқан қаны қылды зорлық,
Қыз соратып берди қорлық,
Асан көрсетти дуғымлық,
Жылатпайман елди деди.

Қарақалпақ бермес қызын,
Хәммеси де мениң қозым,
Тийдирмеспен тириде өзим,

Деп Асан ер Қоқан келди.

Сөзинен қайтпады Асан,
Қыз аларсаң өлсем қашан,
Ұатан болмас бизге Қоқан,
Сен шуұлаттың елди деди.

Хан Асанды көп урғызды,
Және орнынан турғызды.
– Бермейсеңбе? – деди қызды,
Асан және сөзге келди.

Астырды дарға Асанды,
Ел деп Асан берди жанды,
Оны қуртқан залым ханды,
Гелле қылды Амангелди.

Амангелдидей болмаға,
Барып ханнан қан алмаға,
Гелле кесип, жан алмаға,
Қай бириннің шамаң келди?

Қайтпады бектен хәм ханнан,
Кешерлер шийрин жанынан,
Амангелдинің қолынан,
Қутылмағы гуман келди.

Амангелди урысканда,
Душпанға қарсы турғанда,
Гезенип қылыш урғанда,
Қырман-қырман гелле келди.

Урысқанын көрсең оның,
Қәтеси жоқ бул дәстанның,

Қарсы келген ол душпанның,
Жүрегінде әрман келди.

Патшалар турған тақтында,
Оның дәўлетли бахтында,
Амангелдиниң ўақтында,
Нешше ханнан инам келди.

Ол Бухары, Ғыждуўаннан,
Қашқары, Ташкент, Қоқаннан,
Андижаны, Марғуланнан,
Тәрк болмайын даўам келди.

Амангелди дәўлетинде,
Бәрекелла ҳимметине,
Хәр бир журттан хызметине,
Түрли-түрли адам келди.

Өзи озған ғардашынан,
Кетпес дәўлети басынан,
Ол Бухардың патшасынан,
Жарлық меҳри нышан келди.

Дөремес оныңдай адам,
Бул сөзди не билсин надан,
Олар хәм өтти дүньядан,
Неше түрли заман келди.

Жетисти елине дады,
Қолдаўлыдур ҳаслы-заты,
Мырза Полаттың зүряты,
Еди арыслан Амангелди.

- АЙДОС БАБА

– Кел, баба, шығыңыз төрге,
Хақ яратқан нәзер кәрде,
Теңгени бөлдік төрт жерге,
Бирин алың, Айдос баба.

– Мәрт болған үәдеде турар,
Сөзин бузғанды ант урар,
Төрттиң бирине дийхан турар,
Тең бөл, – деди Айдос баба.

– Ханды уллы қылды қудай,
Дәскеси көп хан еки пай,
Сизиң менен бизлер бир пай,
Болдық енди, Айдос баба.

– Адам болсаң, аброй излеп,
Отырар орныңды гөзлең,
Тиллеринди тартып сөзлең,
Алмаң, – деди Айдос баба.

– Соныңдай болды истиң түри:
Айтса кетер кеўил кири,
Сизди қылдық төрттиң бири,
Алғыл енди, Айдос баба.

– Уллы болса ханың уллы,
Болажақсыз бәриң уллы,
Қайдан алыпсыз бул пулды,
Айтқыл, – деди Айдос баба,

– Хан қылған буйрығы сол,

Хан хәмирине мойынсынғыл,
Хәммеге бирдей салық пул,
Алың енди, Айдос баба.

– Хан отырар салқын жайда,
Тилла көшкили сарайда,
Мен болмасам ақша қайда,
Билиң, – деди Айдос баба.

– Баба бунша қатты қашпа.
Сум нәпсиңнің аўзын ашпа.
Хызметкер көп сеннен басқа,
Қанаат қыл, Айдос баба.

– Мут пул керек сендей қулға,
Болажақсыз журтқа тулға,
Тең жарымын салық пулға,
Тең бөл, – деди Айдос баба.

– Бабам қылғыл енди сабыр,
Мәхремлерге қылма жәбир,
Төрт бөлмеклик ханнан хәмир,
Алғыл енди, Айдос баба.

– Өлген адам қайтып келмес,
Батыр жигит қайғы жемес,
Ұәдесин бузған хан емес,
Бергил, – деди Айдос баба.

– Мәхремлер тилин алмасаң,
Хан хәмирине бойсынбасаң,
Төрттиң бирине турмасаң,
Өзиң билгил, Айдос баба.

– Бириң баба, бириңиз қарт,
Көп сөйлеме тилиңди тарт,
Қәне, болың, жуўабын айт,
Тез бол, – деди Айдос баба.

– Әси боларсаң аллаға,
Теңгени жары алмаға,
Ханың менен тең болмаға,
Уяларсаң, Айдос баба.

– Сен билмейсең мениң жайым.
Оның менен тең қудайым,
Керек емес, бос абайың,
Тек тур, – деди Айдос баба.

– Қанаатсыз қатын иси,
Ханға қарсы қандай киси,
Метер менен кусбегиси,
Сен қой, – деди Айдос баба.

Ашыўы келди, атланды,
Қусбеги, метер тоқталды,
Қылышын алып оқталды,
Қәхәрленди Айдос баба.

Әўелинде тил алмады,
Сөзине қулақ салмады,
Метердің жаны қалмады,
Шабар болды Айдос баба.

– Саўаш, қызып ис басласам,
Қан төгип кеўил хошласам,
Гелленди кесип тасласам, –
Деди сөгип Айдос баба.

– Ис жаманға енди кетер,
Бул киси айтқанын етер,
Тәўбе қылып қусбеги, метер,
«Қойдык», – деди Айдос баба.

Шерик қылмай бир бендени,
Хийўада ханнан өзгени,
Қосып жиберди теңгени, –
Тең айырды Айдос баба.

Душпаны көп досы менен,
Найзасының ушы менен,
Билегиниң күши менен,
Ҳақын алды Айдос баба.

Келгенде хан өрре турды,
Ханға қарсы жуўап урды,
Бир неше жыл дәўран сүрди,
Бул ҳал менен Айдос баба.

Көпдур сөзимниң кемиси,
Дәрьяның урар дегиси,
Метер менен қусбегиси,
Жылаўында Айдос баба.

Еки араға түсти гийне,
Ханның инамы бир ийне,
Айдос бийге қылып ҳийле,
Ғапыл болды, Айдос баба.

Айдос деген уллы киси,
Ақыры кетти қолдан күши,
«Ханның иси – шайтан иси», –

Деген екен, Айдос баба.

Ханға болмады пуқара,
Қарсы болды бара-бара,
Жоқдур өлимге хеш шара,
Шейит өлди, Айдос баба.

Бул сөзлердің жоқдур шеги,
Қолдаўлыдур ата теги,
Туўды Ерназар қусбеги,
Түп сағасы Айдос баба.

- ЕРНАЗАР БИЙ

Әўел Айдос баба өлип,
Орнын тутты Ерназар бий.
Қарақалпаққа аға болып,
Хүким етті Ерназар бий.

Қарақалпаққа аға болып,
Суңқар салып, бедеў минип,
Кеўлине келгенин қылып,
Болып өтті Ерназар бий.

Қыпшақ ялғаннан даў қылды,
Дөхметтен мойнына қун салды,
Бир қалмақ жасаўыл болды,
Пул бермеді Ерназар бий.

Хан гүнакәр қылғанында,
Бийлигини алғанында,
Хәм ақ үйли болғанында,

Муңаймады Ерназар бий.

Ўэйис байға зорлық қылды,
Қылышын алып умтылды,
Қынаптан тыйығын алды,
Сөйтип турды Ерназар бий.

Саўаш күни ылғал таслап,
Сардар болып, жыйын баслап,
Жанғазы ханды пышақлап,
Сойқан салды Ерназар бий.

Хан гүнакәр қылғанында,
Бийлигин алғанында,
Қарақалпақ тилегенде,
Тилетпеди Ерназар бий.

Бурынғы бийлик сүрисин,
Бурынғы жүрис-турысын,
Ханға сәлемге кирисин,
Кемитпеди Ерназар бий.

Бий басына бир қус барды,
Қус салмаға арнап барды,
Хожеке қустан бос қалды,
Арыз еттирди Ерназар бий.

Ханға барып сәлем қылды,
Хәр қайсысы бир сарпай алды,
Хожеке сарпайдан қалды,
Арыз айттырды Ерназар бий.

Хожеке айтар – арзым бар:
Нешше қус сизден қарызым бар,

Қалпеге сарпай бермек дәркар,
Бериң, – деди Ерназар бий,

Хан хәзирети метер еди,
Бежит орныңнан тур деди,
Уғлыма сарпай бер деди.
Қуллық, – деди Ерназар бий,

«Хош болғай» деп метер турды,
Ғәзийнеге қәдем урды,
Метер менен бирге жүрди,
Арыслан туўған Ерназар бий.

Метер барып есик ашты.
Хәр түрли гәплерге қашты,
Бир шекпенге ол таласты,
Қол узатты Ерназар бий.

Метер турып сөз баслады,
Ләтте шапанын услады,
Хәр түрли сарпай таслады,
Жаратпады Ерназар бий.

Метер турып гүрриңлести,
Хәр түрли гәптен сөйлести,
Бир шекпенге көзи түсти,
Қол узатты Ерназар бий.

Танып тур екен ҳасылды,
Метер шекпенге асылды,
Жыйылған сарпай шашылды,
Жибермеди Ерназар бий.

Шекпенге асылды метер.

Бий зор берди оннан бетер,
Сен өлерсең, геллең кетер,
Деди арыслан Ерназар бий.

Шекпенди Ерназар тартты,
Бир жағынан метер тартты,
Ийтерип таслады нәмәртти,
Жулып алды Ерназар бий.

Ханға мәлим шекпен деди,
Көп пул менен питкен деди,
Неғып инам еткен деди,
Еситпеди Ерназар бий.

Хәзирет палўандур пири,
Яд етеди өли-тири,
Сен хәм ханның бир ўәзири,
Деди Арыслан Ерназар бий.

Сөзим халалдур, арың жоқ,
Саған сыйға берер парам жоқ,
Ханның өзине шарам жоқ,
Кимсең деди Ерназар бий.

Бийлик сүрди, алып өшти,
Ким қылыпдур бундай исти,
Метер қорқып зәрреси ушты,
Буны қылды Ерназар бий.

Жаратқан гүмбезли жайды,
Яд етиңиз бир қудайды,
Үш ай жатқан Қылышбайды,
Бузып шықты Ерназар бий.

Буннан соң Хожели келди,
Көп кемеде кеңес қылды,
Қарақалпақты жыйнап алды,
Арыслан туўған Ерназар бий.

Бәрше жәм болып отырды,
Ғәзийнеге зер толтырды,
Зарлық төрени келтирди,
Хан көтерди Ерназар бий.

Қазы-қалан, шейхул-ислам,
Хәм нақип иззети-икрам.
Бәрше турып қылды салам,
Түп сағасы Ерназар бий.

Алып қырмызы иреңди,
Хан етип Зарлық төрени,
Шалып Қулмурат геренди,
Өлтирдилер Ерназар бий.

Душпанына саўда салды,
Тоғыз ушан кеме алды,
Киси алып, қус беги болды,
Арыслан туўған Ерназар бий.

Яўмыт шақырды келсин деп,
Келип Гөнени алсын деп,
Мәсләхәт бунда болсын деп,
Бараман, деди Ерназар бий.

Айтса, қарақалпақ қылмады,
Бармаң, десе тил алмады,
Көптен хәм бул қалмады,
Бирге барды Ерназар бий.

Яўмыттан ылғал келтирди,
Жақпағанларын өлтирди,
Хорезмди тең сорады,
Жалғыз өзи Ерназар бий.

Яўмыттан дослық келмеди,
Атын урлап күн бермеди,
Кемликке көнер ер ме еди,
Бузып қайтты Ерназар бий.

Бийлер келип, мәсләхәт етти,
Зарлық ханды алып кетти,
Хийўа ханын хош ўақ етти,
Хансыз қалды Ерназар бий.

Қарақалпақтың айтқан сөзи,
Ҳасла келиспеди изи,
Хорезмге жалғыз өзи,
Зорлық қылды Ерназар бий.

Қалғанларды жыйнап алды,
Излим жолға қала салды,
Тәғдирге тәўекел қылды,
Мәрт туўылған Ерназар бий.

Жасаўыл басы ҳәм келди,
Араллы, қалпақ жәм болды,
Арбадан етип қамалды,
Жекке қалды Ерназар бий.

Арбаларын қаңтартпаға,
Журтты елине қайтармаға,
Ийшан келди «ел қылмаға»

Ҳайран болды Ерназар бий.

«Сиз келипсиз сейит», – деди,
«Өкпе гийнеңди айт», – деди,
«Енди ырайдан қайт», – деди.
«Қайтпам», – деди Ерназар бий.

– Мени ҳеш ким тилемесин,
Жалынып сорап жүрмесин,
Мен өлгенде жыламасын, –
Деди, арыслан Ерназар бий.

Қулмурат, Қабыл екеўи,
Жүсип пенен үшеўи,
Әмет, Палўан бесеўи,
Шықсын, деди Ерназар бий.

Алды-артына қарамады,
Ҳал-аўхалын сорамады,
Бийлер оған жарамады,
Әрман болды Ерназар бий.

Залым бийлердиң қылығына,
Аўыз бирлиги жоқлығына,
Иштен қылған сумлығына,
Ғапыл болды Ерназар бий.

Гөрүғлы бектей ер еди,
Қатарда қоса нар еди.
Толы журтка дәркар еди,
Шейит өлди Ерназар бий.

Мәртлик етип жаннан кешти,
Өз гәпине өзи писти,

Қырмызыны тең бөлисти,
Шейит болды Ерназар бий.

- АҚМАҚ ПАТША (үзінди)

Ийе болып алтын тахқа,
Зәхәрин жайып халыққа,
Қойып биразды қуллыққа,
Нешше ханлар өткен екен.

Бәрха қыйналып шийрин жан,
Өмир өтип әлұан-әлұан,
Атағы асқан бир ғарры, хан,
Көп жыллар сораған екен.

Уллы екен салған қаласы,
Қан болған шөли даласы,
Езилип халықтың баласы,
Қатты жәбир көрген екен.

Күнлерден-күнлер өткенде,
Жыл өтип, айлар жеткенде,
Жасы сексенге келгенде,
Хан аұырып өлген екен.

Ғарры хан дүньядан өтти,
Тәжи-тахтын таслап кетти,
Улына патшалық жетти,
Улы тахқа минген екен.

Минди бала алтын тахқа.
Көп қуұанды келген бахқа,

Хүким қылып көп елатқа,
Ата жолын қуўған екен.

Келди бала он сегизге,
Түсти залымлық минезге,
Еткен иси көринип көзге,
Күтә зулым болған екен.

Қәхәрленип белин буўды,
Батыл қылды аққан суўды,
Атасынан залым болды,
Дым мийримсиз болған екен.

Болды қасында ақылгөй,
Тилеги оның – ел бүлгей,
Арза айтқанлар көп келгей,
Деп тилек тилеген екен.

Оқыды патша жасынан,
Кетпеди молла қасынан,
Таймады дәўлет басынан,
Талабы ерлеген екен.

Тартты бала атасына,
Ақырет берди анасына,
Сыймады өз қанасына.
Күтә менмен болған екен.

Қансыз суп-сур болды жүзи,
Оқтай болды айтқан сөзи,
Дәўлетке тоймады көзи,
Күтә гөрқаў болған екен.

Келди бир күн он тоғызға,

Зейини кетти сулыў қызға,
Айтты бул ойын биразға,
Ашықлыққа түскен екен.

Халқының бәрін жыйдырды,
Хүкимин жөнге сыйдырды,
Сыртынан неке қыйдырды.
Қырық бир қатын алған екен.

Халықтан сайлап қыз алды,
Уллы тойларды баслады,
Барынша кеўил хошлады,
Арыўларды сүйген екен.

Жас еди барлық алғаны,
Сыртынан неке қыйғаны,
Жылады зорлық қылғаны,
Көби азапта өлген екен.

Тоймай халықтың сулыўына,
Тағы қызды алыўына,
Кейнинде ат қалыўына,
Патша талап еткен екен.

Шығарып исин аныққа,
Сөз салып өзге халыққа,
Адам жиберип елатқа,
Сулыўды излеткен екен.

Сулыў болса журттан асқан,
Балқыған, айдай толысқан,
Тез хабарын бериң маған,
Деп оларға айтқан екен.

Сулыў жолына дүнья мал,
Айтқан сөзиме қулақ сал,
Малға бермесе, тартып ал,
Патша хәмири деген екен.

Айтқанының бәрін тыңлап,
Сөз жүйесин билип, аңлап,
Аламыз деп қызды таңлап,
Булар елге шыққан екен.

Патша қалды мақул көріп,
Ақ отаўдың артын түріп,
Қырық қыз бенен дәўран сүріп,
Ашығыў-әширет қурған екен.

Қосын тигип Сасық көлге,
Қосыла алмай бөтен елге,
Шыжым жибин байлап белге,
Балықшы мөкан еткен екен,

Жаман қосы болып қалқа,
Ушырасып ол усы ҳалға,
Минип алып жекен салға,
Көлге аўын салған екен.

Жастан қуўып ата жолын,
Суўық суўға малып қолын.
Қармалақлап оңлы-солын,
Көлге аўын салған екен.

Суўы тасып болса ойын,
Ақ балықтың көріп тойын,
Онлап, жүзлеп буға мойын,

Сол аўынан алған екен.

Бул атаўға қоныс басып,
Дәрти-дәртлерге уласып,
Гейде ашлықтан шуўласып,
Қырық жыл өмир сүрген екен.

Қара қаслары қыйылған,
Сулыўлық даңқы жайылған,
Аўзы оймақтай ойылған,
Жалғыз қызы болған екен.

Ирең берген қоймай минди,
Шағылыстырған ай хәм күнди.
Жарық қылған қара түнди.
Мисли гәўхар болған екен.

Шашы Қара, жупқа додақ,
Қыпша белли бир ақ тамақ,
Узын бойлы хәм кең қушақ,
Пери киби болған екен.

Келбетленип келген бойы,
Артық хәм де ақыл-ойы,
Ойнап-күлмей өмир бойы,
Өмири зая болған екен.

Атасына көмек берип,
Барлық исте бирге болып,
Жасы жетпей гүлдей солып,
Көп азаптар көрген екен.

Бир кеше ойнап күле алмай,
Жайнатып кийим кийе алмай,

Уғайымсыз бир жүре алмай,
Көп азаптар көрген екен.

Дәрт үстине дәрти толды,
Қаплады қайғы кеўилди,
Он жасында шешеси өлди,
Гүлим жетим қалған екен.

Жетим қалды анасынан,
Айрылды бул панасынан,
Көзи айрылмай жасынан,
Қайғы менен жүрген екен.

Өзинен бетер атасы,
Ағады тынбай көз жасы,
Таўсылмас жәбири-жапасы,
Ғәрип зарын шеккен екен.

Атасына қосып зарын,
Айтып жылап иште барын,
Қайғы қуртып хәл-дәрманын,
Қыз азапты көрген екен.

Жылай-жылай күни өтти,
Жолдас қылып қайғы дәртти,
Гүлим қыз болып ержетти,
Атасы қартайған екен.

Кеўилде қайғы әрманы,
Болған соң бундай дәўраны,
Қурып барлық хәл-дәрманы,
Атасы хор болған екен.

Атасының шығып көзи,

Суп-сур болып қызыл жүзи,
Қалғаннан соң бағып өзи,
Гүлим жұмыс қылған екен.

Атасы ғәрип киси еди,
Қызы ушын қайғы көп жеди,
Азабы бәрха сол еди,
Ис ақырын күткен екен.

Ғәрип пақыр отырып ол,
Отырған менен таппай жол,
– Гүлим шырағым аман бол,
Деп, тилегин тилейди екен.

Улым да усы, қызым да усы,
Алла болғай жалғыз досы,
Отырман ғәрип муңлысы,
Жылатпағай дейди екен.

Қызымның бахты ашылғай,
Үстинде дүрлер шашылғай,
Өз сүйгенине қосылғай,
Деп ғарры тилейди екен.

Ғаррының усылай тилеги,
Хәм зары усы күндеги,
Уйықласа түси түндеги,
Ғәрип көп сарсылған екен.

Қызы кирлетпей кийимин,
Сорап күнде билмегенин,
Үйретип бул да билгенин,
Қәдирданлы болған екен.

Қайыл болып ҳақ исине,
Сарғыш ендирип жүзине,
Билдирмейин деп кисиге,
Көп ислер ойланған екен.

Қызы салып аў-дузағын,
Алды көлдің ақ шабағын,
Ҳеш аш қылмады тамағын,
Ғарры ыразы болған екен.

Тыйып ғарры көздің жасын,
Тәғдирине ийип басын,
Берип қызға пәтиясын,
Көп алғыслар айтқан екен.

Қыз атасын қәдирледи,
Соқырлығын билдирмеди,
Кемтарлықты келтирмеди,
Атасыны күткен екен.

Қыз тоқып жекең шыптаны,
Дүзеди қамыс шатпаны,
Таслады гөне ләттени,
Өз исине пухта екен.

Бузды гөне қамыс қосын,
Мәканлап көлдің жағасын,
Тоқыған барлық шыптасын,
Сол қосына тутқан екен.

Шылым тал есип әкеси,
Усы болды етер иси,
Қосып күшлерди екеўи,
Көп шыпта тоқылған екен.

Бул исинен пайда тапты,
Қамыс қосқа шыпта жапты,
Улғайтты усы талапты,
Қыз күтә уқыплы екен.

Солайша Гүлим күнелтті,
Атасын да жақсы күтті,
Аянбай хызметин етті,
Күтә ақыллы болған екен.

Уллы байлық – дени саўда,
Алты жыл турды атаўда,
Мәканы болған жайлаўда,
Атасы менен турған екен.

Қас қарайып, күн батқанда,
Жапалақ қанат қаққанда,
Жатар ўақыт, ел жатқанда,
Шахдан адам келген екен.

Сол мәхәлде айдай арыў,
Денесине жыйнап қарыў,
Бул жерлерге душпан дарыў,
Қалай болар деген екен.

Жыйнап билегине күшин,
Алардай-ақ жаўдан өшин,
Беккем етип қостың ишин,
Шырт уйқыда, жатыр екен.

Хақтан бир тилеп тилегин,
Көтерип қарап ийегин,

Дастық қылып ақ билегин,
Қыз қосында жатыр екен.

Бүлик-бүлик етип ақ тамағы,
Балқыған жупқа додағы,
Ахлар тартып гей бир ұағы,
Қырын қарап жатыр екен.

Өзинен басқа үйінде,
Күтә қартайған күйінде,
Жатқан әкеси төрінде,
Уйықламастан ояў еди.

Тексерип қарап тум-тусын,
Ай қараңғы болғаннан соң,
Табалмай булардың қосын,
Жаўшы адасып жүрген еди.

Жоқ еди қыздың есинде,
Түн жарпы аўған гезінде,
Көрди мынаны түсинде,
Қыз күтә хаўлыққан еди.

«Оратылып қыз мойнына,
Қысым етип жас жанына,
Бир қара жылан қойнына,
Шубатылып кирген екен».

Кетпестей етип есинен,
Қаны дым қашып түсинен,
Шақты сур жылан төсинен,
Қыз шоршып оянған еди.

Суп-сур жылан мойнын созды.

Қыз шоршып уйқысын бузды,
Бийтахат етті бул қызды,
Жүрегі жарылған еді.

Атасы билди бул исти,
– Қызым, ойыңа не түсти,
Көрдің бе жаман бир түсти,
Неге ояңдың уйқыңнан?

Уйқыңнан шоршып ояңдың,
Ауыр гүрсинип ойландың,
Қызым не ушын қыйналдың,
Хабар бер балам халыңнан.

Билемен балам түсинди,
Солған гүлдердей жүзинди,
Түсинде көрген исинди,
Есайтеин өз аузыңнан, –

Дегенинде жылап қызы,
Тоқсанның соғыслы музыкасы,
Маңлайындағы жұлдызы,
Көрген түсин айтқан екен.

Сонда әкеси еңкилдеп,
Аппақ сақалы селкилдеп,
Жылады бирге еңкилдеп,
Бир бәле барын билген екен.

Деди атасы: Уай, балам!
Аямады бизди аллам,
Жазғанба екен лайхуу қәлем,
Қалай болды истиң түри?

Көзим жоқ, мен соқырман,
Жерди қармалап отырман,
Пайманам толған пақырман,
Дәрт болмағай буннан ири.

Қалар болсам тағы жылап,
Соқыр көзинен жас булап,
Бендем ғой деп мени аяп,
Бир жаратқан қойма тири.

Тағы да азап көргеннен,
Қармалап өмир сүргеннен,
Ақырет сөз еситкеннен,
Қара жердің жақсы гөри.

Бергил қолыңды жалғызым,
Қәдирданым хасыл қызым,
Қашып тур мениң де хәзим,
Қайғы түсип ири-ири.

Усы күннен үш ай бурын,
Түси сууық, қайқы мурын,
Қаршығама күрды торын,
Тартып алып кеткен еди.

Көл етип көзинің жасын,
Бир қайғыға салып басын,
Қаршығама тумағасын,
Кийгизбекши болған еди,

Қаршыға өзін алдырмай,
Тумағасын хәм салдырмай,
Болсын, дегенин болдырмай,
Жерге тартып урған еди.

Қусыма азап бергенде,
Қанатын жайып келгенде,
Сол азаптарын көргенде,
Хал-дәрманым қурыған еди.

Күн өтип, айлар киргели,
Атаўда өмир сүргели,
Сол жаман түсти көргели,
Балам, атаң зарлы еди.

Зарлай-зарлай питти үним,
Табылды тарлықтан миним,
Жалғызым не болар күним,
Жас алпысқа келип еди.

Деген ўақта атасының,
Қушақлады барып басын,
Сүртти төгилген көз жасын,
– Атажаным, муңайма деп.

Көремиз несип болғанды,
Алла бир басқа салғанды,
Алсадағы шийрин жанды,
Душпан исин етпеспен жөн.

Өзиңнен өлмесем бурын,
Ығбалым кетпесе қырын,
Жан ата табарман орын,
Жыламағыл жан ата сен.

Хор қылмаспан жаным саўда,
Арқаларман асқар таўда,
Қалдырмаспан сени жаўда,

Қайғы жеме ата жүдеп.

Бир күн шығыппан дүньяға,
Түстим балалық уяға,
Кетти еңбегим заяға,
Басымда ерик болмады деп.

Көтер атажан басыңды,
Ағызба қанлы жасыңды,
Өлгенде көрген қызыңды,
Бүйтип онша етпе қапа, –

Деп атасын жубатты да,
Жатқызды жайлап жайына,
Келип өзи де орнына,
Дастығына басын қойды.

Шақырысқан бирин-бири, –
Дауыстан өзгерди қыз түри,
Шапқан атлардың дүбири,
Келди сонда қулағына.

Тикке турды төбе шашы,
Көрген түси келмеди қайшы,
Жайыұлы қалды қулашы,
Жетти салдар аяғына.

Орнынан қыз ушып турды,
Есик бетке мойын бурды,
Хәм де атасын оятты,
Қарады ояқ-буяғына.0

Дүрилдесип ушқандай қус,

Дүңкилдеп кетти тумлы-тус,
«Қосы мине» деген даўыс,
Келип турды анық ғана.

Сол ўақта қыз ырғып турды,
Бир бәлениң барын билди.
Есигин де иштен илди,
Турды өзи бир жағында.

Қоймай бекитти тесикти,
Жыйнады тағы төсекти,
Тепти жаўшылар есикти,
Бузып-жарып кирер болды.

Қыз тағы күшин жыйнады,
Шыбын жанын қыйнады,
Үйинде нәрсе қоймады,
Есигине тирер болды.

Соқыр ғарры да бүкшийип,
Салды бар күшин кекшийип,,
Бойын таслап, басын ийип,
Услап турды босағасын.

Көп екен келген залымлар,
Қапыға урды балта олар,
Иште қорқып турды булар,
Дәрья етип көздің жасын.

Үсти-үстине – «Есикти аш!
Ашпасаң кетер сизлерден бас!
Тез өлерсиз жайып қулаш», –
Деди, олар ийтергишлеп.

Шыдам бермей сонша күшке,
Маңлайша қулады ишке,
Еңбеклери кетти хешке,
Етти душпанлар қыласын.

Билди қыз жаўды ап-анық,
Шахтан келгенине қанық,
Тағы күшин жыйнады нық,
Есигин бекитти иштен.

Сол ўақытта жығылды қос,
Бул еңбеклери кетти бос,
Табалмады жаны ашыр дос,
Атасы жылаған екен.

Бирден баслап бузық жолын,
Қарады да оңлы-солын,
Сулыў қызға салды қолын,
Жолы хеш болмаған екен.

Сонда қыз қатты жекиринди,
Төрине қарап секирди,
Қолына балта көтерди,
Қатты қәхәри келген екен.

Қорықты сол ўақта келгенлер.
Қосты бузып хәм киргенлер.
Көзи аларған менменлер,
Сам-саз болып турды сонда.

Деди қыз: – Қәне айтыңыз,
Бар еди не жумысыңыз,
Болмаса кейин қайтыңыз,
Әўере етпей мени, – деди.

Сонда биреуи сөйледи:

– «Патшадан келдик биз деди,
Патша жиберди бизлерди,
Сулыў саған келдик деди.

Еситтик сениң даңқыңды,
Хәммелер айтты атыңды,
Билемиз ҳаслы-затыңды,
Саған патша болды ашық.

Өзиң бир излеп келипсең,
Кеўлинди хәм де берипсең,
Патшаның түсине енипсең,
Апарамыз, үйиңнен шық.

Ашық болды сизге патша,
Сөз айтпаңыз айым бунша,
Белиңизден тезден қушса,
Патшамыздың кетер дәрти.

Дизеден көмип жолыңды,
Бәнт қылып оңлы-солыңды,
Байлайман еки қолыңды,
Мойынтаўлық етсең хәзир.

Ким шыдайды ҳалымызға,
Ертемиз биз қасымызға,
Апарамыз патшамызға,
Тезирек сен кийин, – деди.

Деди қыз сонда: – Уятсызлар, –
Жүзлери қара иймансызлар,
Ата-анасы қәдирсизлер,

Не дейсиз атам алдында.

Ханнан келген мийримсизлер,
Қутырмаңыз өйтп сизлер,
Бийгүнә жан, ғәрип бизлер,
Турмаңыз атам алдында.

Шақыртқан болса шахыңыз,
Бизлерден басқа көп ғой қыз,
Жүрегиме салмаңыз муз,
Бармайман, түсиң жолына.

Айтыңыз барып патшаға,
Болса ол хәммеге аға,
Бермесин жәбир буншама,
Бармайман, сизлер қыйнамаң!

Буны еситип ғарры пақыр,
Айланды ол қосын ақыр,
Қәйтсин пақыр, көзи соқыр,
Қуртып тур душпанлар халын.

Келгенлер гүжип қайтадан:
– Қарыў етип, шықтың қайдан,
Көпти бизде сендей шайтан,
Деп, умтылды хәммелери.

Қолға усылап жаў-жарағын,
Салып булар айбарағын,
Силтеди барлық жарағын,
Қызды байлап алмақ екен.

Кимиси шығып алдына,
Биразы шығып артына,

Қарамай қыздың жайына, ,
Ғауырласып салды күшин.

Қыздың қолында балтасы,
Оң жағында тур атасы,
«Усы емеспе дәл ортасы»,
Деп биреуін урды мықлап ,

Балта тийгенде басына,
Қарамай ол жолдасына,
Хәмме түсип шалқасына,
Қалды кими жер қушақлап.

Сол ұақыт бир жууан қарыны,
Алмақ ушын ол арыны,
Бир урды соқыр ғаррыны,
Қыз абайсыз турған екен.

Ғарры пақырда не хал бар,
Сум өлимнен келди хабар,
Ақырет болып бир сапар,
Сылық етип жығылды жерге.

Қулатпай қыз қушақлады,
Көзден жасы моншақлады,
Душпан сол ұақта қамады,
Хәл берисип бир-бирине.

Атасының басын сүйеп,
Жатқызды төрге әкеліп,
Қалды атасы шүрелеп,
Тийген екен жан жерине.

Муңайып қыз басын ийди,

Үстине қараны кийди,
Бир таяқ келип қызға тийди,
Билмей қалды не дерини.

Айбатланып сулыў сонда,
Ағып кетти қызыл қан да,
Аяр ис қалмады жанда,
Көзи жетти өлерине.

Бир керилип биреўин,
Тайдырып жаўдың тиреўин,
Ендиги қалған екеўин,
Устамаға етти талап.

Олар сонда есикти ашты,
Қорыққанынан бәри састы,
Атларына мине қашты,
Алалмады сулыў услап.

Қасында қалды жаралы,
Қаны тыйылмай қаралы,
Кетип димәри, бар халы,
Жатыр сонда демин алып.

Тыпыршылап әдепкиси,
Бир таяққа аўған еси,
Соның менен питип иси,
Сол мәхәлде қалды өлип.

Екиншиси бойын тиклеп,
Турмақ болды тентиреклеп,
Мурнынан қаны зиреклеп,
Қояды хәр ўақ жөтелип.

Қыз барды сонда қасына,
Қарады тумлы-тусына,
Пышағын салып астына,
Жатыр екен ол бүкленип.

Бир ойқанды қылмақшы екен,
Қызға пышақ салмақшы екен,
Сөйтип өшин алмақшы екен,
Жатыр екен қайрап тисин.

Билди сулыұ бузық ойын,
Тап сөйерде егти тойын,
Гүрилдеди жууан мойын,
Қолын байлап питирди исин.

Сөйттидағы еси аўған,
Залымлардан жараланған,
Төринде хәлсиреп жатқан,
Атасына барды әстен.

Атасы аман өлимнен,
Үмити бар мол жүримнен,
Айтты «шықтым» деп гөримнен,
Шығып сести әсте-әсте.

Жылама көп жалғыз балам,
Хәр бир иске бергил шыдам,
Бундай тарлық болмас мудам,
Жатырман мен болып қәсте.

Мен ушын уўайым жеме,
Жан атам өледі деме,
Өлмей еркиңди сен берме,
Не көрипсең жассаң балам.

Берди қызына нәсият,
Көрди оны – мыңнан зыят,
Ойланды сонда қасыл зат,
Не болар деп буның соңы.

Қашып кетти еки атлы,
Қосымда қалды жаралы,
Қалай болар атам халы,
Залым патша өлтирсе мени.

Патшадан келсе көп адам,
Оларға бермеспен шыдам,
Қәйтер сонда сорлы атам,
Қалай кешер екен күни?

Көпти кеуілде әрманым,
Қурыды тәнде дәрманым,
Азапта шығар бул жаным,
Қалай кешер атам күни?

Еситкенде бунын сесин,
Көрермиз дүньяның несин,
Не қыларман ендигисин?
Хайран етти, усы мени.

Деседағы жыламады,
Көздің жасын буламады,
Узынына қуламады,
Ғыж-ғыж қайнап турды иши.

Арадан өтти алты күн,
Қайғылы болып кара түн,

Тағы бир шықты сумлық үн,
Қыз қасында турған екен.

Атасы да тәуір болды,
Кеули тағы дәртке толды,
Көзи көрди жәлладларды,
Патшасы жиберген екен.

Келди патшадан жәлладлар,
Менменсиген жауыз олар,
Гүлимди услап алдылар,
Көп азаптар берген екен.

Қаратпады жағдайына,
Тикти қара талайына,
Сөйлесе урды маңлайына,
Күтә азап берген екен.

Атаудың ишин жайлады,
Жәлладлар өзін сайлады,
Қолын артына байлады,
Қызға азап берген екен.

Қолын созды, урды, керди,
Ағызды маңлайдан терди,
Атасына азап берди.
Қыз зар жылап кеткен екен.

Жәлладлар жолды баслады,
Қызды беккемлеп услады,
Атасын дүзге таслады,
Гүлимди алып кеткен екен.

Атасы қалды атауда,

Қол-аяқлары матаўда,
Жалғызы кетти байлаўда,
Ақырет-азап көрген екен.

Қарамай қанлы жасына,
Салып бәлени басына,
Бирден от берип қосына,
Ғарры дүзде қалған екен.

Айрылды ғарры жалғызынан,
Маңлайдағы жұлдызынан,
Паналап турған қосынан,
Патша жуда еткен екен.

Өли емес, Гүлим тири,
Кеўлинде бар дәрти ири,
Хеш болмады кәўендери,
Сол тутқынға кеткен екен.

Апарды уллы шәхәрине,
Патша минди қәхәрине,
Қосты тутқынның бирине,
Қыз зинданға түскен екен.

Өне бойы қанға батқан,
Көп бәлеге басын шатқан,
Ериксиз матаўда жатқан,
Ол да өзіндей болған екен.

Қызға танысты Гүлим,
«Сизге кетип тур кеўилим,
Яки қурдас, яки сиңлим,
Неден болды гүнайыңыз?»

– «Апажаным сорама оны,
Айтпайын, еситпе буны,
Буның бәри патша зулымы,
Елден таңлап сулыў жыйды.

Қойдай шуўлатып халықты,
Көрсетпей журтқа жарықты,
Түсирди басқа тарлықты,
Бираздың желкесин қыйды.

Мен бир жарлының қызы едим,
Ата-анам менен жүр едим,
Шақырды патша, мен келдим,
Ийт көрмесин көргенимди.

Патша айтты: – «Маған тийесең,
Не қылғанымға көнесең,
Бүгін қойнымға киресең»,
– Деди, зорлығы үдеди.

Келесең деди ол кеште,
Киресең деди сен ишке,
Жасым апажан он үшке, –
Быйыл ғана жеткен едим.

Арзымды айттым усылай деп,
Тыңламады шах солай деп,
Азаптар берди, урды көп,
Ата-анам да келген еди.

Ата-анамды көп күйдирди,
Залымлығын хан билдирди,
Ата-анамды өлтирди,
Сарайына кирген еди.

Ата-анам өлгеннен соң,
Қызыл гүлим солғаннан соң,
Жалғыз өзим қалғаннан соң,
Денемди бағыш етпедим.

Хеш бир тилимди тартпадым,
Тайынып сөзден қайтпадым,
Қарсы турдым да қайтпадым,
Бул зинданға салды сүйреп.

Мен тамақсыз турғаныма,
Қызыл ханға батқаным,
Бул зинданға жатқанымда,
Үш күн болды жаным апа.

Өлсем, өлемен зинданда,
Былғанып бул қызыл қанға,
Ақыры шығар шыбын жан да,
Патшаға болмайман зайып.

Буннан да бетер қапылып,
Үстиме темир жабылып.
Қалсамда мен естен танып,
Басты иймеймен муңайып.

Әне, апа мениң жайым,
Көзим жетти өлим тайын,
Патша алды халықтың айын,
Дәртлер күн сайын улғайып».

– Дегенинде бул да айтты,
Болған барлық аламатты,
Патшадан көрген азапты,

Бастан баян еткен екен.

Толтырып жасларға көзин,
Елеслетти сол ўақ өзін,
Гүлимнің айтқан хәр сөзин,
Гүрсинип тыңлаған екен.

Еки қыз қолы байлаўлы,
Ақыллы, сулыў сайлаўлы,
Аяққа кисен салыўлы,
Көп хорлық көрсеткен екен.

Шах көрди қыздың келбетин,
Перидей болған сүўретин,
Болдырмақ ушын нийетин,
Деп, бир саўал қойған екен.

Қыз айтты сонда: – «Шахымыз, –
– Қыйналды шыбын жанымыз,
Хәм де жеткен жоқ жасымыз,
Мәўлет бериң деген екен.

Жаспыз еле ондай иске,
Ойлан шахым, алың еске,
Айтарым жоқ оннан өзге,
Мен тиймеймен! – деген екен.

Сол ўақытта шах бақырды,
Барлық жәлладың шақырды,
Олар келип қызды урды,
Қатты азап берген екен.

Шах баслады бузық жолын,
Қызды көрип аяқ қолын,

Жас гүлдің қайнатып сорын,
Өз билдигин еткен екен.

Қыз жатты балықтай туұлап,
Сыңсып жылап, ети жуұлап,
Жәлладлары қолын таұлап.
Шах билдигин еткен екен.

Туралмады қыз орнынан,
Қан ақты заұлап мурнынан,
Босатты патша торынан,
Шах жаұызлық еткен екен.

Қыз жатты үш күн еси аұып,
Қойды устине ақ жаұып,
Патшаға болды бул қәуип,
Қызды жақсы көрген екен.

Есин жыйды төртинши күн,
Қыздан шықты зарлы бир үн,
Болғандай болды қара түк,
Ишке дәртлер толған екен.

Патша Гүлимди қыйнады,
Қыз есин зордан жыйнады,
Отырып соңын ойлады,
Атасын қайғырған екен.

«Болмас ислер енди болды,
Қызыл гүлим ерте солды,
Залым шах билгенин қылды,
Аярлық нем қалды мениң?!

Атам өли ме, тири ме,

Ямаса қорқып өлди ме?
Келсем бұрынғы қәддиге,
Деген ойда болған екен.

Барды патшаның алдына,
Патша тұр екен тахтында,
Неге келдің? – деди сонда,
Қыз арызын айтқан екен.

Ағыздың суұдай қанымды,
Жастан қыйнадың жанымды,
Усыңдай еттиң халымды,
Саған айтарлық сөзім бар.

Қарамадың жағдайыма,
Қара тиктиң маңлайыма,
Қысым еттиң жас жаным,
Мийрими жоқ сүр екенсең.

Қол аяғымды байладың,
Маған душпанлық ойладың,
Қан ишип, тойлар тойладың,
Мийрими жоқ, сүр екенсең.

Билгениңди еттиң маған,
Не айтайын енді саған,
Өзиң жәлладқа усаған,
Тилиң ашшы уў екенсең.

Көрсетип маған өлимди,
Солдырдың жастан гүлимди,
Аямай қыстың белимди,
Мийримсиз бір сур екенсең.

Зорлық еттиң жас жаныма,
Тоймадың қызыл қаныма,
Оралдың келип мойныма,
Нақ сур жылан сен екенсең.

Түсимде көрген сур жылан,
Дос емес еди, ол душпан,
Мен де езилген бир ашпан,
Жүзи қара сен екенсең.

Усынша етип зорлықты,
Көрсеттиң әбден хорлықты,
Салдың мойныма қурықты,
Жаслығыма қарамадың.

Қырды, шапты адамларың,
Ұайран салды жәлладларың,
Усындай ис қылғанларың,
Ылайық па патша сениң?

Бул исиң ханлыққа ылайық па,
Ким шыдайды бундай дыққа,
Салдың ұайран аш халыққа,
Не жазығым болды мениң?!

Бар еди атам қәрия,
Етейин соны жәрия,
Патша соған болғыл пана,
Өлмесин ол қуы майданда.

Атамды алдыр атаудан,
Босат өзимди матаудан,
Қутылмады басым даудан,
Ең болмаса атамды ая» –

– Дегенинде патша күлди,
Қыздың хасылын ол билди
Атаўға адам жиберди,
Атасын алдырған екен.

Атасы пақыр аштан-аш,
Маңлайына түсип куяш,
Қула дүзде жайып қулаш,
Өлер халда турған екен.

Қызын ойлап қылады зар,
Шықпаған ғана жаны бар,
Қудайым маған болғыр яр,
Деп зар жылап жүрген екен.

Атасын көрип Гүлим қыз,
Қушақлап алды ол жалғыз,
Жайнады сонда ай-жулдыз,
Екеўи ах шеккен екен.

Көристи Гүлим перзенти,
Айрықша көрген мийнети,
Қосылды хәм қайғы-дәрти,
Хәммеси бириккен екен.

Қыздың некеси қыйылды,
Хаял етип патша алды,
Барынша кеўил хошлады,
Сөйтип дәўран сүрген екен.

Усылай етип патша залым,
Қызлардың алды сулыўларын,
Кимнің қызын, кимнің ярын,

Бәри қырық бир болған екен.

Қысылды халық азаптан,
Әдиллик таппай патшадан,
Езилди халық жан-жақтан,
Көп қыйынлық болған екен.

Халық көнбеди зорлыққа,
Бәрха түскен соң тарлыққа,
Шыдамады бул хорлыққа,
Хәмме күшин жыйған екен.

Патшаға арзын айттылар,
Теңлик табалмай қайттылар,
Биразы басын шаттылар,
Шахқа қарсы болған екен.

Халық оған: – Хәй, әдилсиз!
Өлер болдық ашлықтан биз!
Ушыраттың бәле мыңда жүз! –
Деп патшаға айтқан екен.

Патша жаман қәхәрленди,
Уұын жайды, зәхәрленди,
Қарсы келгенин өлтирди,
Дарды беккем құрған екен.

Арзагөйди услап алды,
Мойнына қыл арқан салды,
Қарқыратып малдай шалды,
Халықты жаман қысқан екен.

Дәрья болып ақты қанлар,
Қыйылды гүнасыз жанлар,

Отқа қарылды адамлар,
Темир тамға басқан екен.

Қарсы шыққанын өлтирди,
Табанларыны тилдирди,
Үш ағашына илдирди,
Халық шуўласып посқан екен.

Адам өлди, қан төгилди,
Бийгүна гелле кесилди,
Жипектей шашлар есилди,
Мал орнына қосқан екен.

Адамларды қосып қосқа,
Азап берди ғарры-жасқа,
Сонлықтан халық тумлы-тусқа
Жайын таслап көшкен екен.

Сөзлерди қысқа айтқанда,
Тағы дәртлерди молайтқанда,
Әдиллик жоқ патша-ханда,
Халықты усылай қысқан екен.

Патшаның қырық бир зайыбы,
Перзент көрмеді айыбы,
Тилеклер тилеп айыбы,
Перзентке зар болған екен.

Дүньяның жүзи тар болды,
Патша перзентке зар болды,
Кеўлин кернеген шер болды,
Жасы еллиге келген екен.

...Патша болып дәуран сүріп,
Өттимекен хеш ким бизден?
Соның ушын ендиги ой,
Хақ жарылқап уллы болсам.

Қырық күн удай берейин той,
Және көкпар шаптырайын,
Қоналқаға сойдырып қой,
Улды туўған хаялымды,

Ақ мамыққа оратайын,
Қызды туўған қатынымның,
Басын кесип туўратайын, –
Деп патша егдилер шәрт...

Келбет көркли, орта бойлы,
Жасынан-ақ ақыл ойлы.
Гүлим сулыў жүкли болды,
Болар деди абройлы...

Нур сәўлели шашып нурды,
Пери киби бир қыз туўды...
...Қатынлар қайғыны жойды,
Қызға кеўли жүдә толды...

Таң атыўға шамаласты,
Күн шығыўға жақынласты,
Қатынлар тағы ойласты,
Ендиги ис мынаў болсын.

– Патша тағына мингенде.
Кимде арыз бар дегенде,

Ўзирлер хэмме келгенде,
Сүйинши сорап Зәриў барсын...

...Зәриў буны макул көрди,
Дәрхал етек-жеңин түрди,
Хан жатқан сарайға кирди,
Тезден шығып кеткен екен.

Қатынлар айтты кетерде,
Абайлап бар жетерде,
Жаза таппа сәл-пәл жерде,
Деп Зәриўге айтқан екен.

Патшадан болса жаманлық,
Кетсе басыңнан аманлық,
Бар күшинди салда барлық,
Тез хабар бер деген екен.

Бул кетистен Зәриў кетти,
Ўзирдин қасына жетти,
Келгенлигин баян етти,
Ол да қуўанған екен.

Барды да патшаға айтты,
Сөйттидағы кейин қайтты,
Ўзир хэм ишке тартты,
Сорамақшы болған екен.

Басында кундыз жығасы,
Жарқырап гүмис жағасы,
Хэм қолында айбалтасы,
Патша тахта турған екен.

Қайта-қайта таўлап муртын,

Дем алғандай үрип уртын,
Халыққа қаратып сыртын,
Патша тахта турған екен.

Үстинде сары меллеси,
Бир қулаш болып сәллеси,
Қазы, хожасы хәммеси,
Арыз сорап турған екен.

Бир «гүналы» батып қанға,
Хош айтысып шыбын жанға,
Темир ис қадалып санға,
Ол байлаўда турған екен.

Көзден ағып қанлы жасы.
Төменге салбырап басы,
Көз алдында ата-анасы,
Елес-елес турған екен.

Арқан қысып қолын, белин,
Солдырып бул сары гүлин,
Хәм көре алмай туўған елин,
Қапалықта турған екен,

Алалмай көз жасын тыйып,
Арқа мойнын арқан қыйып,
Тарығып, тар жерге сыйып,
Күтә азап шеккен екен.

Ийегинен жоқары илип,
Мойынынан қамшы тилип,
Тири емес, енди өлип,
Жан алқымда турған екен.

Бар екен ата-анасы,
Бузылғаннан соң ханасы,
Жетип аллаға наласы,
Жетеклесип келген екен.

Оны патшаға киргизбеди,
Жалғыз улың көргизбеди,
Бир қасық суў бергизбеди,
Қысым етип қойған екен.

Ата-анасы жылады,
Көзиниң жасын булады,
Узынына хәм қулады,
Жалғызына келген екен.

Ата-анасы келгенин,
Босат перзентти дегенин,
Тирилей жатып өлгенин,
Жалғызы да сезген екен.

Шықты ананың зары,
Кетти перзенттиң димары,
Бүгежеңлеп жылап ғарры,
Ханға арыз етиўде екен.

Патша арызын тыңламай,
Гүнасыз жанды аямай,
Жаныңа раҳим қылмай,
Перзентин қыйнаған екен.

Патша сонда мойнын бурды,
Жәлладлары тикке турды,
Ғарры менен кемпирди урды,
Қолларын байлаған екен.

Қан ақты ғарры, кемпирден,
Тийди бир таяқ сәл жерден,
Шықты жанлары бирден,
Таяқ жаман тийген екен.

Жолатпай оны қалаға,
Еки өликти далаға,
Ғарға жыйналған салаға,
Сол мәхәл таслаған екен.

Байлаўдағы гүнакар,
Оннанда бетер етти зар,
Енди өлмеске нем бар,
Деп ол ойлаған екен.

Енди бала қәхәрленди,
Күшин жыйнады, ширенди,
Арқан үзилди шешилди,
Қолы босаған екен.

Қолы еркин босаған соң,
Ғаррылардың алып тусын,
«Саған сыйлық усы болсын»,
Деп биреўин урған екен.

Бир қылыш қолына түсти.
Күшли даўылдай ести,
Ўәзирдің геллесин кести,
Хеш ким тутып ала алмады.

Қызыл қанын суўдай шашты,
Патша турып тахтан қашты,
Қушағын өлимге ашты,

Қатты қорқып қалған екен.

Тутқын жигит күш бермеді.
Өткір қылышын сермеді,
Хеш бир жан шыдам бермеді,
Өз басын қорғаған екен.

Қырды отырған жәлладты,
Төбесине урды қатты,
Тебеде қылыш ойнатты,
Душпаннан өш алған екен.

Бар еди өзіндей болған,
Гүналы болып байланған,
Дарға асыуға тайынланған,
Бир жолдасы турған екен.

Қарады аққан жасына,
Барды жууырып қасына,
Берди қылыш жолдасына,
Байлаудан босатқан екен.

Ол жолдасы қасында еди,
Қылышты қынапта көрди,
Келген жауға соққы берди,
Булдағы қарыулы екен.

Келген жауды шыдатпады,
Аяқ-қолын байлатпады,
Душпаны хеш бир батпады,
Алақласып турған екен.

Күш бермей барлық адамға,
Шықты жууырып майданға,

Түспеди қайтып зинданға,
Өлимнен қутылған екен.

Қыстырып белге полатты,
Минип алды жақсы атты,
Аралап сыбай елатты,
Булар қашып кеткен екен.

Қуўды кейнинен көп жан,
«Усла» деп бәрқа шуўлаған,
Кетти ләшкерлер неше сан,
Сап тартып урысқан екен.

Жеңилместен еки батыр,
Музды шайнап қатыр-қатыр,
Қашып душпан сатыр-сатыр,
Шәхәрине тығылған екен.

Қолы байланған жигитлер,
Жаўын жеңип сонда мәртлер,
Ханға түсип қайғы дәртлер,
Олар азат болған екен.

Сүйинши сорап келген Зәриў,
Қайтты кейнине дәрриў,
Қыйын болды дәўран сүриў,
Патша қапа болған екен.

Айта алмады Зәриў сөзин,
Қубартты да қызыл жүзин,
Билип патшаның минезин,
Қырық қатынға келген екен.

Болған барлық хәдийсени,

Еки батыр еткен исти,
Хеш көрмеген бундай күшти,
Хәммесине де айтқан екен.

– Барып едим ханыңызға,
Айбалталы шахыңызға,
Жәллад қойды қасымызға,
Шыдап сонда туралмадым.

Қасында адам көп екен,
Ханың күтә зулым екен,
Кереги оның жан екен,
Қорқып соннан айталмадым.

Тағы да қайтып барыўға,
Шыдай алмадым қараўға,
Айтқанларыңды айтыўға,
Сарайына баталмадым.

Хайран қалды барлық хаял,
Енди былай болды қыял,
– Зәриў мынаған қулақ сал,
Деп сөзлерин айтқан екен.

– Тағы бир патша қасына,
Кир жәллаттың арасына.
Дәўлет қонған хан басына,
Хәзир барып баян еткіл.

Анық айт қызлы болдың деп,
Алдында оның турма көп,
Өз-өзиңе еткіл еп,
Бир ис болса жылдам келгил.

Патша сүйиншини көп берер,
Қуғанғаннан кейниңе ерер,
Келип бизлерди көрер,
Көп қәдирлеп жақсы күткіл.

Хан қуғанар перзентине,
Қарамас тах, зийнетине,
Жеткеннен соң нийетине,
Тезден келер деген екен.

Зәриў бул сөзге ойланды,
Тағы барыўға қыйналды,
Дослықта жипсиз байланды,
Тағы бармақ болған екен.

Басына түскендей дөхмет,
Кетти ханға екинши рет,
Ақ отаўлардан шығып, шет,
Патшасына жеткен екен.

Патша ашыўлы, зәхәрленип,
Муртын таўлап, қәхәрленип,
Айбат пенен тахқа минип,
Сол ўақытта турған екен,

Кеше өлген адамларын,
Тәрк етип қолда барын,
Хәркимлерге айтып зарын,
Қапа болып турған екен.

Өлгенлерди ақ кепинлеп,
Моллалар келип биримлеп,
Сол күни ўәзирин жерлеп,
Патша қапалы екен.

Барды Зәриў басын ийди,
Арыз айтқанын патша билди,
Қасындағылар: не? – деди,
Хәммеси түсинген екен.

Усынып сол ўақта Зәриў,
Келгенлигин айтты дәрриў,
Ойланарлық бул билдириў,
Кейни жаман болған екен.

– Хәй, патшаҳым, келдим сизге,
Қәхәрленбе ханым бизге,
Қулақ салың айтқан сөзге,
Деп Зәриў баслаған екен.

– Перзентсиз еди айыбың,
Жарылқады бул ғайыбың,
Қыз тапты киши зайыбың,
Сүйинши бер, ханым, сүйинши бер.

Деп Зәриў сезин таўысты,
Ханның қыялы аўысты,
Қатты шығарды даўысты,
Жәллад жетип келген екен.

Жүралмастай қылып жолын,
Байлап алды еки қолын,
Таяқтан үзилди жулын,
Зәриў азап шеккен екен.

Қанға толтырып орнын,
Патша қарады қырын,
Зәриўдиң тилдирди мурнын,

Күтә азап берген екен.

Урды жәллатлар таяғын,
Кесеўдей етип аяғын,
Хәмде кестирди қулағын,
Сөйтип журдай еткен екен.

Таў суўындай ағып қаны,
Хеш болмады қәдирданы,
Геўдеден шықпады жаны,
Зәриў өлмей қалған екен.

Патша жаман ашыўланды,
Қарт буўрадай қатыўланды,
Жутқандай тири жыланды,
Сондай зәхәрин жайған екен.

Деди жәллатларын жыйнап,
– Қатынларға барың жайлап,
Туўғанын өлтириң қыйнап, –
Деп буйрығын берген екен.

Қызды туўған сол хаялды,
Алып келиң қарсы алдыма,
Оныңдай бузық қыялды,
Салайын бул салдарыма,

Зәриў турды орнынан,
Қаны ағып маңлайынан,
Қақырық түспей таңлайынан,
Қатты азап шеккен екен...

Өлдим-талдым дегенде,
Жалығып жанын жегенде,

Арадан аз ўақ өткенде
Ҳаялларға жеткен екен...

Қатынлар отыр хабарсыз,
Қызды қушақлап қайғысыз,
Болдық деп бәрха әрмансыз,
Кеўлин хошлаған екен.

Қатынлар көрди биреўди,
Таний алмады Зәриўди,
Буныңдай азап бериўди,
Ҳеш бир ойламаған екен.

Қатынлардың түси қашты,
Зәриўге қушағын ашты,
Қой-қозыдайын шуўласты,
Ҳәммесин сораған екен.

Жәллатлар кетти адасып,
Қайра-қайра жерди басып,
Өйер-бүйерден сорасып,
Буларды таппаған екен.

Булар отырған сарай,
Еди бурыннан таса жай,
Буннан ҳеш ким хабар алмай,
Таса болып турған екен.

Соның ушын излегенлер,
Қыдырып буны жүргенлер,
Қайдан табамыз дегенлер,
Буларды көрмеген екен.

Зәриў сонда есин жыйып,

Ҳаўлығып, көз жасын тыйып,
Басын көтерип қылтыйып,
Бул сөзди баслаған екен.

– Бардым ханға сүйинши сорап,
Айттым сөздің басын қурап,
Бүлбил киби турдым сайрап,
Патша мийримсиз екен.

Айттым хәмме болған исти,
Сол ўақта өзгертти түсти,
Қәхәрленип қайрап тисти,
Патша күтә зулым екен.

Сизлерге адам жиберди,
Тезден алып келиң, деди,
Қызын ол өлтириң деди,
Патша күтә зулым екен.

Қалмайын деп қаныңызға,
Келгеним сол қасыңызға,
Берик болың жалғыз қызға,
Деп Зәриў жылаған екен.

Ҳаяллар билди сол ўақыт,
Билди тайғанын бахыт,
Бәледен болыўға сахыт,
Бир илажын еткен екен.

Ашып көзиниң гиреўин,
Өтирик қылып тиреўин,
Туўмаған басқа биреўин,
Мысал жүкли еткен екен,

Гүлимди тезден турғызып,
Қур менен белин буўғызып,
Бети-қолларын жуўғызып,
Ҳеш туўмаған еткен екен.

Ҳаяллар ақыл асырды,
Қызды бир жерге жасырды,
Ҳеш кимге билдирмей сырды,
Бир иләжин көрген екен.

Айры бақанды қурды,
Оған бирин асылдырды,
Қасына жүен илдирди,
Бир ырымды еткен екен.

Зәриўди орап көрпеге,
Жасырдық купыя жерге,
Енди ҳеш ким туўды дерге,
Бир белги болмаған екен.

Қатынлар шақақлап күлип,
Не болғанын иштен билип,
Сарайдың қапысын илип,
Ўағыр-шағыр болған екен,

Келди сол ўақ жәллатлар,
Турды орнынан ҳаяллар,
Дәрўазаны ашып олар.
Ишкериге кирген екен.

– Қызды туўған қайсы ҳаял,
Алдымызға түссин дәрҳал,
Асармыз дарға, итимал,
Деп хабарын берген екен.

Сол ўақытта хәмме қатын,
Биреўиниң айтты атын,
– Дүзеп ырым салтанатын,
Мына исти етип едик:

Биреўимизди жүкли етик,
Ойнап соған толғақ дедик,
Не қылсаңыз өзиң билиң,
Азын-аўлақ ойнап-күлдик.

Инанбасаң қарап көриң,
Тапсаң бизге азап бериң,
Қыз туўғанды алып жүриң,
Деп қатынлар айтқан екен.

Сол ўақытта келген жәллат,
Қалды мойнына аманат,
Енди етпеди қыянет,
Кейнине қайтқан екен.

Қарады ояқ-буяқты,
Сукты ҳәр жерге таяқты,
Ертип кейниңе саяқты,
Жолларына түскен екен.

...Зәриў айтты хаялларға,
Нәсийхат берип оларға,
Пана қылып жан сақларға,
Былай деп жол салған екен...

...Пухта болсақ хеш бәле-жоқ.
Болады хәм кеўлимиз тоқ,
Бул жүректен өтпейди оқ,

Бирлик болса ҳәр ўақытта.

Тереңнен шыққан сағызды,
Жарқыраған ай, жұлдызды,
Маңлайдағы жалғыз қызды,
Жәллат таўып өлтирмеске.

Жер астынан салынсын жай,
Ол болсын келбетли сарай,
Ишине қойылсын гаўҳар-ай.
Кирисейик усы иске.

Душпанларға көринбестен,
Жүрсин олар еситпестен,
Айрылмайық усы истен,
Жердің астын етип пана.

Душпан сезсе аямайды,
Дүньяда тири қоймайды,
Айтқанларыңды қылмайды,
Өлтиреді асып дарға.

...Сол ўақытта қырық бир ҳаял,
Мақул көрди буны дәрхал,
Буны ислеўге жетеди ҳал.
Деп ўәдесин берди бәри.

Деп хәммеси күшин қосты,
Билип алды душпан, досты,
Қарап көз салып тум-тусты,
Бул илажды еткен екен.

...Қызды орады мамыққа,
Бағыў ушын май, қаймаққа,

Билдирмей аўыл-аймаққа.
Өз ислерин еткен екен.

Ашып төбеден есикти,
Киргизди алтын бесикти,
Бекитти қоймай тесикти,
Уллы гәўхар қойған екен.

Жарқыратып аппақ жүзин,
Жаўдыратып еки көзин,
Жас сулыўдың жалғыз өзин,
Салды алтын бесигине.

Орамал тўйди, қой сойды,
Душпанлардың көзин ойды,
Гүлзар деп қызға ат қойды,
Хәммеси жыйналған екен...

...Шешен еди жастан Зәриў
Көтерди кеўлин дәрриў,
Усылай деп кеўил көтериў,
Шермеп дуўтар шерткен екен.

Қайта-қайта басын былғап,
Қайғы сести қайтып толғап,
Көзинен жасы сорғалап,
Былай деп баслаған екен

...Өлтирди патша атамды,
Өртеди көмбей анамды,
Озалдан бузды ханамды,
Бәрха қанда жүрмен туўлап.

Усыдан өлип кетермен,

Өлеғойсам не етермен,
Өлмесем буны көрермен,
Көз жасымды бир тырман.

Озалдан қастым хан еди,
Жастан жанымды жеди,
Неше сапар азап берди,
Желкесин бир ұақ қыярман.

Усы ханнан өшимди алсам,
Таймай тахтында шалсам,
Жылағанға реҳим қылсам,
Болмас еди кеўилде әрман.

Деп Зәриў қатты зарланды,
Кеўлине дәртлер толғанды,
Қардай борап қәхәрленди,
Күтә ашыўы келген екен.

Ҳаяллар тыңлады сөзин,
Жас пенен жуўдылар көзин,
Ол айтқан жоқты бир өзин,
Ҳәммениң басында еди...

Ҳәмме қатын қушақ ашып,
Ҳүрметледи гүллер шашып,
Дослық-дослыққа уласып,
Беккем бирлик еткен екен.

Сол күннен баслап сарайға,
Қараўыллап Гүлзар қызға,
Зәриў пақыр турды бәрха,
Маңлай шытып қыйналмады...

Гүлзар екиге келгенде,
Арадан күнлер өткенде,
Мүддетли ўақыт жеткенде,
Зийўар жүкли болған екен.

Хәммелери билип оны,
Сылтаў етти оны-буны,
Үзилмесин деп жулыны,
Гүлимдей қып баққан екен.

Зәриў барып есик жапты,
Жарқ еттирди әтирапты,
Он төрт күнлик айдай болған,
Зийўардай ҳасыл қыз тапты.

Адамда жоқ бундай болыў,
Ортасы перзентке толыў,
Бул Гүлзардан хәм сулыў,
Шын келбетли болған екен.

Бурын биреў, екеў болды,
Кеўиллери хошўақ болды,
Жыйылып турып хәммеси,
Буның атын Әнар қойды.

Күнлерден күнлер өткенде,
Көп жыллар өтип кеткенде,
Жыл өтип, жыллар жеткенде,
Қызлары ержеткен екен.

Гүлзар келди он бес жасқа,
Әнар келди он үш жасқа,

Қарады олар тум-тусқа,
Қәпеслигин билген екен.

Еки қыз келди Зәриўге,
Не дейсиз деп апа бизге,
Бир сөз бар айтарлық Сизге,
Тыңлаң буны қулақ салып.

Жақынлатпай жаздың хәзин,
Жаўдыратып еки көзин,
Көрсетпей дүньяның жүзин.
Неден болды гүнайымыз?

Туўыппыз бизлер анадан,
Жатырмыз бизлер сол ўақтан,
Хабарымыз жоқ жән-жақтан,
Неден болды гүнайымыз?

Бурыннан ырым болғандай,
Артықша зыян қылғандай,
Жер қабатында жатқандай,
Неден болды гүнайымыз?

Сол ўақытта Зәриў жылап,
Жасы менен көзин булап.
Қызлар да жақын анталап,
Апасынан жуўап күтти.

Гүрсинип Зәриў турады,
Сөзлердің басын қурады,
Барлығын гүрриң қылады,
Бастан өткенлерди айтып.

Еситип қызлар таң қалды,

Аңлады қыйын бул халды,
Екеуи жылап үн салды,
Көп пушайман жеген екен.

Неге туўылдық әуел бастан,
Өлмедик неге биз жастан?!
Болған соң бундан зимистан,
Деген сизди айтқан екен.

Келди барлық аналары,
Келсе, жылап тур қызлары,
Көрип қурыды халлары,
Булардағы қорққан екен.

Жубатты сонда екеуин,
Тымсал қылып бир-биреуин,
Көзиниң ашып гиреуин,
Кеуилин хошлаған екен...

Айдынлы ҳаўыз сыртына,
Беккемлеп қала артына,
Сақлаўлы қыздың ҳаққына,
Уллы бағ көгерткен екен.

Жең салысып жүргендей қыз,
Гүллер еккен неше мың жүз,
Жайнаған гүл жанларға хәз,
Жақсы болып питкен екен,

Ишинде қызыл гүл жайнап,
Уллы дарақлар шақалап,
Күни-түни бүлбил сайрап,
Хош ийисли болған екен.

Гәўхардың нурын шашқандай,
«Перилер» дүрлеп ушқандай,
Дәрхал зейинди ашқандай,
Бағ камалға келген екен.

Хабар күтип тум-тусынан,
Кетпей Зәриў де қасынан,
Қызлар бул бағда жасынан,
Қупияда жүрген екен.

Қызлар сулыў, жоқты мини,
Гәўхар болған ай хәм күни,
Уллы бағына бир түни,
Шығатуғын болған екен.

Биз бүгин бағқа барамыз,
Сайранлап ойын қыламыз,
Аналар сизден сораймыз,
Деп жылап турды екеўи.

Шығамыз деп турғаннан соң,
Кеўлин әбден бурғаннан соң,
Аналар жуўап бергеннен соң, ,
Ойнап-күлип қуўанды көп.

Гүлзар айтты сонда турып,
– Жуўап беремен атама,
Ол қуўанар мени көрип,
Гүнәкар қылмас атам да,

Беремен сәлем бас ийип,
Айтып бастан өткен күнди,
Көп қуўанар атам билип,
Жарқыратар ай хәм күнди.

Макул түсти хәммеснне,
Гүлзар қыздың айтқан сөзи,
Усылай болды дәмелери,
Билмеди не болар изи...

Сарайдың қапысын ашты,
Жақты дүньяны көрмеге.
Қызлардағы аяқ басты,
Уллы бағына кирмеге.

Шыққанда сарай алдына,
Жарқырады гәўхарлардай,
Адым атқанда бағына,
Жақты берди туўған айдай.

Жатқанлар турды орнынан,
Таң атып күнлер шықты деп,
Еки хасылдың нурынан,
Гәўхарлы жақты түсти деп.

Хайран қалды барлық адам,
Түнде күннің шыққанына,
Жуўырысты бермей шыдам,
Қарамастан жән-жағына.

Жерди қушақлап биразы,
Жерге сүринип жығылды,
Өлиўине болып разы,
Өкпеси аўзына тығылды.

Қызлар адым атқан сайын,
Халық шуўлап кейнине ерди,
Алды-артын қамап бәри,

Айдай келбетин көрди.

Бағдың дәрўазасын ашты,
Үстине қызыл гүл шашты,
Халық таң қалды, шуўласты,
Сулыўлығын билген екен.

Сонда биреў Гүлзар қызға,
– Сиз кимсиз? – деп сораў қойды.
Берди жуўап ойлап турып,
Айдай арыў, терең ойлы.

Айтты сулыў ол адамға,
Патша қызы екенлигин,
Дым қуўанды ол адам да,
Кетти жуўырып патшаға.

Патшаға барды жуўырып,
Жерлердин шаңын суўырып,
Айтты патшаға барып,
Булар қызы екенлигин.

Патша орнынан турды,
Уллы баққа адым урды,
Тез жетемен деп жуўырды,
Көргенше асыққан екен.

Баққа келсе Гүлзар сулыў,
Тур екен доланып ойнап,
Қосық айтып қумарланып,
Нурлы жүзи күндей жайнап.

Ҳаўазына ҳайран қалды,
Бир шах емес хәмме халық,

Көрип қызды мийири қанды
Кирип араға бир шадлық.

Келгенде патша бағына,
Қарады қыз жән-жағына,
Шықты бул истиң қағына,
Басын ийип сәлем берди.

Патша қызға жақын келди,
Қыз ата деп басын ийди,
Болған исти баян етти,
Тыңламай ол турған екен.

Айырып қыздың гүлинен,
Уялмай сонша елинен,
«Гүлзар» сулыұдың белинен,
Беккем қысып алған екен.

Қыз айтты: – Ата бул исиң,
Билгенге өлимнен жаман!
Ойланып көр, бул сумлықты,
Көрип пе екен сирә заман?!

– Тийесең бе, тиймейең бе,
Жаның барда тезирек айт!
Мениң менен жүресең-бе,
Көп сөйлеме, тилинди тарт!

– Ертең дарға илдирсең де,
Сен қандай азап берсең де,
Ийттен хәм жаман көрсең де,
Мен тиймеймен, қолыңды тарт!

Атама хаял болғаннан,

Өйтп дүньяға шыққаннан,
Өлгеним жақсы азаптан,
Еле де хан ырайдан қайт!

Дегенинде патша турды,
Қызды көтерип жерге урды,
Ийтке таслауға буйырды,
Жәллад алып кеткен екен.

Апарып ийтке таслады,
Ийтлер бир зыян қылмады,
Қуйрығы менен сыйпады,
Қызды көп аяған екен.

Нәлет болсын ақмақ патша,
Өз қызын алар болар ма?
Гүнәсыз бул бир бийшара,
Мениң алдыма таслар ма?

Қыздың қандай жазығы бар,
Етпеймен буған мен азар,
Патшаның қызы бул Гүлзар,
Деп ийт жемей қойған екен,

Ақ муртын патша таулады,
Тий! – деп қызынан сорады,
Қыз маңлайына урады,
Қатты қәхәрине келген екен.

Қәпеске қызды салады,
Қәпесте Гүлзар қалады,
Хәр ұақта сести шығады,
Күтә жәбир қылған екен.

Баслады жаман қылығын,
Гүлзарға етті сумлығын.
Өлимши қылып ол қызын,
Күтә азап берген екен.

Жаман қылығын баслады,
Гүлзардың көзин жаслады,
Тоғайға апарып таслады,
Жәллад алып кеткен екен.

Қайтты жәлладлар қалаға,
Таслап Гүлзарды далаға,
Жоқ қылдық деп олар шахқа,
Хабарын тез айтқан екен.

Патша буған шадланды,
Қырк қатынды табалмады.
Хеш кимге жала жабалмады,
Хаяллар сарайда екен.

Әнарды Зәриұ алып қашып.
Бир тоғайға барған екен,
Сол тоғайда бир қақпаншы,
Өмиринше болған екен.

Сол қосты бәрха сағалап,
Таўдың етегин жағалап,
Көлдің жийегин паналап,
Баяғылар жүрген екен.

Босап тутқыннан қашқаннан,
Мәртликке қушақ ашқаннан,
Өш алыұ ушын патшадан,

Еки жигит жүрген екен.

Таныды Зәриў оларды,
Көристи берип қолларды,
Берди бирине Әнарды,
Өмирлик дос болған екен.

Тоғайды аралап ғарры,
Бир жерден тапты Гүлзарды,
Берди буларға хабарды,
Жүдә хайран болған екен.

Зәриў де барды жуўырып,
Еси аўды оны көрип,
Адам қуны ақ дәри берип,
Гүлзарды тирилткен екен.

Гүлзар да жыйнады есин,
Патшаға қайрады тисин,
Батырға берди қыз кеўлин,
Үлкенине тийген екен.

Хәммеси ўақтың хошлады,
Енди басқа сөз баслады,
Патшаға қарсы атланды,
Жаў-жарақты алған екен.

Алды-артына қарап барлап,
Өңшең батыр күшин жыйнап,
Көшелерге кирди жайнап,
Зәриў бирге келген екен.

Хәммелери қосып күшин,
Аралады шәхәр ишин,

Қызлардағы түрип пешин,
Бир шетинен тийген екен.

Билдирместен басқаларға,
Қылыш урып шыққанларға,
Хеш ким шақ келмей буларға,
Қорқып басын ийген екен

Қарсы шыққанын өлтирди,
Исти орнына келтирди
Достын муратқа жетирди,
Азат етип хәмме жанды.

Булар теңликти алғаннан,
Аналар шықты қамаўдан,
Шәхәрде болды абадан,
Қызыл гүл көгерген екен.

Патшанын уйқылаған жерине,
Бәри бирден жетип барды,
Услап алды да төринде,
Қарқыратып оны шалды.

Сөйтип булар ерлик етти,
Болды ойлаған нийети,
Мурат-мақсетине жетти,
Дәстан тамам болған екен.

Лайхуу қәлем – тәғдир мәнисинде